กลวิธีทางภาษาและอุดมการณ์ความเป็นพลเมือง: ศึกษาจากหนังสือเรียน รายวิชาหน้าที่พลเมือง ระดับประถมศึกษา ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

ปิยธิดา นามโคตร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ปีการศึกษา 2563

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

LINGUISTIC STRATEGIES AND IDEOLOGIES OF CITIZENSHIP: A STUDY OF PRIMARY SCHOOL CIVIC DUTY TEXTBOOK BASED ON THAILAND'S BASIC EDUCATION CORE CURRICULUM B.E. 2551

PIYATIDA NAMKORD

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF LIBERAL ARTS
MAJOR IN THAI
FACULTY OF LIBERAL ARTS
UBON RATCHATHANI UNIVERSITY
ACADIMIC YEAR 2020

COPYRIGHT OF UBON RATCHATHANI UNIVERSITY

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์

เรื่อง กลวิธีทางภาษาและอุดมการณ์ความเป็นพลเมือง: ศึกษาจากหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง ระดับประถมศึกษา ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

ผู้วิจัย นางสาวปิยธิดา นามโคตร

คณะกรรมการสอบ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทินวัฒน์ สร้อยกุดเรือ	ประธานกรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาสพงศ์ ผิวพอใช้	กรรมการ
ดร.วรธนิก โพธิจักร	กรรมการ

อาจารย์ที่ปรึกษา

.....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาสพงศ์ ผิวพอใช้)

.....

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรศักดิ์ คำคง)

คณบดีคณะศิลปศาสตร์

.....

(รองศาสตราจารย์ ดร.อริยาภรณ์ พงษ์รัตน์)

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ปีการศึกษา 2563

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาสพงศ์ ผิวพอใช้ ผู้กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ตลอดจนให้ความรู้ คำแนะนำในทุกด้านด้วยความทุ่มเทเอาใจใส่และช่วยเหลือด้วยดีตลอดมา จนทำให้ผู้วิจัยสามารถทำงานวิจัยชิ้นนี้ได้สำเร็จเป็นอย่างดี ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทินวัฒน์ สร้อยกุดเรือ และ ดร.วรธนิก โพธิจักร ที่กรุณารับเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ทั้งยังได้ตรวจทาน และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ ทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สมบรูณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง และขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ทุกท่านที่ให้ความรู้ทางวิชาการและให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณครอบครัวนามโคตร คุณพ่ออดิศร คุณแม่ฉริยา และน้องปัณณทัต ผู้ที่คอยดูแล ห่วงใย และเป็นกำลังใจที่สำคัญยิ่งแก่ผู้วิจัยเสมอมา ตลอดจนให้ความช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์แก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด และขอขอบคุณคณะครูโรงเรียนบ้านแก้งโตนที่คอยสนับสนุนและให้กำลังใจแก่ผู้วิจัย โดยเฉพาะคุณครูสุชาวดี เผ่าผม ผู้คอยให้คำปรึกษาและให้กำลังใจในยามที่ผู้วิจัยประสบปัญหาในด้านต่าง ๆ ขอขอบคุณเพื่อนร่วมชั้นเรียนทุกท่าน ผู้เป็นกัลยาณมิตร คอยให้คำปรึกษาและเป็นกำลังใจให้แก่ผู้วิจัยตลอดระยะเวลาที่ร่วมศึกษาและทำวิทยานิพนธ์นี้ รวมถึงกัลยาณมิตรทุกคนที่มิอาจเอ่ยนามได้หมด ณ ที่นี้ ความรักและความปรารถนาดีของทุกท่านจะอยู่ในความทรงจำของผู้วิจัยตลอดไป ผู้วิจัยของกราบขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้

ปิยธิดา นามโคตร

ผู้วิจัย

บทคัดย่อ

เรื่อง : กลวิธีทางภาษาและอุดมการณ์ความเป็นพลเมือง: ศึกษาจากหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง ระดับประถมศึกษา ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

ผู้วิจัย : ปิยธิดา นามโคตร

ชื่อปริญญา : ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชา : ภาษาไทย

อาจารย์ที่ปรึกษา: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาสพงศ์ ผิวพอใช้

คำสำคัญ : กลวิธีทางภาษา, อุดมการณ์, ความเป็นพลเมือง

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษากลวิธีทางภาษาและอุดมการณ์ความเป็นพลเมือง ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ของกระทรวงศึกษาธิการ ใช้กรอบแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของแฟร์คลัฟ (Fairclough, 1995) ในการวิเคราะห์ข้อมูลจากหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 จำนวน 12 เล่ม

ผลการวิจัยพบว่า ถึงแม้หนังสือเรียนจะมีลักษณะเป็นเอกสารที่มีเนื้อหาทางวิชาการแล้วนั้น แต่แท้จริงแล้วกลับมีบทบาทในการถ่ายทอดอุดมการณ์บางประการไปสู่สังคม กลวิธีการสื่ออุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง มีดังนี้ 1. กลวิธีทางวัจนภาษา ได้แก่ 1.1 การใช้คำศัพท์แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ 1.2 การใช้คำกริยาที่เด็กกระทำกริยา 1.3 การใช้คำกริยาที่บุคคลอื่นกระทำกริยา 1.4 คำเรียกขาน 1.5 การอ้างส่วนใหญ่ 1.6 การใช้คำแสดงทัศนภาวะ 1.7 การแสดงเหตุ – ผล 1.8 การใช้เสียงที่หลากหลาย และ 1.9 การกำหนดกรอบการตีความคิด 2. กลวิธีทางอวัจนภาษา พบว่ามีการใช้รูปภาพอธิบายหน้าที่และความรับผิดชอบของนักเรียน เพื่อสื่อความคิดในการปฏิบัติตนให้เป็นพลเมืองที่พึงปรารถนาของสังคม

อุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา ได้แก่ อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ อุดมการณ์เด็กดีและคนดี อุดมการณ์ความยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติ และอุดมการณ์ความเป็นชายและความเป็นหญิง ผลการวิจัยที่พบทำให้เห็นว่าหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองมีบทบาทเป็นเครื่องมือที่สำคัญของรัฐในการปลูกฝังค่านิยม ความเชื่อ และอุดมการณ์เพื่อเป็นกรอบในการใช้ชีวิตและสร้างพลเมืองที่พึงปรารถนา ที่เอื้อต่อการดูแลและควบคุมคนในสังคมต่อไป

ABSTRACT

TITLE : LINGUISTIC STRATEGIES AND IDEOLOGIES OF CITIZENSHIP: A STUDY OF PRIMARY SCHOOL CIVIC DUTY TEXTBOOK BASED ON THAILAND'S BASIC EDUCATION CORE CURRICULUM B.E. 2551
AUTHOR : PIYATIDA NAMKORD
DEGREE : MASTER OF ARTS
MAJOR : THAI
ADVISOR : ASST. PROF. PASSAPONG PEWPOACHAI, Ph.D.
KEYWORDS : LINGUISTIC STRATEGIES, IDEOLOGY, CITIZENSHIP

This thesis investigates linguistic strategies and ideologies of citizenship in accordance with the Basic Education Core Curriculum B.E. 2551 of the Ministry of Education, Thailand. The thesis employed the critical discourse analysis framework proposed by Fairclough (1995) to analyze data collected from 12 textbooks of Civic Duty for Prathomsuksa 1-3.

The findings of the study showed that even though the textbooks are printed documents containing academic contents, they play a role in the transmission of some ideologies to society. The ideology transmission strategies in the Civic Duty textbooks found involved two main strategies. The first type involves verbal strategies including: 1.1) the use of lexical choices representing desirable characteristics, 1.2) the use of verbs conveying children's actions, 1.3) the use of verbs conveying other people's actions, 1.4) terms of address, 1.5) references, 1.6) the use of modality, 1.7) reasoning, 1.8) the use of multi-vocality and 1.9) the use of metacommunication. The second type involves nonverbal strategies. It was found that pictures were used to describe students' duties and responsibilities in order to idealize behaviors for being citizens desired by society.

The ideologies conveyed through the linguistic strategies were concerned with the ideology of the relationship between children and adults, the ideology of good children and good people, the ideology of loyalty toward the core national institutions and the ideology of masculinity and femininity. The findings suggest that the Civic Duty course

textbooks play an important role as a government tool to instill values, beliefs and ideologies as a framework for living and creating desirable citizens that help both caring for and controlling people in society in the future.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	**ก**
บทคัดย่อภาษาไทย	**ข**
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	**ค**
สารบัญ	**จ**
สารบัญตาราง	**ช**
สารบัญภาพ	**ซ**
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	4
1.4 วิธีดำเนินการวิจัย	4
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ	5
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 วาทกรรม	7
2.2 อุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ	13
2.3 กลวิธีทางภาษา	17
2.4 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551	20
2.5 แนวคิดเกี่ยวกับพลเมืองและพลโลก	26
2.6 หนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง	28
2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	35
บทที่ 3 กลวิธีทางภาษาที่สื่อชุดความคิดในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง	
3.1 วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม	40
3.2 กลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์ “ความเป็นพลเมือง” ในหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง	47
บทที่ 4 อุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง	
4.1 อุดมการณ์ความเป็นพลเมืองในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง	87
4.2 วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม	106

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.3 ความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์กับวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม	109
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
5.1 สรุปผลการวิจัย	112
5.2 อภิปรายผล	117
5.3 ข้อเสนอแนะ	121
เอกสารอ้างอิง	**122**
ประวัติผู้วิจัย	**127**

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ผลการเรียนรู้ชั้นปี/ช่วงชั้น รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม	31
2	สรุปรูปแบบของหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง	42
3	กลุ่มคำศัพท์ที่แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์	48

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	กรอบมิติทั้งสามของวาทกรรม	10
2	แบบจำลอง S M C R ของเบอร์โล	41

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หนังสือเรียนเป็นหนังสือที่ทางโรงเรียนจัดหาให้นักเรียนไว้ประกอบการเรียนตามรายวิชา นักเรียนจำเป็นต้องใช้หนังสือเรียนเป็นสื่อกลางในการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม รังรอง เจียมวิจักษณ์ กล่าวว่า “หนังสือเรียน” นับเป็นสื่อการเรียนรู้ที่สำคัญในการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนได้รับองค์ความรู้และนำคุณธรรมที่สอดแทรกในหนังสือเรียนมาปรับประยุกต์ให้สามารถดำเนินชีวิตในสังคมแต่ละยุคสมัยได้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ และช่วยพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้า (รังรอง เจียมวิจักษณ์, 2561: 26)

เด็กและเยาวชนเป็นบุคคลกลุ่มหนึ่งที่อาศัยหนังสือเรียนในการศึกษาหาความรู้ตามเนื้อหาของรายวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร หนังสือเรียนจึงหมายถึง หนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้นักเรียนใช้ มีสาระที่ระบุไว้ในหลักสูตรอย่างถูกต้อง อาจมีลักษณะเป็นหนังสือเล่มเดียวหรือเป็นชุดก็ได้ ทำให้หนังสือเรียนแตกต่างจากหนังสืออื่นทั่วไปในแง่ของประโยชน์ใช้สอย โดยที่หนังสือเรียนเป็นสื่อการเรียนการสอนขั้นพื้นฐานของการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน จึงต้องมีเนื้อหาครอบคลุมตามหลักสูตรอย่างถูกต้อง ครบถ้วน สมบูรณ์และเหมาะสมกับผู้เรียน อีกทั้งยังสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ จำนวนเวลาเรียนที่กำหนดไว้ในหลักสูตรด้วย (จินตนา ใบกาซูยี, 2542: 40-41)

ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาหรือปรับปรุงหนังสือเรียนให้เหมาะสมตามยุคสมัย โดยต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับหลักสูตร ซึ่งหมายถึงต้องสอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติอันเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแต่ละฉบับด้วย ทั้งนี้หนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองเป็นรายวิชาที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจว่ามนุษย์ดำรงชีวิตอย่างไร ทั้งในฐานะปัจเจกบุคคลและการอยู่ร่วมกันในสังคม ทำให้เกิดความเข้าใจในตนเองและผู้อื่น มีความอดทน อดกลั้น ยอมรับในความแตกต่าง และสามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก (หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551: 3) ตามเจตนารมณ์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 12 ที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา

หนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองเป็นเสมือนเอกสารทางวิชาการที่มุ่งถ่ายทอดความรู้แก่นักเรียน ที่สามารถนำไปสู่การเป็นวาทกรรมที่สื่ออุดมการณ์บางประการสู่สังคมได้ แอปเปิลและคริสเตียน-สมิธ (Apple and Christan-Smith, 1991) กล่าวว่า หนังสือเรียนนั้นเป็นรูปแบบของสารทางอุดมการณ์ที่มุ่งถ่ายทอดค่านิยมและความเชื่อของผู้มีอำนาจมากไปสู่ผู้มีอำนาจด้อยกว่าในสังคม

จากแนวคิดข้างต้นพบว่า หนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองเป็นรายวิชาที่ถูกกำหนดขึ้นมาใช้ในการปลูกจิตสำนึกของการรักชาติ โดยรัฐจะเป็นผู้กำหนดบทบาท หน้าที่ สิทธิ รวมถึงสิ่ง ๆ ที่นักเรียนต้องปฏิบัติ หรือห้ามปฏิบัติ หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองมีลักษณะที่เอื้อต่อการเป็นสารสื่ออุดมการณ์ผ่านตัวบทหนังสือเรียน อีกทั้งแฟร์คลัฟ (Fairclough, 1995) ยังกล่าวว่าการศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์เป็นการศึกษาที่บรูณาการขึ้นจากศาสตร์แขนงต่าง ๆ โดยนำความรู้ที่อาจมีจุดเน้นหรือมุมมองที่จำกัดเฉพาะบางประเด็นมาขยายให้สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมบางประการที่สอดแทรกอยู่ในการใช้ภาษาซึ่งเป็นมิติที่กว้างขึ้น ทำให้หนังสือเรียนมีลักษณะที่เอื้อต่อการสื่ออุดมการณ์บางประการที่มีอิทธิพลในสังคมไทย

ประการแรก คือ หนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองนั้นเป็นวาทกรรมที่ได้รับการยอมรับและมีความน่าเชื่อถือต่อคนในสังคม กล่าวคือ หนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองผลิตขึ้นโดยผู้เชี่ยวชาญที่ชำนาญทางแวดวงวิชาการการศึกษา อีกทั้งยังอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของหน่วยงานภาครัฐ

ประการที่สอง หนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองมีความจำเป็นต้องใช้ในการเรียนการสอน อีกทั้งมีครูเป็นผู้ถ่ายทอด ซึ่งเป็นการเพิ่มความน่าเชื่อถืออย่างไร้ข้อสงสัย ทำให้หนังสือเรียนมีหน้าที่สื่ออุดมการณ์ไปสู่นักเรียนและสังคมได้อย่างรวดเร็วและในวงกว้าง

จากลักษณะทั้งสองประการข้างต้นแสดงการสื่ออุดมการณ์ผ่านวาทกรรมหนังสือเรียน เมื่อพิจารณาหนังสือเรียนที่ใช้ในปัจจุบันยังไม่พบการศึกษากลวิธีทางภาษาและอุดมการณ์ความเป็นพลเมืองในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองที่ผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ของหลักสูตร

จากการศึกษาหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองระดับประถมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ยังไม่ปรากฏงานวิจัยใดกล่าวถึงการเลือกใช้คำศัพท์แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ดังตัวอย่างจากสำนักพิมพ์แม็คเอ็ดดูเคชั่น (พิชาติ แก้วพวง, 2558)

(1) การเข้าแถวเคารพธงชาติถือเป็นว่าแสดงออกถึงการ**รักชาติ**อย่างหนึ่ง

(หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 19)

(2) เรามีโชคดีที่มีภาษาของตนเองแต่โบราณกาล จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะรักษาไว้ ปัญหาเฉพาะในด้านรักษาภาษานี้ก็มีหลายประการ อย่างหนึ่งต้องรักษาให้บริสุทธิ์ในทางออกเสียง อีกอย่างหนึ่งต้องรักษาให้บริสุทธิ์ในวิธีใช้

(หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 11)

(3) การรักษาความสะอาดนั้นเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่นักเรียนทุกคนต้องช่วยกันปฏิบัติ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและสวยงามของโรงเรียนและห้องเรียน ซึ่งนักเรียนทุกคนสามารถกระทำได้หลายวิธี เช่น (1) ช่วยกันเก็บกวาดเศษขยะภายในโรงเรียน (2) ทิ้งขยะให้ถูกที่ (3) รักษาความสะอาดของห้องน้ำ (4) ช่วยกันทำความสะอาดห้องเรียน (5) ไม่ขีดเขียนโต๊ะ เก้าอี้ ฝาผนัง เป็นต้น

(หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 45)

จากตัวอย่างที่ (1) การเข้าแถวเคารพธงชาติจะปรากฏคำว่า **รักชาติ** ซึ่งเป็นการสื่อความหมายโดยตรงถึงการรักชาติไทย เป็นการแสดงถึงการให้เกียรติ สรรเสริญ ยกย่อง และแสดงความรักในผืนแผ่นดิน ตัวอย่างที่ (2) แสดงถึงการ**รักความเป็นไทย** โดยการใช้ภาษาไทยให้ถูกต้อง และตัวอย่างที่ (3) สื่อความถึงการ**มีวินัย**ในการปฏิบัติตนของนักเรียน และความ**มุ่งมั่นในการทำงาน**หรือการรับผิดชอบในภาระหน้าที่ของตัวเอง โดยปรากฏคำว่า นักเรียนทุกคนต้องช่วยกันปฏิบัติ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและสวยงามของโรงเรียนและห้องเรียน จะเห็นได้ว่าตัวอย่างข้างต้นเป็นการใช้กลวิธีการเลือกใช้คำศัพท์แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์

กลวิธีการอ้างส่วนใหญ่ เป็นกลวิธีที่นำการกล่าวอ้างถึงกลุ่มคนมาใช้อธิบายให้เกิดความน่าเชื่อถือ ซึ่งกลวิธีที่ปรากฏสื่ออุดมการณ์พลเมืองได้เป็นอย่างดี ดังตัวอย่างจากสำนักพิมพ์บริษัทพัฒนาคุณภาพวิชาการ (อาคม สมพามา, 2559)

(4) ถ้า**ทุกคน**ในครอบครัวรู้หน้าที่ของตนเอง ลูก ๆ เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ รู้จักแบ่งปันกัน รัก และสามัคคีกัน จะทำให้ครอบครัวอยู่อย่างมีความสุข

(หน้าที่พลเมือง ป.2 พว. หน้า 45)

(5) มานะและมะลิมาถึงโรงเรียนตั้งแต่เช้า ช่วย**เพื่อน ๆ** ทำความสะอาดบริเวณโรงเรียน เมื่อเวลา 8 นาฬิกานักเรียนที่ทำความสะอาดไปล้างมือ นักเรียน**ทุกคน**มาเข้าแถวหน้าเสาธง ร่วมกันร้องเพลงชาติและสวดมนต์ก่อนเข้าเรียน ส่วนนักเรียนที่นับถือศาสนาอื่นก็ยืนตรง

(หน้าที่พลเมือง ป.1 พว. หน้า 25)

กลวิธีการอ้างส่วนใหญ่ตัวอย่างที่ (4) ปรากฏคำว่า **ทุกคน**ในครอบครัวรู้จักหน้าที่ของตนเอง รู้จักแบ่งปัน รัก และสามัคคีกัน จะส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวนั้นมีความสุข แต่ถ้าหากมองในมุมตรงกันข้ามว่า ถ้าทุกคนในครอบครัวไม่รู้หน้าที่ของตนเอง ไม่รักและสามัคคีกัน สมาชิกของครอบครัวนั้นจะไม่มีความสุข เป็นการบอกว่าถ้าทุกคนทำตามตัวอย่างที่ (4) ครอบครัวจะมีความสุข และตัวอย่างที่ (5) พบคำว่า **เพื่อน ๆ** และ**ทุกคน** เป็นการบอกว่าคนส่วนใหญ่เมื่อมาถึงโรงเรียนต้องช่วยกันทำความสะอาดบริเวณโรงเรียน และเข้าแถวหน้าเสาธงร่วมร้องเพลงชาติเวลา 8 นาฬิกาตรง จากตัวอย่างทั้งสองเป็นการอ้างถึงหน้าที่ของพลเมืองในสังคมที่พึงกระทำ

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษากลวิธีทางภาษาและอุดมการณ์ความเป็นพลเมือง: ศึกษาจากหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง ระดับประถมศึกษา ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ตามแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของแฟร์คลัฟ

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 วิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์ในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง ระดับประถมศึกษา

1.2.2 วิเคราะห์อุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง ระดับประถมศึกษา

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1.3.1 การศึกษาในครั้งนี้เลือกใช้ข้อมูลจากหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – ประถมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 3 ระดับชั้นเรียน ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ เหตุผลที่ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาในระดับชั้นดังกล่าว เนื่องจากเป็นระดับชั้นพื้นฐานที่ได้รับการศึกษา ความรู้ ทักษะและการปลูกฝังค่านิยมและอุดมการณ์ต่าง ๆ

1.3.2 คัดเลือกหนังสือจากสำนักพิมพ์ต่าง ๆ จำนวน 4 สำนักพิมพ์ ได้แก่ อักษรเจริญทัศน์ (อจท.) วัฒนาพานิช (วพ.) สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.) และแม็คเอ็ดดูเคชั่น เนื่องจากว่าทั้ง 4 สำนักพิมพ์ได้ผลิตหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองตรงตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 กระทรวงศึกษาธิการ ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาหนังสือจำนวน 12 เล่ม

1.3.3 ศึกษากลวิธีทางภาษาทั้งวัจนภาษา เช่น คำ ประโยค ข้อความ และอวัจนภาษา เช่น รูปภาพประกอบ

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวิธีการวิจัยเป็นไปตามขั้นตอนต่อไปนี้

1.4.1 ทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยศึกษาแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนศึกษาหลักสูตรที่ใช้ในประเทศไทย เพื่อกำหนดกรอบเป็นแนวทางในการวิจัย

1.4.2 กำหนดกลุ่มข้อมูล

ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยเจาะจงศึกษารายวิชาหน้าที่พลเมือง

1.4.3 เก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – ประถมศึกษาปีที่ 3 จากสำนักพิมพ์ต่าง ๆ จำนวน 4 สำนักพิมพ์ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 12 เล่ม ตลอดจนนโยบายทางการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง เพื่อศึกษากลวิธีทางภาษาและอุดมการณ์ความเป็นพลเมืองในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง

1.4.4 วิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์วาทกรรมหนังสือเรียน โดยใช้กรอบมิติทั้งสามของแฟร์คลัฟ ตามลำดับดังนี้

ขั้นที่ 1 วิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมของหนังสือเรียน

ขั้นที่ 2 วิเคราะห์ตัวบทหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง เพื่อศึกษากลวิธีทางภาษา ทั้งกลวิธีทางวัจนภาษา และอวัจนทางภาษา

ขั้นที่ 3 วิเคราะห์อุดมการณ์ที่ปรากฏในงานวิจัย

ขั้นที่ 4 วิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม เพื่อสะท้อนถึงอุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียน

1.4.5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และเสนอแนะ

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 ทำให้เข้าใจกลวิธีทางภาษาที่มีบทบาทต่อวาทกรรมความเป็นพลเมืองที่สื่ออุดมการณ์ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะมีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อ และการกระทำของคนในสังคม

1.5.2 ทำให้เกิดความเข้าใจถึงอุดมการณ์ที่กำกับควบคุมความเป็นพลเมือง

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.6.1 กลวิธีทางภาษา หมายถึง กลวิธีทางวัจนภาษาที่ใช้ในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง เช่น กลวิธีการใช้คำศัพท์ กลวิธีการแสดงเหตุ – ผล กลวิธีการกำหนดกรอบการตีความคิด และกลวิธีการอ้างถึง และกลวิธีทางอวัจนภาษา ได้แก่ รูปภาพประกอบ

1.6.2 อุดมการณ์ (ideology) หมายถึง ชุดความคิดที่ปรากฏในอุดมการณ์ความเป็นพลเมืองตามความเชื่ออย่างเป็นระบบที่สมาชิกในกลุ่มสังคมหนึ่ง ๆ มีร่วมกัน ตลอดจนเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมและการกระทำของคนในสังคม

1.6.3 หนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง หมายถึง หนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 จากสำนักพิมพ์ต่าง ๆ จำนวน 4 สำนักพิมพ์ ได้แก่ อักษรเจริญทัศน์ วัฒนาพานิช สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการและแม็คเอ็ดดูเคชั่น จำนวน 12 เล่ม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ

บทที่ 2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษากลวิธีทางภาษาและอุดมการณ์ความเป็นพลเมือง: ศึกษาจากหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง ระดับประถมศึกษา ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 นั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาและทบทวนหนังสือ เอกสาร ตลอดจนงานวิจัยและบทความในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยครั้งนี้ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป ในบทนี้ผู้วิจัยได้กล่าวถึงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องใน 7 ประเด็น ได้แก่

2.1 วาทกรรม

2.2 อุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ

2.3 กลวิธีทางภาษา

2.4 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับพลเมืองและพลโลก

2.6 หนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 วาทกรรม

นอร์แมน แฟร์คลัฟ (Fairclough 1995) นักภาษาศาสตร์ผู้บุกเบิกวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ กล่าวไว้เช่นเดียวกันกับนักวิชาการในสาขาอื่น ๆ ว่า สังคมประชาธิปไตยในปัจจุบัน อำนาจมาจากความยินยอมพร้อมใจมากกว่ามาจากการใช้กำลังบังคับ กล่าวคือ วาทกรรมมีบทบาททำให้เกิดความยินยอมพร้อมใจ กลุ่มผู้มีอำนาจในสังคมใช้วาทกรรมในการถ่ายทอดอุดมการณ์ วิถีปฏิบัติต่าง ๆ ความหมาย ค่านิยม ตลอดจนอัตลักษณ์ที่เอื้อประโยชน์แก่ฝ่ายตน นักวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ กล่าวว่า การวิจัยตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ คือ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรม อุดมการณ์ กับอำนาจ

2.1.1 วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

แฟร์คลัฟ (Fairclough 1995a) แสดงความเห็นว่างานวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ควรอ้างอิงนิยามอุดมการณ์ที่มีนัยเชิงวิพากษ์ คือ มุมมองที่ว่าอุดมการณ์เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการมีอำนาจเหนือกว่า ส่วนนิยามแบบกว้างที่ว่า คนทุกกลุ่ม (ไม่เฉพาะชนชั้นปกครองหรือกลุ่มผู้มีอำนาจ) ต่างมีอุดมการณ์ของกลุ่มตนนั้นเป็นนิยามที่ไม่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของวาทกรรม

วิเคราะห์เชิงวิพากษ์ เขากล่าวว่า

"What makes a theory critical is that it takes a 'pejorative' view of ideology as a means through which social relations of power are reproduced. Some critical theories also stress ideology as falsification (or 'false consciousness', Marx and Engels 1976). ...If the concept of ideology is to be used, it should be used critically. In tying ideology to social relations of power, I am alluding to asymmetrical relations of power, to domination." (Fairclough 1995a: 17)

แฟร์คลัฟกล่าวว่า "สิ่งที่ทำให้ทฤษฎีนี้มีความสำคัญยิ่งขึ้นคือการใช้มุมมอง 'ที่ดูถูก' อุดมการณ์ในฐานะที่เป็นวิธีการของการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ ๆ บางทฤษฎีที่สำคัญยังให้ความหมายเกี่ยวกับอุดมการณ์ที่ผิด ๆ (หรือ "จิตสำนึกผิด") Marx and Engels 1976 ... ถ้าแนวคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์จะต้องถูกนำมาใช้ ก็ควรจะใช้อย่างมีวิจารณญาณ ในการผูกอุดมการณ์เข้ากับประสิทธิภาพของความสัมพันธ์ทางสังคม ฉันกำลังหมายถึงความสัมพันธ์แบบอสมมาตรของอำนาจที่นำไปสู่การครอบงำ

จากความคิดของแฟร์คลัฟข้างต้น "สิ่งที่ทำให้ทฤษฎีเป็นทฤษฎีเชิงวิพากษ์ คือ การอ้างอิงนิยาม อุดมการณ์ที่สื่อนัยด้านลบ หรือมุมมองที่ว่าอุดมการณ์เป็นสำนึกที่ผิด เกี่ยวข้องกับความไม่เท่าเทียมกัน และการมีอำนาจเหนือกว่า ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ที่ต้องการเผยให้เห็นอุดมการณ์ที่เอื้อประโยชน์แก่กลุ่มผู้มีอำนาจในสังคม ทำให้เกิดการตระหนักรู้และอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น"

ในสาขาภาษาศาสตร์ คำว่า "วิพากษ์" เริ่มใช้ในการศึกษาแนวที่เรียกว่า ภาษาศาสตร์เชิงวิพากษ์ (Critical Linguistics) นักภาษาศาสตร์ในกลุ่มนี้มีมุมมองว่า การใช้ภาษาสามารถซ่อนเร้นบางแง่มุมของเหตุการณ์ในสังคม ตัวอย่างเช่น การใช้นามวลีแปลงหรือประโยคกรรมที่ไม่ปรากฏตัวการแทนการใช้ประโยคกรรตุเป็นกลวิธีที่ช่วยซ่อนผู้กระทำในเหตุการณ์ที่อ้างถึง ตัวอย่างเช่น หากเราต้องการเลี่ยงที่จะกล่าวถึงผู้กระทำ เราอาจเลือกใช้ประโยค ก. และ ข. แทน ค.

ก. มีการโกงเงินในโครงการนี้ (ประโยคกริยา มีนามวลีแปลง การโกงเงินในโครงการนี้)

ข. เงินในโครงการนี้ถูกโกง (ประโยคกรรม ไม่ระบุตัวการหรือผู้กระทำ)

ค. นาย ก.โกงเงินในโครงการนี้ (ประโยคกรรตุ)

วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) เรียกย่อว่า CDA พัฒนาต่อเนื่องจากภาษาศาสตร์เชิงวิพากษ์ นักวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์เห็นเช่นเดียวกันว่าสามารถนำวิธีการทางภาษาศาสตร์มาใช้วิเคราะห์ความคิด ความเชื่อ และทัศนคติที่แฝงอยู่ในตัวบทซึ่งเป็นส่วนที่

สำคัญของวาทกรรม แต่เนื่องจากการวิเคราะห์วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์มุ่งศึกษาวาทกรรมในฐานะกระบวนการทางสังคม จึงเน้นการวิเคราะห์บริบททางสังคมควบคู่ด้วย

ประเด็นวิจัยในงานวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์จะเกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจในทางมิชอบ ความไม่เท่าเทียมกัน และความอยุติธรรมที่ถูกผลิตและสื่อผ่านวาทกรรม รวมถึงการต่อต้านความไม่ถูกต้องนั้น ทั้งนี้วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์มีจุดมุ่งหมายให้เกิดความตระหนักรู้ในเรื่องดังกล่าว เพื่อนำไปสู่การปลดปล่อย (emancipation) ผู้ที่ถูกครอบงำ และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น

จุดมุ่งหมายดังกล่าวทำให้งานวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ต่างจากปริจเฉทวิเคราะห์หรืองานวิจัยภาษาศาสตร์สาขาอื่น ๆ ตรงที่ผู้วิจัยไม่มีจุดยืนที่เป็นกลาง แต่อยู่ข้างผู้ที่ถูกครอบงำหรือเอารัดเอาเปรียบในสังคม นอกจากจุดมุ่งหมายหลักในสังคมแล้ว วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ยังมีจุดมุ่งหมายอื่นในเชิงทฤษฎี คือ เพื่อแสดงให้เห็นบทบาทของภาษาในด้านเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม

2.1.2 วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของนอร์แมน แฟร์คลัฟ (Norman Fairclough)

แฟร์คลัฟพัฒนาแนวการศึกษาวาทกรรมของเขามาอย่างต่อเนื่อง แนวคิดของแฟร์คลัฟเกี่ยวข้องกับคำสำคัญ 3 คำ ได้แก่ ความสัมพันธ์แบบวิภาษ มิติทั้งสามของวาทกรรม และไวยากรณ์ระบบหน้าที่ อาจกล่าวได้ว่า ความคิดสำคัญของวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ คือ วาทกรรมเป็นรูปแบบหนึ่งของวิถีปฏิบัติทางสังคม ความคิดนี้สื่อนัยว่าวาทกรรมกับสังคมมีความสัมพันธ์กัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีลักษณะ คือ

“A dialectical relationship is a two-way relationship: the discursive event is shaped by situations, institutions and social structures, but it also shapes them. To put the same point in a different way, **discourse is socially constitutive as well as socially shaped**; it constitutes situations, objects of knowledge, and the social identities of and relationships between people and groups of people.” (Fairclough and Wodak, 1997: 258)

“ความสัมพันธ์แบบวิภาษคือความสัมพันธ์แบบสองทาง ได้แก่ เหตุการณ์สับสนซึ่งเกิดจากสถานการณ์ สถาบัน หรือโครงสร้างทางสังคม และมีอิทธิพลต่อสิ่งเหล่านี้ด้วย เป็นการทำเรื่องเดียวกันด้วยวิธีที่ต่างกัน วาทกรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นทางสังคมเช่นเดียวกับสภาพทางสังคม วาทกรรมประกอบด้วยสถานการณ์ เป้าหมายของความรู้ และอัตลักษณ์ทางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน และกลุ่มคน”

สรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรมกับสังคมเป็นความสัมพันธ์แบบวิภาษ วาทกรรมประกอบสร้างสังคม (ความรู้ อัตลักษณ์ ความสัมพันธ์ของคนในสังคม) ในขณะเดียวกันวาทกรรมก็ถูกกำหนดโดยสังคม

ทั้งนี้ความรู้ อัตลักษณ์ ความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่สื่อโดยวาทกรรมอาจทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันของคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม แฟร์คลัฟ (Fairclough, 1997) ตั้งข้อสังเกตว่า ความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรมกับการใช้อำนาจในทางมิชอบหรือการครอบงำมักไม่ใช่สิ่งที่คนทั่วไปจะสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น หลายคนอาจนึกไม่ออกว่าโฆษณาสถาบันเสริมความงามแบบเรียนวิชาต่าง ๆ หรือการสนทนาระหว่างแพทย์และผู้ป่วยในการตรวจวินิจฉัยโรค จะไปเกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจในทางมิชอบหรือการครอบงำได้อย่างไร วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์จึงมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อเผยให้เห็นสิ่งนี้

แฟร์คลัฟเน้นว่า การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ต้องแสดงให้เห็น**ความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรมกับสังคม** ดังที่กล่าวข้างต้น จะพิจารณาแต่เพียงด้านเดียวไม่ได้ ดังนั้น การวิเคราะห์จึงต้องพิจารณาทั้งตัวบท วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม และวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม ดังนี้

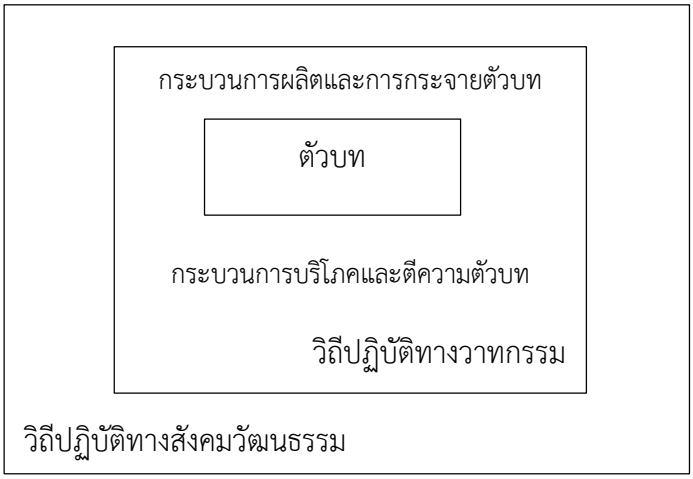

ภาพที่ 1 กรอบมิติทั้งสามของวาทกรรม

ที่มา: Fairclough (1995 b: 59)

จากกรอบมิติทั้งสามของวาทกรรม ในมิติที่หนึ่ง แฟร์คลัฟเน้นแนวคิดที่ว่า ตัวบทประกอบสร้างความหมาย ได้แก่ ระบบความรู้ ความเชื่อ อัตลักษณ์ และความสัมพันธ์ทางสังคม แนวคิดนี้เกี่ยวข้องกับเรื่องหน้าที่ทางสังคมของภาษาในไวยากรณ์ระบบและหน้าที่ของฮัลลิเดย์ กล่าวคือ ภาษามีหน้าที่ 3 ด้าน ได้แก่

(1) หน้าที่ด้านการถ่ายทอดความคิด (ideational) คือ การสื่อมุมมองต่าง ๆ เกี่ยวกับโลก การสร้างและตอกย้ำภาพแทนของสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเรา

(2) หน้าที่ด้านบุคคลสัมพันธ์ (interpersonal) คือ การสร้างและดำรงอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

(3) หน้าที่ด้านการเรียบเรียงความ (textual) คือ การเรียบเรียงให้เกิดตัวบทที่มีอรรถเอกภาพและสัมพันธภาพ

แฟร์คลัฟเห็นพ้องกับความคิดเรื่องหน้าที่ทางสังคมของภาษาข้างต้น แต่เขาเสนอว่าควรใช้คำว่า “แบบของความหมาย” (types of meaning) แทนคำว่า “หน้าที่” มุมมองเรื่องหน้าที่หรือความหมายทั้ง 3 แบบของตัวบทนี้ทำให้เรามองเห็นว่า การวิเคราะห์ภาษาในตัวบทสำคัญอย่างไร และการวิเคราะห์ตัวบทจะโยงไปสู่การศึกษาประเด็นทางสังคม เช่น ภาพแทน อุดมการณ์ อัตลักษณ์ และความสัมพันธ์ในสังคมได้อย่างไร

นอกจากความคิดเรื่องหน้าที่ทางสังคมของภาษา แฟร์คลัฟยังมองตัวบทตามแนวคิดของไวยากรณ์ระบบและหน้าที่ว่า ตัวบทมีลักษณะเป็นชุดของตัวเลือก กล่าวคือ ตัวบทเลือกรูปภาษาหนึ่งจากชุดตัวเลือกที่มีอยู่ในระดับต่าง ๆ เช่น ระดับคำศัพท์ ระดับโครงสร้างประโยค เป็นต้น เพื่อสื่อเหตุการณ์หรือสภาพจากมุมมองหนึ่ง ตัวอย่างเช่น

ก. โจ๋ซ่าโหนมินิบัส พลาดร่วงดับคาที่

ข. โจ๋โชคร้ายพลาดตกมินิบัส ดับคาที่

ค. มินิบัสเหวี่ยงโจ๋ร่วง ดับคาที่

จากตัวอย่างจะเห็นว่า การเลือกคำอ้างถึง เช่น โจ๋ โจ๋ซ่า โจ๋โชคร้าย คำกริยา เช่น โหน พลาดร่วง เหวี่ยง และการเลือกประธานของประโยค เช่น โจ๋ มินิบัส ในแต่ละข้อข้างต้น ทำให้ภาพที่สื่อแตกต่างกันไป แม้จะอ้างถึงเหตุการณ์เดียวกัน นอกจากตัวเลือกในระดับคำศัพท์และโครงสร้างประโยคแล้ว เรายังมีชุดตัวเลือกในระดับระเบียบวาทกรรม (orders of discourse) ด้วย

มิติที่สองคือ วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม (discourse practice) แฟร์คลัฟอธิบายว่า หมายถึงกระบวนการผลิตและการกระจายตัวบท และกระบวนการบริโภคและตีความตัวบท เขามองว่าวิถีปฏิบัติทางวาทกรรมเป็นสื่อกลางระหว่างสังคม (วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม) กับตัวบท กล่าวคือ สังคมมีอิทธิพลต่อตัวบททางอ้อม หรืออธิบายได้ว่าสังคมกำหนดวิถีปฏิบัติทางวาทกรรม และวิถีปฏิบัติทางวาทกรรมไปกำหนดตัวบทอีกต่อหนึ่ง

ตัวอย่างเช่น ผลการวิจัยเรื่อง Discourse of death: the function of the local newspaper coverage of Huntsville, Texas executions (ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2556: 43) แสดงให้เห็นว่า ความคิดของคนส่วนใหญ่ในชุมชนมีผลต่อการผลิตข่าวของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น การผลิตข่าว

ต้องคำนึงถึงทัศนคติของผู้อ่าน ซึ่งก็คือคนในชุมชนนั้น ๆ โดยหนังสือพิมพ์อาจเปลี่ยนมุมมองการนำเสนอข่าว เพราะอิทธิพลของสังคม และในขณะเดียวกันการรายงานข่าวก็กลับไปมีอิทธิพลต่อสังคม

นอกจากมีผลต่อภาษาในตัวบทแล้ว วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมยังมีผลต่อระเบียบวาทกรรมด้วย คำว่าระเบียบวาทกรรม (orders of discourse) มีที่มาจากฟูโกต์ แฟร์คลัฟนิยามคำนี้ว่า การรวมตัวกันของประเภทตัวบทต่าง ๆ (genres) วาทกรรมต่าง ๆ (discourses) และลีลา (style) ในรูปแบบเฉพาะ กล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า ระเบียบวาทกรรมมีองค์ประกอบ คือ

(1) ประเภทตัวบท (genres) หมายถึง ภาษาที่สัมพันธ์กับกิจกรรมทางสังคมแบบใดแบบหนึ่งตัวอย่างของประเภทตัวบท เช่น บทสัมภาษณ์ บทบรรยายในชั้นเรียน บทวิจารณ์ภาพยนตร์

(2) วาทกรรม (discourses) หมายถึง ภาษาที่ใช้เพื่อสื่อภาพแทนจากมุมมองใดมุมมองหนึ่ง ตัวอย่างวาทกรรม เช่น วาทกรรมการแพทย์แผนจีน วาทกรรมการแพทย์ตะวันตก

(3) ลีลา (style) หรือเสียง (voice) หมายถึง ภาษาที่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งใช้ และเกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ของกลุ่มนั้น เช่น ลีลาของแพทย์ ลีลาของศาล

สรุปได้ว่าระเบียบวาทกรรม คือ การรวมกันขององค์ประกอบทั้งสามข้างต้นในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง โดยแฟร์คลัฟตั้งข้อสังเกตว่า วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมที่ไม่เป็นไปตามขนบเดิมมักจะสัมพันธ์กับระเบียบวาทกรรมที่ซับซ้อน คือ ประกอบด้วยประเภทตัวบทและวาทกรรมหลากหลายรวมถึงมีการจัดเรียงซับซ้อน ตัวอย่างเช่น วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมที่เปลี่ยนไปของสื่อในปัจจุบัน การบริโภคที่เปลี่ยนไปของผู้บริโภคข่าว ทำให้เราพบระเบียบวาทกรรมที่ซับซ้อนขึ้น เช่น การรายงานข่าวที่มีรูปแบบผสมระหว่างภาษาทางการและภาษาสนทนา หรือกระแสรักสุขภาพในสังคมไทยปัจจุบันและการผลิตโฆษณาสินค้าหลายประเภทที่คำนึงถึงประเด็นนี้ส่งผลให้ตัวบทโฆษณาสินค้าต่าง ๆ มีวาทกรรมวิทยาศาสตร์เป็นองค์ประกอบ เช่น โฆษณาเครื่องดื่มมีส่วนที่นำเสนอผลการวิจัยเกี่ยวกับประโยชน์ของคอลลาเจน โฆษณาเครื่องปรับอากาศประกอบด้วยข้อมูลทางการแพทย์เกี่ยวกับโรคภูมิแพ้และไรฝุ่น

แฟร์คลัฟจัดให้การวิเคราะห์ระเบียบวาทกรรมเป็นการวิเคราะห์สหบท (intertextual analysis) พร้อมทั้งเน้นว่าต้องกระทำควบคู่ไปกับการวิเคราะห์ตัวบท การวิเคราะห์สหบทอยู่ที่รอยต่อระหว่างตัวบทและวิถีปฏิบัติทางวาทกรรม การวิเคราะห์มุ่งตอบคำถามว่า ประเภทตัวบทและวาทกรรมใดบ้างที่นำมาผสมผสานกัน และระเบียบวาทกรรมนั้นเกี่ยวข้องกับสังคมอย่างไร การเปลี่ยนแปลงหรือการสร้างสรรค์ใหม่ดังตัวอย่างที่ยกไว้ข้างต้นเป็นสิ่งที่แฟร์คลัฟสนใจศึกษา

มิติที่สาม คือ วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม (socio-cultural practice) แฟร์คลัฟแบ่งเป็น 3 ระดับ เริ่มจากระดับสถานการณ์ (situation) หรือปริบทแวดล้อมเหตุการณ์การสื่อสารนั้น ระดับถัดไป คือ ระดับสถาบัน (institution) หรือสถาบันที่เกิดเหตุการณ์การสื่อสารนั้น ๆ และระดับที่

กว้างที่สุดก็คือ กรอบสังคมวัฒนธรรม เขาเน้นว่า การวิเคราะห์มิตินี้จะทำให้เห็นความสัมพันธ์แบบวิภาษระหว่างตัวบทกับสังคม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญอย่างหนึ่งของวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์มิติสุดท้ายนี้ไม่ได้ลงรายละเอียดการวิเคราะห์ไว้ ทั้งนี้เนื่องจากประเด็นทางสังคมที่ศึกษาในงานวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์มีความหลากหลาย ซึ่งผู้วิจัยจะใช้แนวคิดใดประกอบการวิเคราะห์ก็ขึ้นอยู่กับเรื่องที่ศึกษา

สรุปได้ว่า วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของนอร์แมน แฟร์คลัฟ ให้ความสำคัญทั้งการวิเคราะห์ตัวบทและปริบท การวิเคราะห์ตัวบทต้องพิจารณาภาษาระดับต่าง ๆ โดยละเอียดจะทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์แบบวิภาษของวาทกรรมกับสังคม เริ่มจากวิเคราะห์ตัวบท (ภาษาหรือกลวิธีทางภาษา) วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม (การผลิตและการใช้ตัวบท รวมถึงการตีความตัวบทที่เกิดขึ้น) และวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม (ปริบททางสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อการสร้างและการใช้ตัวบทที่ส่งผลไปยังภาษาที่ใช้สื่อสารในตัวบท)

เมื่อพิจารณาหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองในฐานะวาทกรรมโดยพิจารณาตามกรอบมิติทั้งสาม คือ ตัวบท หมายถึงภาษาและกลวิธีที่ปรากฏในหนังสือเรียน วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม หมายถึงกระบวนการผลิตและกระบวนการตีความที่ผู้ผลิตและผู้ใช้มีต่อหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง และวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรมที่มีต่อการผลิตและการทำความเข้าใจหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง จะเห็นได้ว่าหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองเป็นวาทกรรมที่ให้ความหมายแก่สังคมและถ่ายทอดไปสู่นักเรียนโดยผ่านอุดมการณ์หรือกลไกทางอุดมการณ์

2.2 อุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ

2.2.1 อุดมการณ์

ฟาน ไดก์ อธิบายว่าอุดมการณ์เป็นเรื่องของความคิด แต่ไม่ได้เป็นความคิดของใครคนใดคนหนึ่ง หากแต่เป็นความคิดหรือความเชื่ออย่างเป็นระบบที่สมาชิกในสังคมหรือกลุ่มคนหนึ่งมีร่วมกัน เช่น การเหยียดชาติ (racism) เป็นต้น ถึงแม้อุดมการณ์จะต้องไม่ใช่ความคิดของใครเพียงคนใดคนหนึ่ง แต่ความคิดของคนหนึ่งคนอาจพัฒนากลายเป็นอุดมการณ์ที่คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้ นอกจากนี้อุดมการณ์ยังไม่ได้หมายถึงแค่ความคิดอะไรก็ได้ แต่จะต้องกลายเป็นระบบความคิดพื้นฐานที่ควบคุมและจัดการความรู้ความคิดรวมถึงความเชื่ออื่น ๆ ที่สมาชิกในสังคมหรือกลุ่มสังคมมีร่วมกัน จึงจะถือว่าเป็นอุดมการณ์ในทัศนะของฟาน ไดก์ (Van Dijk, 2006b)

โดยทั่วไปอุดมการณ์ไม่จำเป็นต้องถูกใช้ในทางลบ หรือถูกใช้เพื่อควบคุม หรือครอบงำคนบางกลุ่มในสังคมเสมอไปอุดมการณ์จะค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นและบางครั้งก็จะค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาโดยอาศัยประสบการณ์และวาทกรรมต่าง ๆ เป็นเครื่องมือ จนกระทั่งอุดมการณ์นั้นเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคม เปลี่ยนแปลงไป หรือบางครั้งอาจค่อย ๆ แยกตัวออกจากอุดมการณ์บางอย่างที่มี

อยู่เดิม จนเกิดเป็นอุดมการณ์ใหม่ขึ้นในสังคมก็ได้ อุดมการณ์บางอย่างเมื่อดำรงอยู่ในสังคมนาน ๆ เข้าก็จะอาจกลายเป็นสิ่งที่คนในสังคมมองว่าเป็นสามัญสำนึกได้

ตามที่กล่าวมาอุดมการณ์จึงเป็นส่วนหนึ่งของระบบคิดที่สมาชิกในสังคม หรือสมาชิกกลุ่มสังคมดำรงอยู่ร่วมกันและมีความสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องค่านิยมทางสังคมวัฒนธรรมอย่างแนบแน่น จึงเป็นบรรทัดฐานให้สมาชิกในกลุ่มใช้ประเมินว่าอะไรดีหรือไม่ดี ถูกหรือผิด ทำให้สมาชิกในสังคมมีทัศนคติต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ไปในทำนองที่สอดคล้องกันและเป็นแนวปฏิบัติในเชิงพฤติกรรมและการแสดงออกให้แก่สมาชิกในกลุ่มสังคม หรือสาขาอาชีพ เช่น นักข่าว นักวิทยาศาสตร์ ตลอดจนให้แนวทางในการรับรู้และปฏิสัมพันธ์กันทั้งในและนอกกลุ่มสังคม เช่น อุดมการณ์ชาตินิยม (nationalism) ที่แบ่ง “พวกเขา” คือคนชาติอื่นออกจาก “พวกเรา” คือคนในชาติและมีแนวทางปฏิบัติต่อคนทั้งสองกลุ่มที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน เนื่องจากอุดมการณ์เป็นเรื่องของความเชื่อ อุดมการณ์จึงไม่ใช่เรื่องผิดหรือถูก ผู้ที่เชื่อในอุดมการณ์หนึ่งก็มาคิดว่าความเชื่อดังกล่าวเป็นสิ่งที่ถูกต้องเป็นความจริง ส่วนผู้ที่ไม่เชื่อก็มักมองว่าอุดมการณ์ดังกล่าวเป็นความเชื่อแบบผิด ๆ และพัฒนากลายเป็นอุดมการณ์แบบต่อต้านได้ในที่สุด

ในฐานะที่ภาษาเป็นผลผลิตหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคม นักวิชาการหลายคนจึงมองว่าภาษากับอุดมการณ์มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด แฟร์คลัฟเป็นคนหนึ่งที่เสนอแนวคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ในแง่มุมที่ต่างออกไป เขามองว่าอุดมการณ์เป็นส่วนหนึ่งของบริบททางสังคมวัฒนธรรมและเป็น “สามัญสำนึก” ที่มีหน้าที่ในเชิงอำนาจ (common sense in the service of power) เพราะคนทั่วไปมักมองข้ามอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังวาทกรรมเพราะคิดว่าเป็นเรื่องของสามัญสำนึก กล่าวคือเป็นเรื่องปกติหรือเรื่องธรรมดาที่ “ใคร ก็รู้” ดังนั้นจึงเป็นโอกาสให้คนบางกลุ่มใช้วาทกรรมบางประเภทหรือคุณสมบัติบางอย่างของวาทกรรมในการควบคุมการแสดงออกและการตีความของคนกลุ่มอื่น ๆ หลุยส์ อัลธูแซร์ (กาญจนา แก้งเทพ, 2557: 23) เสนอว่า อุดมการณ์เป็นระบบภาพตัวแทนความคิด ซึ่งไม่ได้เกิดมาจากความนึกคิด หากแต่ก่อตัวมาจากโครงสร้างสังคมที่เต็มไปด้วยมายาคติ ดังนั้น คนที่ตกอยู่ในอุดมการณ์ก็คือคนที่ไม่รับรู้ความสัมพันธ์อันแท้จริงระหว่างตัวเขากับโลกที่เป็นอยู่ แต่กลับไปรับรู้เอาความสัมพันธ์ระหว่างตัวเขากับโลกที่เป็นอยู่ในจินตนาการ

อย่างไรก็ตามในทุกสังคมจำเป็นต้องมีอุดมการณ์เพื่อทำหน้าที่สร้างสรรค์ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง และติดตั้ง ปัจเจกบุคคลให้เข้ากับเงื่อนไขการดำรงอยู่ของเขา เพราะฉะนั้นสังคมจึงต้องการระบบความคิดอันหนึ่ง ระบบความเชื่อและระบบคุณค่าที่จะทำให้คนมีชีวิตอาศัยอยู่ในโลกนี้ ทว่าอุดมการณ์เป็นโครงสร้างส่วนหนึ่งที่มีกลไกการทำงานของอุดมการณ์จะกำหนดให้โครงสร้างนั้นทำงานให้ดูเหมือนว่า สิ่งที่ปรากฏขึ้นมาในสังคมนั้นเป็นความจริง

กล่าวโดยสรุปอุดมการณ์เป็นเรื่องของระบบของความคิด ระบบของภาพตัวแทนที่สมาชิกในกลุ่มสังคมมีร่วมกัน อุดมการณ์จึงเป็นความคิดที่เกิดจากการสั่งสมและสืบทอดต่อกันมาโดยคนใน

สังคม จนฝังลึกและทำหน้าที่จัดระเบียบความคิดความเชื่อ เป็นกรอบในการตีความเหตุการณ์และสถานการณ์การสื่อสารต่าง ๆ ตลอดจนเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมและการกระทำของคนในสังคม รวมทั้งพฤติกรรมในการใช้ภาษาด้วย

2.2.2 กระบวนการผลิตซ้ำแรงงาน

เดิมการผลิตซ้ำแรงงานเป็นการจ่ายค่าจ้างในรูปแบบของเงินเดือน แต่ด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปทำให้สังคมต้องการกำลังคนที่มีความสามารถมากขึ้น จึงผลิตซ้ำขีดความสามารถของแรงงานจากการกระทำจากภายนอกกระบวการผลิด เช่น ผ่านระบบการศึกษา ถึงแม้ว่าในแต่ละโรงเรียนจะมีความแตกต่างกันออกไป แต่อย่างน้อย ในทุกโรงเรียนก็ต้องเรียนที่จะอ่าน เขียน คิดคำนวณ ฯลฯ และยังต้องเรียนรู้องค์ประกอบบางอย่างที่จำเป็น กล่าวโดยสรุปคือ เราเรียนรู้ว่ามีอะไร รู้ว่าจะทำอย่างไร และในอีกด้านหนึ่งในขณะที่เด็ก ๆ กำลังศึกษาหาความรู้ และฝึกฝนเทคนิคต่าง ๆ อยู่นั้น ท่ามกลางบรรยากาศภายในโรงเรียน เด็ก ๆ ก็ยังได้เรียนรู้ที่จะรู้จัก เคารพกฎเกณฑ์ รู้จักทำตัวเป็นคนดีตามกฎเกณฑ์ โดยจะมีตัวแทนสังคมในระดับต่าง ๆ ที่สังคมได้จัดแบ่งหน้าที่เอาไว้คอยดูแลเด็ก ๆ เช่น กฎทางจริยธรรม เด็ก ๆ ต้องมีจิตสำนึกเรื่องความรับผิดชอบของพลเมืองและควมรับผิดชอบของวิชาชีพ กล่าวคือ ต้องเคารพกฎของการแบ่งงานทางด้านสังคม ทางด้านเทคนิคของสังคมหรือต้องเรียนรู้ที่จะทำตามกฎเกณฑ์ที่ชนชั้นปกครองได้สร้างขึ้นมา นอกจากนั้นเด็ก ๆ ยังต้องเรียนที่จะใช้ภาษาให้ถูกต้อง รู้จักควบคุมคนอื่น ๆ เป็น หรือรู้จักออกคำสั่งเป็น

กล่าวโดยสรุปเพื่อให้เข้าใจความหมายของการผลิตซ้ำกำลังแรงงานนั้น นอกจากจะมีการผลิตด้านขีดความสามารถของคนงานแล้ว ยังต้องมีการผลิตซ้ำทางด้านการยอมสยบของแรงงานที่มีต่อกฎระเบียบ ทำให้ต้องมีการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้แรงงานยอมเชื่อฟังต่ออุดมการณ์หลักของสังคม (dominant ideology) ในเวลาเดียวกันก็ต้องฝึกฝนบรรดาตัวแทนของการฝึกแรงงานให้มีเทคนิคการครอบงำโดยผ่านการใช้คำพูด

ในขณะที่โรงเรียนทำการสอนวิชาความรู้ รู้อะไรทำอะไรอยู่นั้น โรงเรียนก็ยังใช้ รูปแบบของการสอนและการหล่อหลอมเด็ก โดยมีเป้าหมายเพื่อค้ำจุนอุดมการณ์หลักในสังคม หรือเพื่อช่วยให้ปฏิบัติการของอุดมการณ์หลักมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น ดังนั้น บรรดาตัวแทนในทุก ๆ หน่วยงานของสังคม ไม่ว่าจะเป็นตัวแทนในหน่วยงานผลิต หน่วยงานฝึกฝน หน่วยงานปราบปรามก็ตาม บรรดาตัวแทนเหล่านี้จะต้องถูกปลูกฝังจรรยาบรรณ ให้ยึดติดอยู่ในอุดมการณ์หลักของสังคมนั้น เพื่อที่จะปฏิบัติงานของตนอย่างแน่วแน่ตั้งใจ

จากข้างต้นจะทำให้กระบวนการผลิตซ้ำของกำลังแรงงานกลายเป็นสิ่งจำเป็นอันขาดไม่ได้ แสดงให้เห็นได้ว่า ในกระบวนการผลิตซ้ำนี้ไม่เพียงแต่จะเป็นการผลิตซ้ำขีดความสามารถของแรงงาน (คน) เท่านั้น หากแต่เป็นการสืบทอดการครอบงำแรงงานให้ขึ้นต่ออุดมการณ์หลักของสังคม จึงเป็น

ความจำเป็นที่กระบวนการดำเนินการผลิตซ้ำด้านทักษะของกำลังแรงงานนั้นจะต้องดำเนินไปภายในและภายใต้รูปแบบของการครอบงำทางอุดมการณ์หลักที่กระทำต่อแรงงาน

2.2.3 กลไกทางด้านอุดมการณ์ของรัฐ

กลไกทางด้านอุดมการณ์ของรัฐ ส่วนมากจะดำรงอยู่ในขอบเขตของศาสนา วัด พรรคการเมือง สภาพแรงงาน ครอบครัว โรงเรียน หนังสือพิมพ์ หน่วยงานวัฒนธรรม ฯลฯ ส่วนใหญ่กลไกทางด้านอุดมการณ์ของรัฐจะทำหน้าที่โดยใช้อุดมการณ์ และใช้ความรุนแรงอย่างมีขีดกำกัด ทั้งนี้อุดมการณ์มีลักษณะแฝงเร้นโดยผ่านการใช้สัญลักษณ์ ดังนั้น บทบาทของอุดมการณ์แบบชนชั้นปกครองจึงต้องได้รับการเน้นหนักเพื่อที่จะดำรงรักษาอำนาจรัฐเอาไว้ด้วยการทำงานผ่านบรรดาตัวสื่อกลางของอุดมการณ์

อัลธูแซร์ (กาญจนา แก้วเทพ, 2557: 64 – 65; อ้างอิงจากหลุยส์ อัลธูแซร์) กล่าวว่ากลไกทางด้านอุดมการณ์ของรัฐด้านการศึกษารับบทบาทหน้าที่สำคัญ เขาอธิบายว่า

(1) กลไกทางด้านอุดมการณ์ของรัฐทุก ๆ อันไม่ว่าจะเป็นอะไรก็ตาม ต่างทำหน้าที่เพื่อบรรลุเป้าหมายเดียวกัน คือ การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางการผลิต

(2) หนทางที่จะบรรลุเป้าหมายเดียวกันนั้น อาจจะมีวิธีการที่เหมาะสมสำหรับกลไกแต่ละชนิด

กลไกทางด้านอุดมการณ์ของรัฐหรือโรงเรียน เป็นศูนย์กลางที่มีเด็ก ๆ จากทุกชนชั้นในสังคมมารับการศึกษาเพื่อบ่มเพาะพฤติกรรมและความรู้ด้วยวิธีการสอนโดยใช้ระยะเวลาหลายปี ซึ่งช่วงเวลาที่เด็ก ๆ อาศัยอยู่ในโรงเรียนจะต้องถูกขัดเกลาทั้งจากโรงเรียนและครอบครัว ให้รู้ว่าต้องดำเนินชีวิตอย่างไร และถูกหล่อหลอมด้วยอุดมการณ์หลักของสังคมทั้งวิธีการตรง เช่น ผ่านการเรียนศีลธรรม หน้าที่พลเมือง วิชาปรัชญา ฯลฯ และวิธีการอ้อมจากการฝึกฝนเรียนรู้แบบวิถีของการดำเนินชีวิตที่เป็นทางผ่านให้เด็ก ๆ ได้เรียนรู้อุดมการณ์หลักของชนชั้นปกครอง ซึ่งก็เท่ากับเป็นการผลิตความสัมพันธ์แบบระบบทุนนิยม หมายถึง ความสัมพันธ์ที่ผู้ถูกขีดรีดมีต่อกันและกัน บรรดากลไกที่ทำหน้าที่เหล่านี้จะถูกปิดบังซ่อนเร้นเอาไว้อย่างดีด้วยอุดมการณ์โรงเรียนเป็นสถานที่ที่เป็นกลางปราศจากอุดมการณ์ใด ๆ อีกทั้งในโรงเรียนประกอบด้วย คณาจารย์ ที่สังคมเชื่อมั่นว่าเป็นคนที่รู้จักเคารพในสำนึกและเสรีภาพของเด็ก ๆ และเป็นผู้ที่พ่อแม่ได้มอบความวางใจอย่างเต็มเปี่ยมว่าเป็นหนทางนำเด็ก ๆ ไปรู้จักและเรียนรู้ความหมายของเสรีภาพ จริยธรรม และความรับผิดชอบของชีวิตผู้ใหญ่ ด้วยการประสาทวิชาความรู้ของตัวครู

แนวคิดเรื่องอุดมการณ์จึงมักจะสัมพันธ์กับเรื่องของการใช้อำนาจเพราะอุดมการณ์จะได้รับการผลิต ผลิตซ้ำ ตอกย้ำหรือต่อต้านหรือไม่ ขึ้นอยู่กับว่าอุดมการณ์นั้น ๆ ถูกถ่ายทอดมาจากกลุ่มคนหรือชนชั้นที่มีอำนาจทางสังคมมากหรือน้อยเพียงใด แต่ไม่ว่าอุดมการณ์จะเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคมหรือไม่ก็ตาม อุดมการณ์ก็มีอิทธิพลอย่างยิ่งในการกำหนดพฤติกรรมและ

การกระทำของคนในสังคม ตามที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าอุดมการณ์เป็นเรื่องของระบบความคิดของสมาชิกในสังคมที่ใช้ร่วมกัน การศึกษาอุดมการณ์จึงเป็นการศึกษาความคิดและวิธีการถ่ายทอดความคิดของคนในสังคมนั้น ๆ และเมื่อเข้าใจความคิดของคนในสังคมนั้น ๆ แล้ว จะทำให้เข้าใจปรากฏการณ์ต่าง ๆ รวมถึงวิถีที่สังคมปฏิบัติได้ชัดเจนมากขึ้น เนื่องจากสังคมต้องการให้ทุกคนในสังคมมีความคิดเป็นแบบเดียวกัน จึงทำให้เกิดอุดมการณ์เดียวกัน ซึ่งอุดมการณ์เกิดขึ้นได้ในทุกขอบข่ายของการใช้ชีวิตในสังคม

อย่างไรก็ตามอุดมการณ์สามารถเกิดขึ้นได้กับทุกสถานที่กับทุกกิจกรรมในสังคม โรงเรียนเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในการปลูกฝังอุดมการณ์แก่นักเรียน โดยการจะปลูกฝังอุดมการณ์นั้นจำเป็นต้องใช้กลวิธีทางภาษาในการถ่ายทอดถ้อยคำ เจตคติ หรืออุดมการณ์ไปสู่นักเรียน ดังนั้นการศึกษากลวิธีทางภาษาช่วยทำให้เข้าใจอุดมการณ์ที่สังคมต้องการปลูกฝังให้กับนักเรียน

2.3 กลวิธีทางภาษา

ภาษาที่ปรากฏในตัวบทนอกจากจะทำหน้าที่สื่อแทนความคิดและสื่อแทนปฏิบัติสัมพันธ์ระหว่างบุคคลแล้ว ภาษาที่คนเราเลือกใช้สื่อสารในตัวบทนั้นยังมีเจตนาและอำนาจในเชิงความคิดบางอย่างที่แฝงอยู่ด้วย ดังจะเห็นได้จากการตีความถ้อยคำที่สื่อถึงบทบาทและความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้เขียนและผู้อ่าน การอธิบายลักษณะการใช้ภาษาในข้อความนั้น นอกจากจะพรรณนาว่ามีลักษณะภาษาอะไรและใช้อย่างไรแล้ว การตีความและอธิบายถึงความคิดบางอย่างที่แฝงอยู่ในการใช้ภาษาก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยเข้าใจการสื่อความหมายที่อยู่ในข้อความ ดังนั้นการอธิบายลักษณะภาษาที่ใช้นำเสนอข้อความจึงเป็นการอธิบายในเชิงการใช้ที่มีวัตถุประสงค์บางอย่างแฝงอยู่หรือเรียกว่า **กลวิธี** (strategies) (จันทิมา อังคพณิชกิจ, 2561: 180)

กลวิธีที่ปรากฏในการผลิตข้อความเพื่อสื่อไปยังผู้รับสาร คือ **กลวิธีทางภาษา** (linguistic strategies) ซึ่งเป็นหนึ่งในกลวิธีของการผลิตตัวบท หมายรวมทั้ง ตัวบทที่มีรูปถ้อยคำหรือวัจนภาษา (verbal text) และตัวบทที่ไม่มีรูปถ้อยคำหรืออวัจนภาษา (nonverbal text) กลวิธีทางภาษาทั้งที่เป็นวัจนภาษาและอวัจนภาษาปรากฏอยู่ทั่วไปในข้อความ เนื่องจากตัวบทแต่ละตัวบทผ่านการเลือกใช้ภาษาที่แฝงวัตถุประสงค์หรือมีเจตนามุ่งหมายของผู้ส่งสาร (หรือผู้ผลิตตัวบท) สื่อไปยังผู้รับสาร (ผู้บริโภคตัวบท) ท่ามกลางกิจกรรมการสื่อสารบางประการ ตัวบทหรือข้อความประเภทต่าง ๆ ก็มักจะเจือปนด้วยกลวิธีทางภาษาที่แตกต่างกันไปด้วย นอกเหนือจากรูปแบบหรือแบบแผนของข้อความตามประเภทแล้ว (เช่น รูปแบบของข่าวหนังสือพิมพ์ รูปแบบของจดหมาย รูปแบบของข้อความโฆษณา ฯลฯ) ยังต้องมีระบบของการเลือกใช้ภาษาให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ด้วย

จากเนื้อความข้างต้นสรุปได้ว่า กลวิธีทางภาษา หมายถึง กลวิธีที่ผู้เขียนใช้ภาษาในการถ่ายทอดความคิดลงในงานเขียน แบ่งเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ กลวิธีทางวัจนภาษา และกลวิธีทางอวัจนภาษา เพื่อ

สร้างและผลิตตัวบทเพื่อสื่อสารออกไป ทั้งนี้เป้าหมายของการวิเคราะห์ข้อความ จึงมิใช่เพียงการวิเคราะห์ลักษณะภาษาในข้อความเท่านั้น แต่คือการวิเคราะห์วิธีคิดและการเปิดเผยความคิดที่แฝงอยู่ในข้อความนั้นด้วย ได้แก่ วิเคราะห์การใช้คำศัพท์ วลี ประโยค ลักษณะทางวัจนลีลา และวิเคราะห์ด้านเจตนาของข้อความ

2.3.1 กลวิธีทางวัจนภาษา

กลวิธีทางวัจนภาษาเป็นการสื่อสารในระบบคำและประโยค โดยจะมีคำเป็นตัวสื่อความหมาย ของลักษณะภาษาในหนังสือสำหรับเด็กว่า การเขียนเรื่องสำหรับเด็กต้องใช้คำง่าย ถูกต้องตรงความหมาย เด็กชอบหนังสือที่ใช้ภาษาง่าย ๆ ควรเลือกใช้คำที่ไม่เป็นอุปสรรคกีดขวางกระบวนการคิด เด็กนั้นชอบหนังสือที่ใช้คำซ้ำบ่อย มีคำคล้องจอง มีจังหวะในการเล่นคำ (ภัทรขวัญ ลาสงยาง, 2561: 56-57) นอกจากนี้กลวิธีทางวัจนภาษาในงานวิจัยนี้ก็มิได้ปรากฏเพียงกลวิธีหนึ่ง ๆ ในตัวบทหนึ่งเท่านั้น ผู้ส่งสารหรือผู้ผลิตตัวบทอาจเลือกใช้หลากหลายกลวิธีก็ได้เพื่อให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการ เช่น

กลวิธีทางศัพท์ เป็นการใช้ภาษาเพื่อสื่อแทนความคิดหรือประสบการณ์ของผู้ส่งสารเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งผ่านการเลือกใช้คำศัพท์ อันเป็นการแสดงความคิดและความหมายเชิงบรรยายสภาพและการกระทำของสิ่งที่ต้องการกล่าวถึงตามความคิดและมุมมองของผู้ส่งสาร (ภัททิรา วิภวภิญโญ, 2558: 152)

กลวิธีการอ้างส่วนใหญ่ เป็นการเลือกใช้คำที่มีความหมายอ้างถึงบุคคลต่าง ๆ ในสังคม ทั้งสังคมจริงและสังคมสมมุติขึ้นในเรื่อง ซึ่งคำที่ใช้อ้างถึงบุคคล เช่น ทุกคน เพื่อน ๆ คนส่วนใหญ่ กลุ่ม ฯลฯ เป็นการเพิ่มน้ำหนักความน่าเชื่อถือให้ผู้อ่านเห็นคล้อยตามและต้องการปฏิบัติตาม

อย่างไรก็ตามการศึกษาตัวบทหรือข้อมูลจำเป็นต้องศึกษากลวิธีทางภาษาอย่างละเอียดเพื่อให้เข้าใจและเกิดความกระจ่างในการสื่อความหมายของภาษา ทั้งนี้การวิเคราะห์ตัวบทนอกจากจะวิเคราะห์กลวิธีทางวัจนภาษาแล้ว ยังสามารถวิเคราะห์กลวิธีทางอวัจนภาษาได้อีกด้วย

2.3.2 กลวิธีทางอวัจนภาษา

อวัจนภาษามีความหมายว่า “ภาษาที่ไม่ใช้ถ้อยคำ แต่สามารถสื่อความหมายและความเข้าใจระหว่างกันได้” จากนิยามข้างต้น อธิบายได้ว่า อวัจนภาษา (Nonverbal language) หมายถึงพฤติกรรมของมนุษย์หรือสิ่งที่มนุษย์ตั้งใจสร้างและกำหนดขึ้น เพื่อใช้สื่อความหมายได้เหมือนกับถ้อยคำในภาษา และเป็นที่ยอมรับกันในสังคมนั้น ดังนั้นอวัจนภาษาจึงหมายถึง การสื่อสารด้วยอวัจนภาษา (ภากิตติ์ ตรีสกุล, 2551: 137-138)

การสื่อสารด้วยอวัจนภาษา ประกอบด้วย สัญลักษณ์ สี ลายเส้น และรูปภาพ ทว่าการสื่อสารด้วยรูปภาพนั้น มักปรากฏในหนังสือสำหรับเด็ก การใช้ภาพประกอบในหนังสือสำหรับเด็กมีหลายวิธี เช่น ภาพวาด ภาพถ่าย ภาพตัดแปะ เป็นต้น ในการนำภาพมาประกอบหนังสือสำหรับเด็ก

เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งที่ผู้จัดทำจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการพัฒนาการของเด็กแต่ละวัย เพื่อจะทำภาพได้อย่างเหมาะสมตามความสนใจและพัฒนาการของเด็กแต่ละวัย เช่น เด็กก่อนวัยเรียน (อายุ 2-6 ขวบ) ควรเป็นหนังสือที่มีภาพ มีตัวหนังสือประกอบได้เล็กน้อย เด็กวัยเรียน (อายุ 7-11 ปี) ชอบภาพที่เหมือนจริง แต่สำหรับเด็กก่อนวันรุ่น (อายุ 12-14 ปี) ไม่จำเป็นต้องมีภาพประกอบทุกหน้า (อรอนงค์ โชคสกุล, 2544: 10-12)

การใช้ภาษาภาพในหนังสือสำหรับเด็กมีจุดมุ่งหมายเพื่อตกแต่งหนังสือให้สวยงาม น่าสนใจ ช่วยแปลความหมายหรือขยายเนื้อเรื่องให้ชัดเจนยิ่งขึ้น (ภัทรขวัญ ลาสงยาง, 2561: 57) ได้กล่าวถึงหลักในการพิจารณาภาพประกอบ ดังนี้

(1) ภาพประกอบควรมีขนาดใหญ่ ตั้งแต่ครึ่งหน้ากระดาษขึ้นไป

(2) ภาพที่มีกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าควรวางภาพในด้านยาว เพื่อให้ตำแหน่งของภาพอยู่ในตำแหน่งความสนใจของเด็ก

(3) ภาพประกอบควรเป็นภาพที่มีความสมบรูณ์ครบถ้วน ไม่เป็นเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งของสิ่งที่อยู่ในภาพ

(4) ภาพควรเป็นสิ่งที่นักเรียนคุ้นเคย ความหมายชัดเจน ถูกต้องตรงตามความจริง สีสวยงาม

จากข้อความข้างต้น สรุปได้ว่าการใช้กลวิธีทางอวัจนภาษาเป็นการสื่อสารที่ไม่ใช้ระบบคำ หากแต่ใช้การสื่อสารในลักษณะอื่นใดที่ไม่ใช่ภาษาพูดหรือภาษาเขียน ทั้งนี้ผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษากลวิธีทางอวัจนภาษาเฉพาะรูปภาพเท่านั้น เพื่อแปลความหมายของภาษาให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนั้นในงานวิจัยนี้จึงได้วิเคราะห์ตัวบทผ่านกลวิธีทางภาษาทั้ง 2 รูปแบบ ได้แก่ กลวิธีทางวัจนภาษาและกลวิธีทางอวัจนภาษา เพื่อศึกษาวาทกรรมที่ปรากฏผ่านเนื้อความของหนังสือเรียน และเพื่อศึกษากลวิธีทางภาษาที่ปรากฏในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง

อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ภาษาระดับข้อความจะต้องวิเคราะห์ตั้งแต่คำ วลี ประโยค อนุพากย์ ไปจนถึงตัวบทที่ต้องอาศัยการเชื่อมโยงของข้อความในตัวบท และระหว่างตัวบท กลวิธีทางวาทกรรมนี้จึงเป็นการวิเคราะห์ภาษาเพื่อตีความและทำความเข้าใจความหมายหรือสิ่งที่แฝงอยู่ในตัวบทซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนด้วยรูปภาษา จำเป็นต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจทั้งด้านภาษาและสังคมวัฒนธรรมเข้าด้วยกันในการวิเคราะห์ และตีความ จันทิมา อังคพณิชกิจ (2561: 222) กล่าวว่าสิ่งที่ไม่ปรากฏชัดในตัวบท (implicitness) จัดว่าเป็นคุณสมบัติหนึ่งของตัวบทที่เกี่ยวข้องกับการทำความเข้าใจสังคม เนื่องจากตัวบทอยู่ท่ามกลางปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การที่จะทำความเข้าใจความหมายที่สื่อในตัวบทจำเป็นที่ต้องอาศัยความรู้ที่มีอยู่ร่วมกันระหว่างบุคคลเป็นพื้นฐาน และความรู้ที่มีอยู่เป็นพื้นฐานนั้นจะที่ทำให้สิ่งที่แฝงอยู่ในตัวบทมีความหมายและมีความสำคัญในการสื่อสารระหว่างกัน ดังนั้น กลวิธีทางวาทกรรมเป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะทำให้เข้าใจได้ว่ามีความรู้หรือ

ความคิดใดที่แฝงอยู่ในการนำเสนอข้อความ กลวิธีเหล่านี้ใช้เป็นเครื่องมือแสดงความคิด ทัศนคติ หรือเจตนาบางอย่างของผู้เขียนเพื่อแนะหรือโน้มน้าวให้ผู้อ่านเกิดความคิด ความรู้สึก หรือทัศนคติตรงกับผู้เขียนในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

การวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่ปรากฏในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง จำเป็นต้องมีเนื้อหาที่ครอบคลุมตัวชี้วัดและรายละเอียดต่าง ๆ ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นตัวกำหนดบรรทัดฐานด้านการศึกษา เพื่อควบคุมและดูแลการผลิตหนังสือให้สอดคล้องกับหลักสูตร ดังนั้นการจะศึกษากลวิธีทางภาษาเพื่อวิเคราะห์อุดมการณ์จากหนังสือเรียนจึงจำเป็นต้องศึกษาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อใช้ในการวิเคราะห์หาอุดมการณ์ที่ปรากฏอีกด้วย

2.4 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551

กระทรวงศึกษาธิการเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลการจัดระบบการศึกษาภายในประเทศไทย ได้ให้คำนิยามความหมายของหลักสูตร ไว้ว่า หลักสูตร เป็นข้อกำหนดว่าด้วยจุดมุ่งหมาย แนวทางวิธีการ และเนื้อหาสาระในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนเพื่อผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถ ทัศนคติ และพฤติกรรมตามที่กำหนดในจุดมุ่งหมายของการศึกษา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงระบบการจัดการศึกษา โดยการผสมผสานจัดตั้งโรงเรียนขึ้นเพื่อจัดการเรียนการสอน จากเดิมที่ใช้วัง วัด และบ้านสำหรับการจัดการศึกษา ทั้งนี้การปรับปรุงระบบการจัดการศึกษาไทยในระยะแรกโดยประกาศใช้แผนการศึกษาและแผนการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งมีจุดหมายเพื่อการจัดการศึกษาสำหรับสรรหาบุคคลข้ามารับราชการ และเพื่อใช้การศึกษาเป็นปัจจัยพื้นฐานในการพัฒนาประเทศ ด้วยเหตุนี้ระบบการจัดการศึกษาจึงถูกปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด ทั้งนี้เพื่อให้การจัดการศึกษาสอดคล้องกับสภาวะของสังคมตามยุคสมัย หลักสูตรการศึกษาชั้นพื้นฐานของไทยจึงถูกปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสภาวการณ์ของสังคม และมีชื่อเรียกแตกต่างกันตามยุคสมัย

พุทธศักราช 2503 ก่อนประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (พ.ศ. 2503 - 2543) กระทรวงศึกษาธิการได้ปรับปรุงหลักสูตรทุกระดับให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติที่ปรับปรุงใหม่ เรียกว่า หลักสูตรพุทธศักราช 2503 แบ่งเป็น 4 ฉบับ คือ หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2503 ใช้เวลาเรียน 4 ปี หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2503 ใช้เวลาเรียน 3 ปี เพื่อเตรียมการขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 7 ปี หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2503 (ม.ศ. 1-2-3) ใช้เวลาเรียน 3 ปี และหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2503 (ม.ศ. 4-5-6) ใช้เวลาเรียน 3 ปี ผู้จบหลักสูตรแต่ละประโยคสามารถทำงานและดำรงชีวิตอยู่ได้พอสมควรตามอัตภาพ หลักสูตรนี้พัฒนาบนฐานความต้องการของสังคมไทย โดยได้รับอิทธิพลจากตะวันตกค่อนข้างมาก รูปแบบของการจัดหลักสูตรได้รับการพัฒนาให้

มีลักษณะกว้าง เนื้อหามีการผสมผสานบูรณาการกันมากขึ้น โดยรวมวิชาต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกันเข้าเป็นหมวดวิชา กำหนดความมุ่งหมายไว้ครบตั้งแต่ระดับชาติ ระดับหลักสูตร ระดับหมวดวิชา และระดับรายวิชา ความมุ่งหมายในระดับชาติ คือ มุ่งให้ทุกคนได้รับการศึกษาตามควรแก่อัตภาพเพื่อเป็นพลเมืองดี มีความรู้ ความสามารถที่จะประกอบอาชีพและทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ โดยเน้นความสำคัญด้านพุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษาและหัตถศึกษา

หลังจากนั้นการศึกษาไทยได้เปลี่ยนมาใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาพุทธศักราช 2521 เนื่องจากความไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลง การศึกษาไม่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ ผู้เรียนมีโอกาสเรียนในระดับสูงค่อนข้างน้อย

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนเป็นคนดีมีคุณธรรม ให้มีความรู้ความสามารถ มีความสุข รวมทั้งเป็นพลเมืองดีของสังคมและประเทศชาติ เนื้อหาสาระที่เรียนมี 4 กลุ่ม คือ กลุ่มทักษะ (ไทย-คณิต) กลุ่มประสบการณ์ชีวิต กลุ่มลักษณะนิสัย และกลุ่มการงาน หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) มีจุดมุ่งหมายเพื่อมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้พร้อมที่จะทำประโยชน์เพื่อสังคมภายใต้ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและการศึกษาต่อให้สามารถทำประโยชน์เพื่อสังคมในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เนื้อหาสาระที่เรียนประกอบด้วยวิชาบังคับ (ภาษาไทย วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ สังคมศึกษา พลานามัย และศิลปศึกษา) วิชาบังคับเลือก วิชาเลือกเสรี และกิจกรรม จากการใช้หลักสูตรดังกล่าวไม่สามารถส่งเสริมให้สังคมไทยก้าวไปสู่สังคมแห่งความรู้ในยุคโลกาภิวัตน์ได้ทันเหตุการณ์ และไม่สะท้อนความต้องการของท้องถิ่น เกิดการแก้ไขรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ จึงเปลี่ยนไปใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 มีจุดมุ่งหมายมุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อและประกอบอาชีพ แบ่งระดับการศึกษาเป็น 4 ช่วงชั้น สาระการเรียนรู้มี 8 กลุ่มสาระ คือ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน จากการใช้หลักสูตรพบว่ามีความสับสนในผู้ปฏิบัติการในสถานศึกษา ปัญหาในการเทียบโอน และปัญหาคุณภาพผู้เรียนในด้านความรู้ ทักษะและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ จึงเปลี่ยนมาใช้ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยเพิ่มสมรรถสำคัญของผู้เรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ส่วนเนื้อหาสาระยังคงใช้ 8 กลุ่มสาระเหมือนหลักสูตร 2544 แต่ได้มีการกำหนดตัวชี้วัดเพิ่มใหม่ และมีการเพิ่มกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม สรุปได้ว่าหลักสูตรการศึกษาเปลี่ยนไปเพื่อแก้ไขปัญหาการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมือง

จากหลักสูตรที่เริ่มใช้เป็นครั้งแรกจนถึงหลักสูตรที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน หน่วยงานที่ทำหน้าที่เตรียมการใช้หลักสูตรแต่ละครั้ง คือ กระทรวงศึกษาธิการ โดยมอบหมายให้สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา (สวก.) มีหน้าที่เตรียมการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ประกอบหลักสูตร (Curriculum Materials) ให้พร้อม เพื่อให้โรงเรียนทุกแห่งสามารถจัดการเรียนการสอนไปตามเนื้อหาที่หลักสูตรกำหนดไว้ และทำให้การสอนเป็นไปในแนวทางเดียวกันทุกโรงเรียน

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 คือหลักสูตรที่ใช้ร่วมกันทั่วประเทศ เพื่อให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เดิมกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ในโรงเรียนนำร่องและโรงเรียนเครือข่าย ตั้งแต่ปีการศึกษา 2545 และใช้ในโรงเรียนทั่วไป ตั้งแต่ปีการศึกษา 2546 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน หน่วยงานต่าง ๆ ที่รับผิดชอบโดยตรงและมีส่วนเกี่ยวข้องในการใช้หลักสูตรฉบับดังกล่าวนี้ ได้ติดตามและประเมินการใช้หลักสูตรเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง พบว่า หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 มีจุดดีหลายประการ เช่น หลักสูตรช่วยส่งเสริมการกระจายอำนาจทางการศึกษา ทำให้ท้องถิ่นและสถานศึกษามีส่วนร่วมและมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของตนเอง มีแนวคิดและหลักการในการส่งเสริมการพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวมอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามผลการศึกษาดังกล่าว ยังได้สะท้อนให้เห็นถึงประเด็นที่เป็นปัญหาและความไม่ชัดเจนของหลักสูตรหลายประการทั้งในส่วนของเอกสารหลักสูตรกระบวนการนำหลักสูตรสู่การปฏิบัติ และผลผลิตที่เกิดจากการใช้หลักสูตร ได้แก่ ปัญหาความสับสนของผู้ปฏิบัติในระดับสถานศึกษา ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา สถานศึกษาส่วนใหญ่กำหนดสาระการเรียนรู้และผลการเรียนรู้ที่คาดหวังไว้มาก การวัดและประเมินผลไม่สะท้อนมาตรฐาน ส่งผลต่อปัญหาการจัดทำเอกสารหลักฐานทางการศึกษาและการเทียบโอนผลการเรียน รวมทั้งปัญหาคุณภาพของผู้เรียนในด้านความรู้ ทักษะ ความสามารถ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ยังไม่เป็นที่น่าพอใจ

นอกจากนั้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) ได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการปรับเปลี่ยนจุดเน้นในการพัฒนาคุณภาพคนในสังคมไทยให้มีคุณธรรม และมีความรอบรู้อย่างเท่าทัน ให้มีความพร้อมทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และศีลธรรม สามารถก้าวทันการเปลี่ยนแปลงเพื่อนำไปสู่สังคมฐานความรู้ได้อย่างมั่นคง แนวการพัฒนาคนดังกล่าวมุ่งเตรียมเด็กและเยาวชนให้มีพื้นฐานจิตใจที่ดีงาม มีจิตสาธารณะ พร้อมทั้งมีสมรรถนะ ทักษะและความรู้พื้นฐานที่จำเป็นในการดำรงชีวิต อันจะส่งผลต่อการพัฒนาประเทศแบบยั่งยืน (หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551: 2) ชี้แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาเยาวชนของชาติเข้าสู่โลกยุคศตวรรษที่ 21 โดยมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนมีคุณธรรม รักความเป็นไทย มีทักษะการคิดวิเคราะห์ คิดสร้างสรรค์ มีทักษะด้านเทคโนโลยี สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น ในสังคมโลกได้อย่างสันติ(กระทรวงศึกษาธิการ, 2551: 2)

จากข้อค้นพบในการศึกษาวิจัยและติดตามผลการใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ที่ผ่านมา ประกอบกับข้อมูลจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 เกี่ยวกับแนวการพัฒนาคนในสังคมไทย และจุดเน้นของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาเยาวชนสู่ศตวรรษที่ 21 จึงเกิดการทบทวนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 เพื่อนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่มีความเหมาะสม ชัดเจน ทั้งเป้าหมายของหลักสูตรในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และกระบวนการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติในระดับเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา โดยได้มีการกำหนดวิสัยทัศน์ จุดหมาย สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดที่ชัดเจน เพื่อใช้เป็นทิศทางในการจัดทำหลักสูตร การเรียนการสอนในแต่ละระดับ นอกจากนั้นได้กำหนดโครงสร้างเวลาเรียนพื้นฐานของแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ในแต่ละชั้นปีไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน และเปิดโอกาสให้สถานศึกษาเพิ่มเติมเวลาเรียนได้ตามความพร้อมและจุดเน้น อีกทั้งได้ปรับกระบวนการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ เกณฑ์การจบการศึกษาแต่ละระดับ และเอกสารแสดงหลักฐานการศึกษาให้มีความสอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้ และมีความชัดเจนต่อการนำไปปฏิบัติ

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 จัดทำขึ้นสำหรับท้องถิ่นและสถานศึกษาได้นำไปใช้เป็นกรอบทิศทางในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาและจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนไทยทุกคนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีคุณภาพด้านความรู้ และมีทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงและแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดที่กำหนด ช่วยทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในทุกระดับเห็นผลคาดหวังที่ต้องการในการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนที่ชัดเจน ซึ่งจะสามารถช่วยให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับท้องถิ่นและสถานศึกษา ร่วมกันพัฒนาหลักสูตรได้อย่างมั่นใจ ทำให้การจัดทำหลักสูตรในระดับสถานศึกษามีคุณภาพและมีความเป็นเอกภาพยิ่งขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้เกิดความชัดเจนเรื่องการวัดและประเมินผลการเรียนรู้และช่วยแก้ปัญหาการเทียบโอนระหว่างสถานศึกษา ดังนั้นในการพัฒนาหลักสูตรในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับชาติจนกระทั่งถึงสถานศึกษาจะต้องสะท้อนคุณภาพตามมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้งเป็นกรอบทิศทางในการจัดการศึกษาทุกรูปแบบ และครอบคลุมผู้เรียนทุกกลุ่มเป้าหมายในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2.4.1 วิสัยทัศน์

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคน ซึ่งเป็นกำลังของชาติให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในการเป็นพลเมืองไทย และเป็นพลโลก ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความรู้และทักษะพื้นฐาน รวมทั้งเจตคติที่จำเป็นต่อการศึกษาต่อ การประกอบอาชีพ และการศึกษาตลอด

ชีวิต โดยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญบนพื้นฐานความเชื่อว่าทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักการที่สำคัญของหลักสูตร

2.4.2 สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการเรียนรู้ ซึ่งการพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดนั้น จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดสมรรถนะสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

(1) ความสามารถในการสื่อสารเป็นความสามารถในการรับและส่งสาร

(2) ความสามารถในการคิดเป็นความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การคิดสร้างสรรค์

(3) ความสามารถในการแก้ปัญหาเป็นความสามารถในการแก้ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เผชิญได้อย่างถูกต้องเหมาะสมบนพื้นฐานของหลักเหตุผล

(4) ความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต เป็นความสามารถในการนำกระบวนการต่าง ๆ ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การทำงาน และการอยู่ร่วมกันในสังคม

(5) ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเป็นความสามารถในการเลือกและใช้เทคโนโลยี

2.4.3 คุณลักษณะอันพึงประสงค์

หลักสูตรแกนกลางศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ดังนี้

(1) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์

(2) ซื่อสัตย์สุจริต

(3) มีวินัย

(4) ใฝ่เรียนรู้

(5) อยู่อย่างพอเพียง

(6) มุ่งมั่นในการทำงาน

(7) รักความเป็นไทย

(8) มีจิตสาธารณะ

จากการศึกษาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ทั้ง 8 ประการ ทำให้เห็นว่าคุณลักษณะอันพึงประสงค์เป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมของนักเรียนที่พึงประสงค์หรือได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดีหรือมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ทั้งนี้การจะให้นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ครบทุกประการต้องอาศัยการปลูกฝัง เรียนรู้ และปฏิบัติตั้งแต่เป็นวัยเรียน

2.4.4 มาตรฐานการเรียนรู้

การพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความสมดุล ต้องคำนึงถึงหลักพัฒนาการทางสมองและพหุปัญญา หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงกำหนดให้ผู้เรียนเรียนรู้ 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ดังนี้ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศ

ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ได้กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ เพื่อเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน โดยมาตรฐานการเรียนรู้จะระบุสิ่งที่ผู้เรียนพึงรู้และปฏิบัติได้ มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนเมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน นอกจากนั้นมาตรฐานการเรียนรู้ ยังเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนพัฒนาการศึกษาทั้งระบบ เพราะมาตรฐานการเรียนรู้จะสะท้อนให้ทราบว่าต้องการอะไร ต้องสอนอะไร จะสอนอย่างไร และประเมินอย่างไร รวมทั้งเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบเพื่อการประกันคุณภาพการศึกษา โดยใช้ระบบการประเมินคุณภาพภายใน และการประเมินคุณภาพภายนอก ซึ่งรวมถึงการทดสอบระดับเขตพื้นที่การศึกษาและการทดสอบระดับชาติ ระบบการตรวจสอบเพื่อประกันคุณภาพดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยสะท้อนภาพการจัดการศึกษาว่าสามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามที่มาตรฐานการเรียนรู้กำหนดมากน้อยเพียงใด

ปัจจุบันมีการกำหนดจำนวนรายวิชาเพิ่มขึ้นจาก 8 รายวิชา/กลุ่มสาระการเรียนรู้ เพิ่มรายวิชาประวัติศาสตร์เข้ามา โดยมีรายวิชาพื้นฐานทั้งสิ้น 9 รายวิชา ได้แก่ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพ ภาษาต่างประเทศ ประวัติศาสตร์ และเพิ่มรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองจำนวน 1 รายวิชา ทั้งนี้การจัดการเรียนการสอนจะได้ตรงกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาที่มุ่งเน้นเพิ่มเติมจุดเน้นสำนึกรักชาติ สิทธิและหน้าที่พลเมืองแก่นักเรียน

2.4.5 สาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

จาการศึกษาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 ได้กำหนดกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมว่าด้วยการอยู่ร่วมกันในสังคม ที่มีความเชื่อมสัมพันธ์กันและมีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย เพื่อช่วยให้สามารถปรับตนเองกับบริบทสภาพแวดล้อม เป็นพลเมืองดี มีความรับผิดชอบ มีความรู้ ทักษะ คุณธรรม และค่านิยมที่เหมาะสม

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิต ระบุไว้ว่าระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบันการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ลักษณะและความสำคัญ การเป็นพลเมืองดี ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ปลูกฝังค่านิยมด้านประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สิทธิ หน้าที่ เสรีภาพการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในสังคมไทยและสังคมโลก

ตามที่หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 ระบุวิสัยทัศน์ หลักการ จุดหมาย สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ มาตรฐานการเรียนรู้ เพื่อมุ่งหมายให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนและพัฒนาตนเองให้เป็นบุคคลที่สังคมยอมรับ ทั้งนี้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาฯได้กำหนดคุณภาพของผู้เรียนเมื่อจบการศึกษาในระดับการศึกษาประถมศึกษาปีที่ 3 ดังนี้

นักเรียนต้องรู้และเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับตนเองและผู้ที่อยู่รอบข้าง ตลอดจนสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น ที่อยู่อาศัย และเชื่อมโยงประสบการณ์ไปสู่โลกกว้างให้มีทักษะกระบวนการและมีข้อมูลที่จำเป็นต่อการพัฒนาให้เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม โดยการประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ มีความเป็นพลเมืองดี มีความรับผิดชอบในการอยู่ร่วมกันและการทำงานกับผู้อื่น และได้ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับตนเอง ครอบครัว โรงเรียน และชุมชนในลักษณะการบูรณาการเชื่อมโยงความรู้พื้นฐานทางเศรษฐกิจได้ข้อคิดเกี่ยวกับรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว รู้จักการออมขั้นต้นและวิธีการของเศรษฐกิจพอเพียง และนำความรู้เหล่านี้เป็นพื้นฐานในการเรียนชั้นที่สูงขึ้นต่อไป

จากการศึกษาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 ในข้างต้น สรุปได้ว่า หลักสูตรแกนกลางการศึกษาฯ มีความสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอน เพื่อกำหนดเป้าหมายและทิศทางที่เหมาะสม และทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กันทุกโรงเรียนในประเทศไทย นอกจากหลักสูตรข้างต้นแล้ว แนวคิดเกี่ยวกับพลเมืองและพลโลกที่จะกล่าวถึงยังมีความเชื่อมโยงกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ 8 ประการของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาฯ ดังที่กล่าวว่า “จะมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลโลก” ผู้วิจัยจึงใคร่ศึกษาความเป็นพลเมืองและพลโลกว่ามีความสำคัญอย่างไรบ้าง

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับพลเมืองและพลโลก

พลเมือง หมายถึง พลังหรือกำลังคนของประเทศ ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นเจ้าของประเทศ เมื่อกล่าวถึงพลเมืองของประเทศใดย่อมหมายถึง บุคคลทั้งหลายที่มีสัญชาติของประเทศนั้น ๆ ตามกฎหมายของแต่ละประเทศ ทั้งนี้มีผู้ให้คำนิยาม “พลเมือง” ดังนี้

สิริวรรณ ศรีพหล (2551) กล่าวว่า พลเมืองเป็นผู้มีความเข้าใจวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย รู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตน ใช้สิทธิของตนภายในขอบเขตของกฎหมาย มีความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม เป็นผู้มีศีลธรรม มีความภาคภูมิในความเป็นไทย รู้จักรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี รวมถึงวัฒนธรรมไทย สามารถที่จะถ่ายทอดคุณค่าและความภาคภูมิใจไปสู่ลูกหลานมีความรักชาติ ศาสนา จงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ รักความสงบ มีวิจารณญาณที่พิจารณาตัดสินว่าสิ่งใดดีสิ่งใดชั่ว เพื่อนำมาปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2548) ได้สรุปลักษณะพลเมืองไทยในศตวรรษที่ 21 ได้แก่ คนไทยมีคุณภาพและได้มาตรฐาน ใฝ่รู้และสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง รักการอ่านและแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง ใฝ่ดี มีคุณธรรมพื้นฐาน มีจิตสำนึก และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนร่วม มีจิตสาธารณะ มีวัฒนธรรมประชาธิปไตย คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาได้ มีทักษะการคิด และปฏิบัติ คิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความสามารถในการสื่อสาร

ราชบัณฑิตยสภาให้นิยาม “พลเมือง” ว่าคือ คนที่มีสิทธิและหน้าที่ในฐานะประชาชนของประเทศใดประเทศหนึ่ง หรือประชาชนที่อยู่ภายใต้การปกครองเดียวกันและมักมีวัฒนธรรมเดียวกัน ส่วนในความเข้าใจของคนทั่วไป พลเมือง คือ บุคคลที่เกิดในประเทศนั้น ๆ หรือได้รับสัญชาติและมีความจงรักภักดีต่อรัฐ รวมทั้งหมายถึงกลุ่มคนที่มีสิทธิและความรับผิดชอบร่วมกันในฐานะสมาชิกของสังคม

จากนิยามความหมายข้างต้น สรุปได้ว่า พลเมือง หมายถึง คนที่มีสิทธิและหน้าที่ในฐานะประชาชนของประเทศใดประเทศหนึ่งหรือประชาชนที่อยู่ภายใต้ผู้ปกครองเดียวกัน มักมีวัฒนธรรมเดียวกัน มีสิทธิและความรับผิดชอบร่วมกันในฐานะสมาชิกของสังคม

วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา (กิตติพงษ์ นิลจักร์, 2554; อ้างถึงจากวลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา) ให้ความหมายของความเป็น**พลเมืองโลก** คือ การเป็นพลเมืองของประเทศต่าง ๆ ซึ่งอาศัยอยู่ในทวีปต่าง ๆ ในโลก ทุกคนเป็นหนึ่งในจำนวนพลเมืองโลกนับพันล้านคน ในขณะที่ทุกคนเป็นพลเมืองของประเทศด้วย และทุกคนต่างมีส่วนได้ส่วนเสียในการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ในโลกที่เหมือนกัน

จากเหตุผลที่กล่าวข้างต้นทำให้เห็นว่ารายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองเป็นรายวิชาที่เน้นการปฏิบัติเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมิใช่เพียงแต่เรียนทฤษฎีหรือเนื้อหาเท่านั้น รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองจึงเป็นรายวิชาที่มีความสำคัญในการขัดเกลาและพัฒนาพฤติกรรมของผู้เรียนให้ตระหนักถึงการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี ประกอบกับการที่ผู้เชี่ยวชาญและผู้มีหน้าที่รับผิดชอบการจัดทำรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองจากกระทรวงศึกษาธิการได้แสดงความคิดเห็นว่า จากประกาศของกระทรวงศึกษาธิการที่กำหนดให้สถานศึกษาทั่วประเทศจัดการเรียนการสอนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง โดยให้ดำเนินการเริ่มตั้งแต่ภาคเรียนที่ 2 ปีพ.ศ. 2557 เป็นต้นไป ซึ่งในขณะนี้ได้มีการดำเนินการไปแล้วในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2557 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2558 และจะต้องดำเนินการในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2558 ซึ่งการจัดการเรียนการสอนวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองนี้เป็นวิชาที่จัดทำขึ้นมาใหม่และมีการปรับใช้ในระยะหนึ่งแล้ว แต่ยังไม่มีการเก็บข้อมูลและติดตามผลในเรื่องของการดำเนินการจัดการเรียนการสอนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองอย่างชัดเจนและประการสำคัญยังไม่มีงานวิจัยที่ติดตามผลการดำเนินงานในส่วนของการจัดเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นอย่างชัดเจนอีกด้วย

2.5.1 วัตถุประสงค์ของการพัฒนาให้เป็นพลเมือง

2.5.1.1 เพื่อให้รู้จักปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม

2.5.1.2 เพื่อปลูกฝังทักษะการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม

2.5.1.3 เพื่อปลูกฝังความมีระเบียบวินัย และเคารพกฎหมาย

2.5.1.4 เพื่อปลูกฝังให้มีทัศนคติและค่านิยมที่ดีต่อสังคม

2.5.2 ลักษณะของพลเมืองดี

การเป็นพลเมืองดีจะมีลักษณะอย่างไรนั้น สังคมจะเป็นผู้กำหนดลักษณะที่พึงประสงค์ เพื่อที่จะได้พลเมืองที่ดีตามที่ต้องการนั้น ทั้งนี้สมาชิกในสังคมก็จะต้องมีคุณสมบัติที่เป็นพื้นฐานและคุณสมบัติเฉพาะ ดังนี้ต่อไปนี้

คุณสมบัติพื้นฐาน คือ คุณสมบัติทั่วไปของการเป็นพลเมืองดี เช่น ขยัน อดทน ซื่อสัตย์ ประหยัด รับผิดชอบ มีเหตุผล โอบอ้อมอารี มีเมตตา เห็นประโยชน์ส่วนรวมมีความสำคัญเสมอ

คุณสมบัติเฉพาะ คือ คุณสมบัติเฉพาะอย่างที่สังคมต้องการให้บุคคลพึ่งปฏิบัติ เช่น ต้องการบุคคลที่มีคุณธรรมนำความรู้ เป็นต้น

เมื่อพิจารณาความเป็นพลเมืองและพลโลก จะเห็นว่าพลโลก คือ พลเมืองของทุกประเทศ และพลเมือง คือ ประชาชนที่อยู่ในประเทศเดียวกันหรือสังคมเดียวกันที่มีขนาดเล็กว่าพลโลก การจะเป็นพลโลกที่ดีนั้นจะต้องเริ่มจากการเป็นพลเมืองที่ดี ด้วยการเคารพระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม รู้จักบทบาทหน้าที่และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง รวมถึงปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมไม่ละเมิดล่วงล้ำสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น จะเห็นได้ว่ารายวิชาหน้าที่พลเมืองเป็นรายวิชาที่มุ่งสอนให้นักเรียนรู้บทบาท หน้าที่ และการปฏิบัติตนตามกฎเกณฑ์ที่สังคมเป็นผู้กำหนดผ่านการเรียนรู้จากหนังสือเรียน ทำให้เกิดเป็นวาทกรรมที่สื่ออุดมการณ์ความเป็นพลเมือง

2.6 หนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง

2.6.1 ความเป็นมาของหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง

หนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองเป็นสื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนแต่ละคนได้รับผิดชอบในการเรียนรู้ ฝึกฝนวินัยตนเอง และมีส่วนร่วมในการกระตือรือร้น โดยเน้นการศึกษาประเด็นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม เรียนรู้ปัญหาและการแก้ไขที่จะนำไปสู่การเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง เพื่อเตรียมตัวเป็นพลเมืองดีของท้องถิ่นและประเทศชาติสืบไป (กนกพร กระบวนศรี, 2560) จากการประชุมผู้บริหารองค์กรหลักกระทรวงศึกษาธิการ ครั้งที่ 19/2557 เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2557 รองเลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้รายงานความก้าวหน้าของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) เกี่ยวกับแนวทางดำเนินการชูหลักสูตรประวัติศาสตร์ศีลธรรม หน้าที่พลเมือง เพิ่มสำนึกรักชาติ ดังนี้

2.6.1.1 การแยกวิชาประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง เป็นวิชาเฉพาะ โดยกำหนดให้วิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง มีหน่วยกิต ชั่วโมงเรียน และการวัดประเมินผลในแต่ละวิชาละ 1 หน่วยกิต โดยใช้เวลาเรียนวิชาละ 40 ชั่วโมงต่อปี ตั้งแต่ ป.1 – ป.6, ม.1 – ม.3 และ ม.4 – ม.6 เรียนรวมวิชาละ 80 หน่วยกิต โดยวิชาประวัติศาสตร์ให้ใช้ชั่วโมงเรียนเดิมที่กำหนดไว้จากกลุ่มสาขาวิชาสังคมศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม ส่วนวิชาหน้าที่พลเมืองให้ใช้ชั่วโมงเรียนจากรายวิชาหรือกิจกรรมที่สถานศึกษาจัดเพิ่มเติมตามความพร้อมและจุดเน้น

แนวดำเนินการต่อไป สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจะขออนุมัติหลักสูตรทั้งสองวิชาดังกล่าวจากคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในกรณีที่กระทบโครงสร้างหลักสูตร รวมถึงจะออกประกาศแนวปฏิบัติ และแจ้งทุกสถานศึกษาที่ใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อถือเป็นปฏิบัติต่อไป รวมทั้งจะขอให้สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน (สช.) พิจารณาปรับหลักสูตรโรงเรียนนานาชาติ โดยเพิ่มวิชาประวัติศาสตร์ไทยและหน้าที่พลเมืองสำหรับเด็กไทยด้วย

2.6.1.2 การปรับปรุงเนื้อหาวิชา จัดทำตำราเรียนกลางของประเทศ โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจะวิเคราะห์เนื้อหาหลักสูตรปัจจุบัน โดยเพิ่มเติมจุดเน้นสำนึกรักชาติ สิทธิและหน้าที่พลเมือง ซึ่งจะมีการเตรียมจัดทำตำราเรียนกลางของประเทศ พร้อมทั้งจะจัดการประชุมเสวนากำหนดจุดเน้นเพิ่มเติม ตลอดจนวางแผนดำเนินการเขียนเนื้อหาจุดเน้น รวมทั้งกำหนดเอกสารและหนังสืออ่านประกอบสำหรับนักเรียนระดับชั้น ป.1– ม.6 ต่อไป

2.6.1.3 การจัดทำคู่มือการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ และหน้าที่พลเมือง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจะดำเนินการจัดทำคู่มือดังกล่าว เพื่อกำหนดรูปแบบ สื่อ และวิธีการการจัดการเรียนการสอน ของวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง

2.6.1.4 การอบรมพัฒนาครูและศึกษานิเทศก์ เพื่อวางแผนจะจัดการอบรมพัฒนาศึกษานิเทศก์ และครูผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง

2.6.1.5 การประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ความรู้ และแนวคิดสู่สาธารณชน ซึ่งเป็นการสร้างความเข้าใจต่อสาธารณชนนั้น สพฐ.จะเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น การจัดทำโปสเตอร์ แผ่นพับ สปอต การจัดทำเพลงส่งเสริมสำนึกรักชาติ การจัดรายการวิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าโรงเรียนทุกโรงเรียนจำเป็นจะต้องสอนเพิ่มเติมในรายวิชาหน้าที่พลเมือง และวิชาประวัติศาสตร์ เพื่อให้นักเรียนเกิดสำนึกรักชาติ รู้หน้าที่ของตนเอง สมพงษ์ จิตระดับ (2557) กล่าวว่า คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติหรือ คสช. ให้ความสำคัญกับนโยบายด้านการศึกษาในระบบเป็นเรื่องใหญ่ โดยเฉพาะการนำวิชาหน้าที่พลเมืองกลับมาสอนใหม่ เนื่องจากเรื่องประวัติศาสตร์ศีลธรรมความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ลดน้อยลง เพราะโครงสร้างหลักสูตร

ปัจจุบันการศึกษาของประเทศไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพของเด็กไทย โดยสะท้อนจากพัฒนาการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง กระทรวงศึกษาธิการเห็นความสำคัญของการปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้นำไปสู่การปฏิบัติที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการปฏิรูปครู ปฏิรูปโรงเรียน และปฏิรูประบบบริหารจัดการศึกษา ทั้งนี้ให้ประเด็นของหลักสูตรได้เน้นการพัฒนาหลักสูตร การเรียนการสอน และการบริหารจัดการ เพื่อให้คนรุ่นใหม่เกิดกระบวนการคิดอย่างมีระบบ และแก้ปัญหาอย่างเป็นเหตุเป็นผล รวมทั้งการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม การสร้างระเบียบวินัย การมีจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคม การยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และความภาคภูมิใจในการเป็นคนไทย ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาและยกระดับคุณภาพของคนไทยในอนาคต แนวคิดดังกล่าวคือการพัฒนาความเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก ในระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งเป็นวิสัยทัศน์ของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 นอกจากนี้ในการจัดการศึกษาของโลก มีแนวโน้มเกิดการเปลี่ยนแปลงในมิติด้านเนื้อหาและการเรียนรู้ เช่น การส่งเสริมการพัฒนาด้านทักษะการรู้เท่าทัน ทักษะชีวิต การบูรณาการในลักษณะสหวิทยาการ รวมทั้งมีการเน้นวิชาการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง

นโยบายด้านการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมืองของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) ที่ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนในชาติได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องประวัติศาสตร์ ความเป็นไทย รักชาติ ศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ และเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความปรองดองสมานฉันท์เพื่อสันติสุขของสังคมไทย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาการศึกษาไทยในประเด็นของการพัฒนาการเรียนการสอนหน้าที่พลเมืองในฐานะที่เป็นกลไกสำคัญในการเตรียมพลเมืองของชาติไปสู่การเป็นพลเมืองดีที่มีประสิทธิภาพ จึงนำมาสู่การกำหนดรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองโดยเน้นการพัฒนาผู้เรียน ในเรื่องความเป็นไทย รักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ความปรองดองสมานฉันท์ และความมีวินัยในตนเอง เพื่อให้สถาบันศึกษานำไปจัดเป็นรายวิชาเพิ่มเติม ในหลักสูตรสถานศึกษาตามกรอบความคิดในการพัฒนารายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ผลการเรียนรู้ชั้นปี/ช่วงชั้น รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

จุดเน้น	ผลการเรียนรู้ชั้นปี		
	ป.1	ป.2	ป.3
1. ความเป็นไทย			
1.1 ลักษณะที่ดีของคนไทย (มารยาทไทย กตัญญูกตเวที เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ)	1. ปฏิบัติตนเป็นผู้มีมารยาทไทย	1. ปฏิบัติตนเป็นผู้มีมารยาทไทย	1. ปฏิบัติตนเป็นผู้มีมารยาทไทย
	2. แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีต่อบุคคลในครอบครัว	2. แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีต่อบุคคลในโรงเรียน	2. แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีต่อบุคคลในชุมชน
1.2 ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีไทย (การแต่งกาย ภาษา ภูมิปัญญา ประเพณี)	3. เห็นความสำคัญของภาษาไทย	3. เห็นประโยชน์ของการแต่งกายด้วยผ้าไทย	3. เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. รักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์			
2.1 การเห็นคุณค่า และการแสดงออกถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์	4. เข้าร่วมกิจกรรม เกี่ยวกับชาติ ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์	4. เข้าร่วมกิจกรรม เกี่ยวกับชาติ ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์	4. เข้าร่วมกิจกรรม เกี่ยวกับชาติ ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์
	5. ปฏิบัติตนตามพระบรมราโชวาทหลักการทรงงานและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	5. ปฏิบัติตนตามพระบรมราโชวาทหลักการทรงงานและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	5. ปฏิบัติตนตามพระบรมราโชวาทหลักการทรงงานและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ตารางที่ 1 ผลการเรียนรู้ชั้นปี/ช่วงชั้น รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม (ต่อ)

จุดเน้น	ผลการเรียนรู้ชั้นปี		
	ป.1	ป.2	ป.3
3. ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข			
3.1 การดำเนินชีวิตตามวิถีประชาธิปไตย	6. ปฏิบัติตนตามขอตกลง กติกา และหนาที่ที่ตองปฏิบัติในหองเรียน	6. ปฏิบัติตนตามกฎ ระเบียบ และหน้าที่ที่ตองปฏิบัติในโรงเรียน	6. ปฏิบัติตนตามขอตกลง กติกา กฎ ระเบียบ และหนาที่ที่ต่อง ปฏิบัติในหองเรียนและโรงเรียน
3.2 การมีสวนรวมทางการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริยทรงเปนประมุข	7. ปฏิบัติตนตามบทบาท หน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของครอบครัวและห้องเรียน	7. ปฏิบัติตนตามบทบาท หน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของห้องเรียนและโรงเรียน	7. ปฏิบัติตนตามบทบาท หน่าที่และมีสวนรวมในกิจกรรมตาง ๆ ของห่องเรียน และโรงเรียน
4. ความปรองดองสมานฉันท์			
4.1 การอยู่ร่วมกันในสังคมแห่งความหลากหลาย	8. ยอมรับความเหมือนและความแตกต่างของตนเองและผู้อื่น	8. ยอมรับความเหมือนและความแตกต่างของตนเองและผู้อื่น	8. ยอมรับและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ
4.2 การจัดการความขัดแย้งและสันติวิธี	9. ยกตัวอยางความขัดแยงในหองเรียน และเสนอวิธีการแกปญหาโดยสันติวิธี	9. ยกตัวอยางความขัดแยงในโรงเรียนและเสนอวิธีการแกปญหาโดยสันติวิธี	9. ยกตัวอยางความขัดแยงในชุมชนและเสนอวิธีการแก่ปญหาโดยสันติวิธี

ตารางที่ 1 ผลการเรียนรู้ชั้นปี/ช่วงชั้น รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม (ต่อ)

จุดเน้น	ผลการเรียนรู้ชั้นปี		
	ป.1	ป.2	ป.3
5. ความมีวินัยในตนเอง			
5.1 ซื่อสัตยสุจริต ขยันหมั่นเพียร อดทน ใฝหาความรู ตั้งใจปฏิบัติหนาที่ ยอมรับผลที่เกิดจากการกระทำของตนเอง	10. ปฏิบัติตนเป็นผู้มีวินัยในตนเอง	10. ปฏิบัติตนเป็นผู้มีวินัยในตนเอง	10. ปฏิบัติตนเป็นผู้มีวินัยในตนเอง

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557: 6-10)

2.6.2 สรุปจุดเน้นและขอบข่าย รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง

2.6.2.1 ความเป็นไทย

1) ลักษณะที่ดีของคนไทย (มารยาทไทย กตัญญูกตเวที เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละ)

2) ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และประเพณี (การแต่งกาย ภาษา ภูมิปัญญา ประเพณี)

2.6.2.2 รักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์

1) การเห็นคุณค่าและการแสดงออกถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์

2.6.2.3 ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

1) การดำเนินชีวิตตามวิถีประชาธิปไตย

2) การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

2.6.2.4 ความปรองดอง สมานฉันท์

1) การอยู่ร่วมกันในสังคมแห่งความหลากหลาย

2) การจัดการความขัดแย้งและสันติวิธี

2.6.2.5 ความมีวินัยในตนเอง

ซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร อดทน ใฝ่หาความรู้ ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ ยอมรับผลที่เกิดจากการกระทำของตนเอง

จากการเพิ่มรายวิชาหน้าที่พลเมืองเข้าเป็นรายวิชาเพิ่มเติมที่นักเรียนจำเป็นต้องเรียนรู้ เป็นเสมือนการเตรียมตัวปรับพฤติกรรมให้นักเรียนเป็นพลเมืองตามกรอบแนวคิดที่รัฐบาลกำหนด โดยอาศัยหนังสือเรียนเป็นสื่อกลางการส่งสารสู่ผู้เรียนให้ประพฤติ ปฏิบัติตามแบบอย่าง เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบรูณ์ตามแนวคิดเกี่ยวกับพลเมืองและพลโลก โดยมีการกำหนดจุดเน้น จำนวน 5 จุดเน้น ได้แก่ (1) ความเป็นไทย (2) รักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ (3) ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (4) ความปรองดองสมานฉันท์ และ (5) ความมีวินัยในตนเอง เพื่อเพิ่มสำนึกรักชาติ

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องวาทกรรม วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ อุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ กลวิธีทางภาษา หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 แนวคิดเกี่ยวกับพลเมืองและพลโลก และหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองทำให้เห็นว่า วาทกรรมที่สอดแทรกอยู่ในหนังสือเรียนมีความสำคัญและน่าเชื่อถือต่อความคิดของ (นักเรียน) คนใน

สังคม เพราะสื่อที่ใช้มีอำนาจมากพอที่จะครอบงำความคิดของคนในสังคมให้คิดและนำไปสู่การปฏิบัติตามอุดมการณ์ที่นำเสนอ โดยวาทกรรมที่นำเสนอผ่านหนังสือเรียนนี้นำเสนอให้เห็นชุดความคิดเกี่ยวกับ “ความเป็นพลเมือง” ที่สังคมพึงปรารถนา ซึ่ง “ความเป็นพลเมือง” เหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ต้องเกิดจากการศึกษาเล่าเรียนในระบบโรงเรียนที่อาศัยหนังสือเรียนควบคู่ไปกับครูผู้สอน เมื่อพิจารณาประเด็นที่ศึกษาในข้างต้น ทำให้เห็นว่าปัจจัยที่เกิดขึ้นเหล่านี้ล้วนมาจากวิถีปฏิบัติทางสังคม ผู้วิจัยจึงทำการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีทางภาษาและอุดมการณ์เพิ่มเติม เพื่อความถูกต้องของการศึกษาวิจัย

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ส่วนใหญ่ประกอบด้วย การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ทั้งในวารสาร และหนังสือเรียน โดยส่วนมากจะเป็นการศึกษาในหนังสือ หากแต่ยังไม่พบว่ามีการศึกษาจากหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง ดังจะเห็นได้จากรายละเอียดต่อไปนี้

วิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2554) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทย ตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503-2544: การศึกษาตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ จำนวน 4 หลักสูตร และศึกษาเปรียบเทียบอุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตรดังกล่าว ผลการศึกษาตัวบทพบกลวิธีทางภาษาที่หนังสือเรียนใช้สื่ออุดมการณ์ต่าง ๆ ทั้งสิ้น 15 ซึ่งกลวิธีทางภาษาเหล่านี้สื่ออุดมการณ์ต่าง ๆ ไปสู่ผู้อ่านทั้งสิ้น 10 ชุดความคิด ผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทางวาทกรรมพบว่า หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ผลิตขึ้นโดยการควบคุมของหน่วยงานด้านการศึกษาของรัฐ เพื่อใช้ในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งประชาชนทุกคนต้องเข้ารับการศึกษา และมีครูซึ่งเป็นบุคคลที่สังคมไทยให้ความเคารพเป็นผู้ถ่ายทอดสู่นักเรียน อุดมการณ์ที่อยู่ในหนังสือเรียนจึงสามารถส่งผลต่อสังคมได้ในวงกว้าง ผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม พบว่า อุดมการณ์ต่าง ๆ ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนนั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับความคิดและค่านิยมในสังคมหลายประการ ได้แก่ ความคิดเรื่องความอาวุโส ความคิดเรื่องระบบอุปถัมภ์ ความคิดทางพระพุทธศาสนา ความคิดเรื่องชายเป็นใหญ่ รวมถึงแนวคิดและนโยบายของรัฐที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละสมัย ขณะเดียวกันอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนนั้นก็อาจส่งผลต่อระบบความคิด ความเชื่อของผู้อ่านรวมถึงสังคมในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การนิยามความหมายของสมาชิกที่พึงประสงค์ของสังคมไทย การนำเสนอภาพอุดมคติของบุคคลหรือสิ่งต่าง ๆ ในสังคม และการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ของคนในสังคม

จากงานวิจัยข้างต้นพบว่าหนังสือเรียนเป็นสารที่ใช้สื่ออุดมการณ์ที่ถ่ายทอด และพัฒนาผู้อ่านให้กลายเป็นพลเมืองตามที่สังคมพึงปรารถนา

สุนทรี โชติดิลก (2555) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในวารสาร “อยู่ในบุญ” สุขที่พึงประสงค์ สุขได้ด้วยบุญ โดยมุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับวากกรรมความสุขตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ของ แฟร์คลัฟผนวกกับแนวทางปริชานสังคมของ ฟาน ไดก์ โดยในส่วนการวิเคราะห์การผลิตและการกระจายตัวบทนั้น ผู้วิจัยอาศัยแนวทางการวิเคราะห์สถานการณ์การสื่อสารตามกรอบ SPEAKING ของ ไฮส์ม ทำให้เห็นว่าวารสาร "อยู่ในบุญ" เป็นวารสารที่มูลนิธิธรรมกายจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน มีกระบวนการผลิตและกระจายตัวบทให้เข้าถึงผู้อ่านที่เป็นกลุ่มผู้มาร่วมกิจกรรมที่วัดพระธรรมกายและผู้บอกรับเป็นสมาชิก มีการใช้ภาษาเขียนที่ไม่เป็นทางการจึงทำให้สามารถเข้าถึงผู้อ่านได้ง่าย ในส่วนผลการวิจัย พบว่า ปรากฏกลวิธีทางภาษาที่มีนัยสำคัญต่ออุดมการณ์เกี่ยวกับความสุขทั้งสิ้น 8 กลวิธี ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์ การเลือกใช้คำแสดงทัศนภาวะ การอ้างส่วนใหญ่ การใช้ประโยคแสดงเหตุผล การใช้อุปลักษณ์ การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน การใช้สหบท และการใช้กระสวนประโยค กล่าวโดยสรุปความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในวารสาร “อยู่ในบุญ” สะท้อนให้เห็นอุดมการณ์เกี่ยวกับความสุขว่า ความคิดเรื่องความสุขเกิดจากอานิสงส์การสั่งสมบุญ ซึ่งบุญคือการบริจาคทรัพย์ และบุญที่ดีที่สุด คือ เนื้อนาบุญวัดพระธรรมกาย ในส่วนผลของการสื่ออุดมการณ์ความสุข จะสามารถโน้มน้าวใจให้ทำบุญโดยการบริจาคทรัพย์เป็นทาน เพราะท่าน คือ บุญ ซึ่งบุญจะต้องมีการทำแบบการสะสม ยิ่งทำบุญมากยิ่งได้รับอานิสงส์มากและรวดเร็ว โดยการนิยามความหมายความสุขที่พึงประสงค์หรือการได้รับอานิสงส์ของบุญนั้นก็คือ ความร่ำรวยนั่นเอง

จากการศึกษางานวิจัยในข้างต้นจะเห็นได้ว่า บุญ ในวารสาร “อยู่ในบุญ” มีลักษณะการทานหรือทำบุญที่มีรูปแบบเฉพาะ โดยที่ผู้อ่านจะรับรู้การให้ทานหรือทำบุญด้วยการบริจาคทรัพย์ เพื่อหนุนนำให้เกิดอานิสงส์

อุมาวัลย์ ชีช้าง (2555) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในเรื่องเล่าสำหรับเด็กในหนังสือวันเด็กแห่งชาติ พ.ศ. 2523-2553 ว่ามีการประกอบสร้างความคิดเกี่ยวกับ “เด็กดี” และ “เยาวชนที่พึงประสงค์ของชาติ” พบว่า เรื่องเล่ามีบทบาทในการถ่ายทอดอุดมการณ์บางประการไปสู่เด็ก ด้วยกลวิธีการสื่ออุดมการณ์ที่ปรากฏในเรื่องเล่าสำหรับเด็ก สามารถแบ่งออกเป็น 2 อุดมการณ์ 1) อุดมการณ์ที่ปรากฏอย่างสม่ำเสมอ ได้แก่ อุดมการณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเด็ก-ผู้ใหญ่ อุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นเด็กดีและคนดี อุดมการณ์เกี่ยวกับบทบาทชาย-หญิงในสังคมไทย อุดมการณ์เกี่ยวกับความยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติ 2) อุดมการณ์ที่ปรากฏบางช่วงเวลา ได้แก่ อุดมการณ์เกี่ยวกับความยากจน อุดมการณ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ รวมถึงชุดความคิดย่อยเรื่องสังคมเมืองกับชนบท ผลการวิจัยที่พบทำให้เห็นว่าเรื่องเล่าสำหรับเด็กในหนังสือวันเด็กแห่งชาติมีบทบาทเป็นสารทางอุดมการณ์ซึ่งรัฐอาจใช้ในการถ่ายทอดและปลูกฝังความคิดเชิงอุดมการณ์บางประการแก่เด็กในสังคมไทย เพื่อสร้าง “เด็กดี” และ “พลเมืองดี” ซึ่งจะเอื้อต่อการกำกับดูแลและควบคุมสมาชิกในสังคมต่อไป

จากตัวอย่างวิจัยข้างต้นทำให้เห็นว่า หนังสือเรื่องเล่าสำหรับเด็กถึงแม้จะเน้นความบันเทิงและเพลิดเพลินแล้ว กลับมีบทบาทในการถ่ายทอดอุดมการณ์ไปสู่เด็ก ด้วยกลวิธีทางภาษา ผลการวิจัยที่พบทำให้เห็นว่าเรื่องเล่าสำหรับเด็กในหนังสือวันเด็กแห่งชาติเป็นสารทางอุดมการณ์ซึ่งรัฐอาจใช้ในการถ่ายทอดและปลูกฝังความคิดเชิงอุดมการณ์ไปสู่เด็ก

ชนกพร พัวพัฒนกุล (2556) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในวาทกรรมการพยากรณ์ดวงชะตา: การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ พบว่างานวิจัยนี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในวาทกรรมการพยากรณ์ดวงชะตาโดยอาศัยกรอบมิติวาทกรรมทั้งสามตามแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis - CDA) ของแฟร์คลัฟ (Fairclough, 1995) ผลการศึกษาพบกลวิธีทางภาษาที่ใช้สื่ออุดมการณ์ทั้งสิ้น 14 กลวิธี และอุดมการณ์ที่มีการถ่ายทอดผ่านวาทกรรมการพยากรณ์ดวงชะตาและปรากฏซ้ำอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ อุดมการณ์ชะตานิยม อุดมการณ์ความสุข อุดมการณ์สมาชิกที่พึงประสงค์ และอุดมการณ์ชนชั้น ผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทางวาทกรรมพบว่าคำพยากรณ์ดวงชะตาเป็นการสื่อสารที่ผู้รับการพยากรณ์เป็นผู้ยอมรับอำนาจของโชคชะตาและมีแนวโน้มที่จะเชื่อคำพยากรณ์ของหมอดู ชุดความคิดต่างๆ ที่ถ่ายทอดผ่านคำพยากรณ์จึงมีแนวโน้มที่จะมีอิทธิพลต่อความคิดของผู้อ่านได้ นอกจากนี้ ในปัจจุบันคำพยากรณ์เผยแพร่ผ่านสื่อมวลชนซึ่งทำให้ส่งสารไปยังผู้รับการพยากรณ์ได้ง่ายและเป็นจำนวนมากขึ้น อุดมการณ์ที่นำเสนอจึงน่าจะส่งผลต่อสังคมได้ในวงกว้าง ผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมพบว่า อุดมการณ์ต่าง ๆ ที่มีการเผยแพร่ผ่านคำพยากรณ์ดวงชะตานั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับความคิดและค่านิยมในสังคมไทยหลายประการ อาทิ ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ การเป็นสังคมแบบแบบรวมหมู่ ระบบอาวุโส ชนชั้นทางสังคม ความคิดเรื่องชายเป็นใหญ่ ความคิดทางพระพุทธศาสนา และลัทธิบริโภคนิยม ขณะเดียวกันอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่สื่อผ่านคำพยากรณ์ดวงชะตาก็อาจส่งผลต่อความคิดความเชื่อของผู้รับการพยากรณ์ในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การนิยามชีวิตที่มีความสุขในฐานะ “ชีวิตที่พึงประสงค์” การเสนอภาพสังคมในอุดมคติและสมาชิกที่พึงประสงค์ และการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ของคนในสังคม

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าวาทกรรมคำพยากรณ์ดวงชะตาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลาและจัดระเบียบทางสังคมซึ่งผู้รับสารอาจจะไม่ตระหนักถึงบทบาทดังกล่าว ส่วนการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชะตานิยมอาจมีส่วนทำให้คนยอมรับปัญหาโดยไม่คิดแก้ไขและเห็นว่าความไม่เท่าเทียมกันระหว่างบุคคลเป็นเรื่องธรรมดาเพราะเป็นสิ่งที่โชคชะตากำหนดมาแล้ว ทำให้อุดมการณ์ดังกล่าวมีส่วนช่วยให้ผู้รับการพยากรณ์สามารถรับมือกับปัญหาบางประการในชีวิตได้

พิชญา เชี่ยวภาษา (2559) ศึกษา “ความเป็นเด็ก” ในวาทกรรมโฆษณาสินค้าและบริการในนิตยสารครอบครัว พบว่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชุดความคิดเกี่ยวกับ “ความเป็นเด็ก” ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในวาทกรรมโฆษณาสินค้าและบริการในนิตยสารครอบครัวตามแนวคิด

วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) โดยวิเคราะห์ข้อมูลจากโฆษณาสินค้าและบริการในนิตยสารครอบครัวจำนวน 6 รายชื่อ ผลการวิจัยพบว่า วาทกรรมโฆษณาสินค้าและบริการในนิตยสารครอบครัวมีรูปแบบการนำเสนอ 2 รูปแบบ คือ การนำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวกับสินค้าและบริการ และการนำเสนอปัญหาแล้วให้สินค้าและบริการแก้ไขปัญหา โดยใช้กลวิธีทางภาษา 5 กลวิธี ได้แก่ การใช้คำศัพท์ การใช้การอ้างถึง การใช้อุปลักษณ์ การใช้มูลบท และการใช้บทสัมภาษณ์ เพื่อสื่อให้เห็นชุดความคิดเกี่ยวกับ “ความเป็นเด็ก” 6 ชุดความคิด ได้แก่ เด็กจะต้องมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ เด็กจะต้องมีพัฒนาการที่ดีรอบด้าน เด็กจะต้องมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด เรียนเก่ง เด็กจะต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ในสังคม เด็กจะต้องมีทักษะที่ดีรอบด้าน และเด็กจะต้องมีอนาคตที่ดี มั่นคง ทั้งนี้ วาทกรรมโฆษณานำเสนอให้เห็นว่า เด็กสามารถพัฒนาให้สมบูรณ์แบบได้ด้วยการใช้สินค้าและบริการในวาทกรรมโฆษณา ปริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับชุดความคิดเกี่ยวกับ “ความเป็นเด็ก” ได้แก่ วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม คือ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการผลิตโฆษณา และวิถีปฏิบัติทางสังคมประกอบด้วยแนวคิดเรื่องครอบครัวและแนวคิดเรื่องบริโภคนิยม

งานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า กลวิธีทางภาษาและอุดมการณ์ความเป็นพลเมืองที่ศึกษาจากหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองนั้นเป็นวาทกรรมที่ผลิตซ้ำอุดมการณ์ของรัฐและผู้มีอำนาจในสังคมเพื่อเตรียมเด็กให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมตามที่รัฐและผู้มีอำนาจในสังคมเห็นว่าเหมาะสม แต่บางครั้งอุดมการณ์เหล่านั้นอาจสื่อภาพที่ไม่เป็นกลางของบุคคลและสิ่งต่าง ๆ ในสังคมไปสู่ผู้อ่าน จนอาจสร้างความไม่เท่าเทียมกันระหว่างบุคคลในสังคมได้ในที่สุด

งานวิจัยที่ศึกษากลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์ในวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ถือเป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยในการวิเคราะห์งานวิจัยนี้ เนื่องจากงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ที่ศึกษากลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับ “ความเป็นพลเมือง” ที่ปรากฏในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง ซึ่งมีแนวการศึกษาคล้ายคลึงกัน นับว่างานวิจัยที่ศึกษาภาษาที่สื่อความคิดในวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิจัยนี้

จากการทบทวนเรื่องวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ อุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ กลวิธีทางภาษา หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 แนวคิดเกี่ยวกับพลเมืองและพลโลก และหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะเห็นว่าสื่อมีอำนาจมาก ทั้งนี้สื่อสามารถกำหนดได้ว่าสิ่งใดพึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาและใช้อำนาจในลักษณะครอบงำความคิดของผู้อ่านซึ่งเป็นผู้ที่ถูกครอบงำให้ยินยอมด้วยการโน้มน้าวใจ และมีงานวิจัยของสุนทรี โชติดิลก ที่แสดงให้เห็นอุดมการณ์เกี่ยวกับความสุขว่า ความสุขเกิดจากอานิสงส์การสั่งสมบุญโดยการบริจาคทรัพย์เป็นทาน ซึ่งบุญจะต้องมีการทำแบบการสะสม ยิ่งทำบุญมากยิ่งได้รับอานิสงส์มากและรวดเร็ว วาทกรรมมีความสัมพันธ์กับสื่อที่มีอำนาจในการโน้มน้าวใจคนในสังคมที่มีความจำเป็นต้องพึ่งพาความเชื่อหรือต้องการมีชีวิตที่สุขสบายมากขึ้น นอกจากนี้ลักษณะการนำเสนอของ

วาทกรรมมักจะนำเสนอข้อมูลในด้านที่ดี ทั้งนี้ยังมีสิ่งที่ซ่อนอยู่ คือ ความคิดบางประการที่แฝงมาด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจะใช้ความรู้เรื่องวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์มาช่วยวิเคราะห์ความคิดเกี่ยวกับ “ความเป็นพลเมือง” ที่วาทกรรมหนังสือเรียนซ่อนอยู่ว่า เป็นความคิดที่มีอยู่แล้วในสังคมหรือเป็นความคิดที่วาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองใช้อำนาจสร้างขึ้นมาเพื่อผลประโยชน์บางประการมาถ่ายทอดอุดมการณ์สู่นักเรียนซึ่งเป็นผู้เสพความคิดผ่านวาทกรรม

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ในข้างต้นช่วยให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาชุดความคิดเกี่ยวกับ “ความเป็นพลเมือง” ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในวาทกรรมหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง ยังไม่มีผู้ใดศึกษา โดยผู้วิจัยจะใช้แนวคิดและงานวิจัยต่าง ๆ ในข้างต้นนี้เป็นแนวทางในการศึกษา โดยในบทต่อไป ผู้วิจัยจะศึกษา กลวิธีทางภาษาที่สื่อชุดความคิดในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง

บทที่ 3
กลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์ “ความเป็นพลเมือง” ในหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง

ในบทนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์กลุ่มข้อมูลเพื่อศึกษารูปแบบในการนำเสนอ และกลวิธีทางภาษาของวาทกรรมในหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองเพื่อใช้นำเสนอชุดความคิดเกี่ยวกับ “ความเป็นพลเมือง” ผู้วิจัยจะนำเสนอเนื้อหาโดยแบ่งเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้แก่

3.1 วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม

3.2 กลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์ “ความเป็นพลเมือง” ในหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง

3.1 วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม

วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม ได้แก่ การวิเคราะห์ตามทฤษฎี S M C R ของเดวิด เค เบอร์โล และการวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมตามกรอบมิติที่ 2 ของแฟร์คลัฟ ดังนี้

3.1.1 ทฤษฎี S M C R

การวิเคราะห์ตามทฤษฎี S M C R ของเดวิด เค เบอร์โล Berlo, K. (1960) ได้พิมพ์ตำราชื่อ “กระบวนการทางการสื่อสาร” โดยใช้พัฒนาแบบจำลอง S M C R ผู้ส่งสาร (Source) สาร (Message) สื่อ (Channel) และผู้รับสาร (Receiver) ขึ้นมาเพื่ออธิบายให้เห็นถึงความซับซ้อนของกระบวนการสื่อสาร ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อกระบวนการสื่อสาร และปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดผลของการสื่อสาร

แบบจำลอง SMCR ได้พัฒนาทฤษฎีที่ผู้ส่งจะส่งสารอย่างไร และผู้รับจะรับ แปลความหมาย และมีการโต้ตอบกับสารนั้นอย่างไร ทฤษฎี SMCR ประกอบด้วย

(1) ผู้ส่ง (Source) ต้องเป็นผู้ที่มีทักษะความชำนาญในการสื่อสาร โดยมีความสามารถเข้ารหัส (Encode) เนื้อหาข่าวสาร มีทัศนคติที่ดีต่อผู้รับ เพื่อผลของการสื่อสารมีความรู้เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารที่จะส่งเป็นอย่างดี และควรมีความสามารถปรับระดับข้อมูลนั้นให้เหมาะสมและง่ายต่อระดับความรู้ของผู้รับ ตลอดจนพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับผู้รับด้วย

(2) ข้อมูลข่าวสาร (Message) เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา สัญลักษณ์ และวิธีการส่งข่าวสาร

(3) ช่องทางในการส่ง (Channel) เป็นการส่งข่าวสารให้ผู้รับได้รับข่าวสารข้อมูลโดยผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 หรือเพียงส่วนใดส่วนหนึ่ง คือ การได้ยิน การดู การสัมผัส การลิ้มรส หรือการได้กลิ่น

(4) ผู้รับ (Receiver) ต้องเป็นผู้มีทักษะความชำนาญในการสื่อสาร โดยมีความสามารถถอดรหัส (Decode) เป็นผู้ที่มีทัศนคติ ระดับความรู้ และพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมเช่นเดียวกันหรือคล้ายกันกับผู้ส่ง จึงจะทำให้การสื่อความหมายหรือการสื่อสารนั้นได้ผล

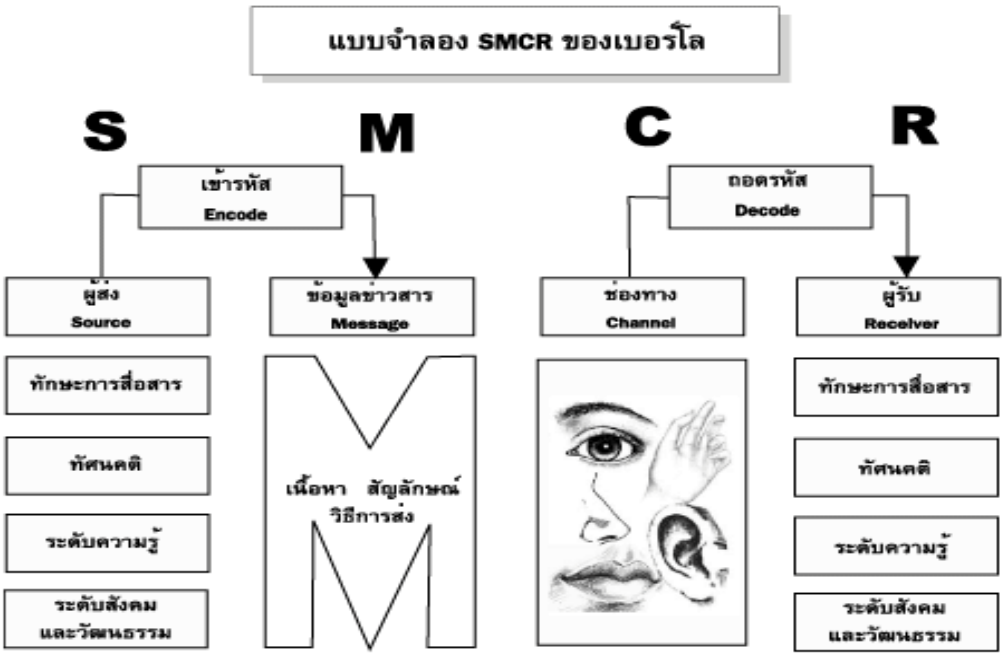

ภาพที่ 2 แบบจำลอง SMCR ของเบอร์โล

ที่มา: Berlo, K. (1960)

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง พบว่า **ผู้ส่งสาร (Source)** คือ คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติหรือ คสช. ให้ความสำคัญกับนโยบายด้านการศึกษาในระบบเป็นเรื่องใหญ่ โดยเฉพาะการนำวิชาหน้าที่พลเมืองกลับมาสอนใหม่ เนื่องจากศีลธรรมความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ลดน้อยลง เพราะโครงสร้างหลักสูตร

ปัจจุบันการศึกษาของประเทศไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพของเด็กไทย โดยสะท้อนจากพัฒนาการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง กระทรวงศึกษาธิการเห็นความสำคัญของการปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้นำไปสู่การปฏิบัติที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการปฏิรูปครู ปฏิรูปโรงเรียน และปฏิรูประบบบริหารจัดการศึกษา ทั้งนี้ให้ประเด็นของหลักสูตรได้เน้นการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนและการบริหารจัดการ เพื่อให้คนรุ่นใหม่เกิดกระบวนการคิดอย่างมีระบบ และแก้ปัญหาอย่างเป็นเหตุ

เป็นผล รวมทั้งการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม การสร้างระเบียบวินัย การมีจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคม การยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และความภาคภูมิใจในการเป็นคนไทย ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาและยกระดับคุณภาพของคนไทยในอนาคต แนวคิดดังกล่าวคือการพัฒนาความเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก ในระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งเป็นวิสัยทัศน์ของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุขในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลโลก

ข้อมูลข่าวสาร (Message) คือ หนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง โดยอาศัยกรอบแนวคิดตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ดังนี้

ผู้วิจัยศึกษากลุ่มข้อมูลหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง ระดับประถมศึกษาปีที่ 1-3 โดยวิธีการคัดเลือกหนังสือจากสำนักพิมพ์ต่าง ๆ จำนวน 4 สำนักพิมพ์ ได้แก่ อักษรเจริญทัศน์ วัฒนาพานิช สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ และแม็คเอ็ดดูเคชั่น จำนวน 12 เล่ม เนื่องจากทั้ง 4 สำนักพิมพ์ได้ผลิตหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ สามารถสรุปรายละเอียดสำคัญที่ปรากฏร่วมกัน ดังนี้

ตารางที่ 2 สรุปรูปแบบของหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง

ชื่อสำนักพิมพ์	ชื่อหนังสือ	ชื่อผู้แต่ง	กรอบแนวคิด/จุดเน้น
สำนักพิมพ์แม็คเอ็ดดูเคชั่น	หนังสือกิจกรรมรายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3	พิชาติ แก้วพวง	- ความเป็นไทย - รักชาติ ยึดมั่นศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ - ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข - ความปรองดอง สมานฉันท์ - ความมีวินัยในตนเอง
สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช (วพ)	หนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3	สมพร อ่อนน้อม และคณะ	- เราภูมิใจในความเป็นไทย - เรารักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ - เราเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

ตารางที่ 2 สรุปรูปแบบของหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง (ต่อ)

ชื่อสำนักพิมพ์	ชื่อหนังสือ	ชื่อผู้แต่ง	กรอบแนวคิด/จุดเน้น
			- เรามีความปรองดอง สมานฉันท์ - เราเป็นคนดีมีวินัยในตนเอง
สำนักพิมพ์ อักษรเจริญทัศน์ (อจท.)	หนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติม ชุดเพิ่มเติมศักยภาพหน้าที่พลเมือง ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3	กนกพ กระบวนศรี ศุภษร บุดดา	- ความเป็นไทย - รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ - พลเมืองดี - ความปรองดอง สมานฉันท์ - ความมีวินัยในตนเอง
สำนักพิมพ์ สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.)	หนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3	อาคม สมพามา	- ความเป็นไทย - รักชาติ ยึดมั่นศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ - ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข - ความปรองดอง สมานฉันท์ - ความมีวินัยในตนเอง

จากตารางที่ 2 ตารางสรุปรูปแบบของหนังสือเรียนที่ปรากฏวาทกรรมในหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง จะเห็นได้ว่า กรอบแนวคิดของหนังสือเรียนทั้ง 4 สำนักพิมพ์ ใช้กรอบแนวคิดเดียวกัน คือ ความเป็นไทย รักชาติ ยึดมั่นศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ความปรองดอง สมานฉันท์ และความมีวินัยในตนเอง แสดงให้เห็นว่า หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานได้กำหนดกรอบแนวคิดตามสาระการเรียนรู้ประจำรายวิชา เพื่อใช้กำหนดเนื้อหาที่นักเรียนต้องเรียนรู้ให้อยู่ในกรอบแนวคิดเรื่องเดียวกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมืองทั้ง 4 สำนักพิมพ์ มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน ทั้งนี้กรอบแนวคิดดังกล่าวสามารถเชื่อมโยงให้เห็นถึงกลวิธีทางภาษาผ่านวาทกรรมในหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองที่ใช้สื่ออุดมการณ์ “ความเป็นพลเมือง”

ช่องทางในการส่ง (Channel) คือ โรงเรียนและครู เนื่องจากโรงเรียนเป็นสถานศึกษาที่จัดการเรียนการสอนในระดับชั้นอนุบาล ประถมศึกษาและมัธยมศึกษา โดยมีครูเป็นผู้ถ่ายทอดเนื้อหาอบรมชี้แนะ และแนะแนวทางปฏิบัติในการดำรงชีวิตในสังคมให้แก่นักเรียน รวมไปถึงการถ่ายทอด

เนื้อหาที่ระบุไว้ในหนังสือเรียนและสื่อการเรียนรู้ต่าง ๆ ผ่านครูผู้สอนที่ทำหน้าที่เป็นช่องทางในการส่งสาร โดยนำสาร ได้แก่ เนื้อหาในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง ถ่ายทอดผ่านการจัดการเรียนรู้ประจำรายวิชาที่เกิดจากระบบการศึกษา อันนำไปสู่การรับสารของนักเรียน

ผู้รับ (Receiver) คือ นักเรียนที่เข้ารับการศึกษาในโรงเรียน ผ่านระบบการจัดการศึกษาโดยมีครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ โดยวิธีการรับสารนั้นอาจจำแนกรูปแบบเป็นการฟัง การดู การพูดคุย การเขียน และการปฏิบัติ และเป็นการปฏิบัติที่เน้นย้ำทบทวนเนื้อหาไปตามระดับชั้นที่สูงขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง พบว่า **ผู้ส่งสาร** (S) ได้แก่ รัฐที่ทำหน้าที่ควบคุม กำกับ และดูแลขั้นตอนการผลิตหนังสือเรียน โดยมีการกำหนดเนื้อหาในรูปแบบเฉพาะตัวตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 อาศัย**ข้อมูลข่าวสาร** (M) ในการบรรจุเนื้อหาที่กำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ **ผ่านช่องทางในการส่ง** (C) โดยมีนักเรียนซึ่งเป็นกลุ่มเด็กที่ได้รับการจัดการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน มีคุณครูและบุคลากรทางการศึกษาเป็นผู้คอยสอน ควบคุม และปลูกฝังข้อมูลข่าวสารให้แก่เด็กผ่านตัวบทหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง เมื่อ**ผู้รับ** (R) คือ นักเรียน ได้รับข้อมูลข่าวสารจากผู้ส่งจะทำให้เกิดการสืบทอดค่านิยม และการปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคมผ่านการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน

3.1.2 วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม (Discourse Practice)

เมื่อศึกษาทฤษฎีของเดวิด เค เบอร์โล เพื่อวิเคราะห์ S M C R ที่ปรากฏแล้วนั้น ผู้วิจัยจะวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม (Discourse Practice) เพื่อทำให้เห็นกระบวนการผลิตและการกระจายตัวบท (Process of Interpretation) และกระบวนการบริโภคและตีความตัวบท (Process of Interpretation) ของหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง ดังนี้

3.1.2.1 กระบวนการผลิตและกระจายตัวบท

จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่าอุดมการณ์ส่วนหนึ่งในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองมีความสัมพันธ์กับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กล่าวคือ หลักสูตรแกนกลางที่ผลิตขึ้นโดย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการนั้น มุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคน ซึ่งเป็นกำลังของชาติให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม **มีจิตสำนึกในการเป็นพลเมืองไทย และเป็นพลโลก** ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความรู้และทักษะพื้นฐาน รวมทั้งเจตคติที่จำเป็นต่อการศึกษาต่อ การประกอบอาชีพ และการศึกษาตลอดชีวิต โดยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญบนพื้นฐานความเชื่อว่า**ทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ**

นอกจากนี้ยังมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ได้แก่ (1) รักชาติ ศาสน์

กษัตริย์ (2) ซื่อสัตย์สุจริต (3) มีวินัย (4) ใฝ่เรียนรู้ (5) อยู่อย่างพอเพียง (6) มุ่งมั่นในการทำงาน (7) รักความเป็นไทย (8) มีจิตสาธารณะ ทำให้เห็นว่าคุณลักษณะอันพึงประสงค์เป็นสิ่งที่**กำหนดพฤติกรรมของนักเรียนที่พึงประสงค์หรือได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดี** (คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551: 7) เนื่องจากว่าหลักสูตรแกนกลางเป็นกรอบทิศทางที่หน่วยงานในภาครัฐสร้างขึ้น เพื่อกำหนดให้โรงเรียน และหนังสือเรียนปลูกฝังหลักในการปฏิบัติผ่านการเรียนรู้และปฏิบัติตั้งแต่เป็นวัยเรียนตามข้อกำหนดของหลักสูตรแกนกลาง จึงทำให้เนื้อหาในหนังสือเรียนเน้นเรื่องคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อใช้ปลูกฝังให้เด็กทุกคนมีพฤติกรรมที่พึงปรารถนา โดยปรากฏในอุดมการณ์เด็กดีและคนดีที่สื่อความคิดย่อยเกี่ยวกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้อาจจะพิจารณาได้ว่าหลักสูตรแกนกลางเป็นกรอบแนวคิดของ สพฐ. สังกัดกระทรวงศึกษาธิการที่ใช้ควบคุมและกำหนดพฤติกรรมหรือเรื่องราวในด้านต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นกับเด็ก นอกจากความสอดคล้องของอุดมการณ์กับหลักสูตรแกนกลางแล้ว อุดมการณ์ที่ปรากฏในวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองบางส่วนยังมีความสัมพันธ์กับนโยบายการเรียนการสอนวิชาหน้าที่พลเมืองของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) ที่ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนในชาติได้มีความรู้ความเข้าใจในการเรียนการสอนหน้าที่พลเมืองในฐานะที่เป็นกลไกสำคัญในการเตรียมพลเมืองของชาติไปสู่การเป็นพลเมืองดีที่มีประสิทธิภาพ โดยมีการกำหนดจุดเน้น จำนวน 5 จุดเน้น ได้แก่ (1) ความเป็นไทย (2) รักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ (3) ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (4) ความปรองดอง สมานฉันท์ และ (5) ความมีวินัยในตนเอง เพื่อสันติสุขของสังคมไทย เพื่อสร้างคนไทยที่เข้มแข็งนำไปสู่การสร้างประเทศไทยให้เข้มแข็ง โดยมีความสัมพันธ์กับช่วงเวลาในขณะนั้น ที่ประเทศไทยกำลังเผชิญกับวิกฤตทางการเมืองนำมาสู่ปัญหาสังคมครั้งใหญ่ จึงทำให้เกิดการบรรจุเพิ่มรายวิชาหน้าที่พลเมืองเข้าเป็นวิชาเพิ่มเติมที่ทุกโรงเรียนต้องใช้สอนให้กับเด็กและเยาวชน เพื่อปลูกฝังความเป็นพลเมืองที่พึงปรารถนาเพื่อช่วยนำพาประเทศชาติผ่านพ้นวิกฤตครั้งนั้นไปให้ได้ โดยปรากฏในอุดมการณ์เด็กดีและคนดีและอุดมการณ์ความยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติ ที่สื่อชุดความคิดการประพฤติปฏิบัติตนตามบรรทัดฐานของสังคม ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้อาจจะพิจารณาได้ว่ารายวิชาหน้าที่พลเมืองเป็นเสมือนกรอบแนวคิดของ คสช. ดังนั้นเมื่อมีนโยบายเกี่ยวกับเด็กอย่างไร ภาครัฐก็จะนำประเด็นนั้น ๆ ไปกำหนดกรอบแนวคิดและทิศทางการแก้ปัญหาเพื่อปลูกฝังให้กับเด็กต่อไป

จากการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนของวิถีปฏิบัติทางวาทกรรมโดยใช้ทฤษฎีวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของนอร์แมน แฟร์คลัฟ ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์กับวิถีปฏิบัติทางวาทกรรมในลักษณะที่ว่าหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองใช้ในการเรียนการสอนในสถานศึกษาทั่วประเทศ อีกทั้งเนื้อหาที่เด็กนักเรียนจะต้องเรียนรู้มีความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ล้วนเป็นสิ่งที่ภาครัฐกำกับดูแล

3.1.2.2 กระบวนการบริโภคและตีความตัวบท

ผู้บริโภคหรือผู้รับสารหลัก คือ เด็กที่อยู่ในวัยเรียน ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาเป็นต้นไป[1] ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีอายุและประสบการณ์น้อยกว่า ต้องอาศัยการเรียนรู้และประสบการณ์จากผู้ใหญ่ ที่มีอายุและประสบการณ์มากกว่า ทั้งนี้หนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองมีเนื้อหาที่ถูกกำหนดตามจุดเน้นทั้ง 5 ได้แก่ (1) ความเป็นไทย (2) รักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ (3) ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (4) ความปรองดอง สมานฉันท์ และ (5) ความมีวินัยในตนเอง เพื่อเพิ่มสำนึกรักชาติ ผ่านการนำเสนอที่เน้นภาษาและรูปภาพที่เข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน เน้นเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน จึงทำให้เด็ก (นักเรียน) อ่านอย่างเพลิดเพลินและเชื่อตามโดยปราศจากข้อสงสัย ดังนั้นสารทางอุดมการณ์ต่าง ๆ จึงได้ส่งผ่านไปยังเด็กโดยที่ไม่ทันรู้ตัว

หนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองเป็นหนังสือที่สำนักพิมพ์แต่ละบริษัทผลิตขึ้นมาเพื่อใช้ในการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน อยู่ภายใต้ความดูแลด้านการผลิตของหน่วยงานราชการ คือ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นผู้กำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีความน่าเชื่อถือในสายตาของรัฐ ให้ทำหน้าที่ควบคุมและดูแลการผลิตตัวบท ทั้งนี้ในการผลิตหนังสือเรียนยังมีการเรียนเชิญทั้งอาจารย์ นักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญ มาเขียนหนังสือ ซึ่งผู้ใหญ่เป็น “ผู้เขียน” ก็จะสอดแทรกชุดความคิดต่าง ๆ ผ่านมุมมองของตนเองทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจให้กับผู้อ่านซึ่งเป็น “เด็ก” ผ่านทางเนื้อหาที่มีความสนุกสนานเหมาะสมกับวัย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และเลียนแบบในสิ่งที่ผู้ใหญ่พิจารณาแล้วว่า “เหมาะสม” นอกจากนี้ตัวบทเหล่านี้ได้มีการเผยแพร่และกระจายไปยังเด็กและสถานศึกษาต่าง ๆ ทั่วประเทศอย่างรวดเร็วและในวงกว้าง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่ารัฐใช้หนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองเป็นเครื่องมือสำคัญอีกเครื่องมือหนึ่งในการปลูกฝังชุดความคิดให้กับ “เด็ก” ที่จะต้องเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองรุ่นใหม่ที่สำคัญของชาติในลักษณะที่คู่ขนานไปกับวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองที่เด็กทุกคนจำเป็นต้องเรียนโดยมี “ครู” เป็นผู้ถ่ายทอดเนื้อหาผ่าน “หนังสือเรียน” และเป็นสิ่งที่เด็กได้อ่าน ได้เรียนรู้ ดังนั้นการที่จะทำให้อุดมการณ์ต่างๆ ในตัวบทหนังสือเรียนซึมซับเข้าไปในระบบความคิดของเด็กได้นั้น ผู้วิจัยพบว่านอกจากจะมีการเผยแพร่ผ่านช่องทางการสื่อสารต่าง ๆ เป็นจำนวนมากแล้ว ก็ต้องมีการกำหนดองค์ประกอบของเนื้อหาในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองให้มีความหลากหลายทั้งรูปแบบบันเทิงคดีและ

---

[1] การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษา มีจำนวน 6 ระดับชั้น ได้แก่ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 โดยมีช่วงอายุเฉลี่ย 7-12 ปี และสามารถแบ่งออกเป็นระดับช่วงชั้น จำนวน 2 ช่วงชั้น ได้แก่ ระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้น (ป.1-3) และระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย (ป.4-6) งานวิจัยเล่มนี้ศึกษาหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองในระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้นเท่านั้น

สารคดีที่สอดคล้องเหมาะสมกับวัยของเด็ก มีภาพประกอบที่สวยงาม ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้มีส่วนสำคัญที่จะดึงดูดความสนใจของเด็กได้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง ทำให้เข้าใจถึงองค์ประกอบของการสื่อสารที่ส่งผลต่อการใช้ภาษาที่แตกต่างกันไปตามสถานการณ์แวดล้อมต่าง ๆ ในแง่มุมทางสังคมวัฒนธรรม และเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการผลิต/กระจายตัวบทและกระบวนการบริโภค/ตีความตัวบท ในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองที่เป็นการระบุอย่างชัดเจนว่าเป็นการผลิตขึ้นเพื่อเด็กโดยเฉพาะ ทำให้การกระจายตัวบทนั้นส่งผ่านไปยังผู้อ่านที่เป็นนักเรียนทั่วประเทศ

3.2 กลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์ “ความเป็นพลเมือง” ในหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง

จากการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์ความเป็นพลเมือง ผู้วิจัยศึกษาใน 2 กลวิธีหลัก ได้แก่ กลวิธีทางวัจนภาษา และกลวิธีทางอวัจนภาษา จากหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

3.2.1 กลวิธีทางวัจนภาษา

กลวิธีทางวัจนภาษาเป็นการสื่อสารผ่านการใช้คำ ประโยค และข้อความ จากการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาในวิจัยนี้พบว่ามีกลวิธีทางวัจนภาษา 8 กลวิธีหลัก ได้แก่ (1) กลวิธีการใช้คำศัพท์แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (2) กลวิธีการใช้คำกริยาที่เด็กกระทำกริยา (3) กลวิธีการใช้คำกริยาที่บุคคลอื่นกระทำกริยา (4) กลวิธีการใช้คำเรียกขาน (5) กลวิธีการอ้างส่วนใหญ่ (6) กลวิธีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ (7) กลวิธีการแสดงเหตุ-ผล (8) กลวิธีการใช้เสียงที่หลากหลาย และ (9) กลวิธีการกำหนดกรอบการตีความคิด

3.2.1.1 กลวิธีการใช้คำศัพท์แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์

การเลือกใช้คำศัพท์ หมายถึง การเลือกใช้คำที่สื่อความคิดและความรู้สึก ฟานไดก์ (van Dijk, 1995: 259) กล่าวว่า ชุดคำศัพท์ที่มีความหมายเหมือนกันหรืออยู่ในกลุ่มเดียวกันปรากฏซ้ำเป็นจำนวนมากก็สะท้อนถึงอุดมการณ์ของผู้เขียนที่แฝงอยู่ได้เป็นอย่างดี เพราะการเลือกใช้ความหมายของคำผ่านการแสดงคำศัพท์ได้ถูกเน้นย้ำ จนทำให้เห็นอุดมการณ์ที่มีอยู่ จากการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาพบการเลือกใช้คำศัพท์ ดังนี้

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ทั้ง 4 สำนักพิมพ์ พบว่า มี**การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่พูดถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์** อนึ่งคุณลักษณะอันพึงประสงค์ หมายถึงคุณภาพของผู้เรียนด้านคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่กำหนดขึ้นโดยพิจารณาจากสภาพของสังคม และการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคปัจจุบัน ซึ่งทำให้มีความจำเป็นต้องเน้นและปลูกฝังลักษณะดังกล่าวให้เกิดขึ้นในตัวนักเรียนทุกคน เพื่อช่วยให้นักเรียนเกิดการพัฒนาในองค์รวมทั้งด้านสติปัญญา และ

คุณธรรม อันจะนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงสงบสุขในสังคม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551: 7) ซึ่งสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์จำนวน 8 ประการ ได้แก่ (1) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ (2) ซื่อสัตย์สุจริต (3) มีวินัย (4) ใฝ่เรียนรู้ (5) อยู่อย่างพอเพียง (6) มุ่งมั่นในการทำงาน (7) รักความเป็นไทย และ (8) มีจิตสาธารณะ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 กลุ่มคำศัพท์ที่แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์

ข้อ	คุณลักษณะอันพึงประสงค์	กลุ่มคำศัพท์ที่แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์
1	รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์	ตัวอย่างที่ 1 การ**เข้าแถวเคารพธงชาติ**ถือเป็นว่าแสดงออกถึงการ**รักชาติ**อย่างหนึ่ง (หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 19)
		ตัวอย่างที่ 2 วันวิสาขบูชา กิจกรรมที่ทำในวันนี้ คือ ร่วมกัน**ทำบุญตักบาตร ฟังธรรม** ตอนเย็นร่วมกัน**เวียนเทียน** (หน้าที่พลเมือง ป.2 วพ. หน้า 15)
		ตัวอย่างที่ 3 นอกจากวันสำคัญทางศาสนาแล้ว ยังมีวันสำคัญที่เกี่ยวกับชาติ และที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งคนไทยทุกคนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้เช่นเดียวกันโดยไม่แบ่งแยกศาสนา เพราะแผ่นดินไทยเป็นของคนไทยทุกคน บรรพบุรุษไทยได้เสียสละชีวิตเพื่อปกป้องชาติไทยให้มีเอกราชมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ เรายังมีพระมหากษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถ ทรงปกป้องทำนุบำรุงผืนแผ่นดินไทยไว้ให้เราได้อยู่อาศัย และทรงดูแลพสกนิกรชาวไทยให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขตลอดมา นักเรียนสามารถแสดงความรักชาติและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ได้โดยการ**ประดับธงชาติ ธงสัญลักษณ์ประจำพระองค์** และ**แสดงความเคารพด้วยการยืนตรง**เมื่อได้ยินเพลงสรรเสริญพระบารมี หรือการ**จุดเทียนชัยถวายพระพร**ในวันคล้ายวันเฉลิมพระชนมพรรษา (หน้าที่พลเมือง ป.3 พว. หน้า 23-24)

ตารางที่ 3 กลุ่มคำศัพท์ที่แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (ต่อ)

ข้อ	คุณลักษณะอันพึงประสงค์	กลุ่มคำศัพท์ที่แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์
2	ซื่อสัตย์สุจริต	ตัวอย่างที่ 4 คนที่มี**ความซื่อสัตย์สุจริต** จึงเป็นคนที่เชื่อถือได้ ไว้วางใจได้ ใคร ๆ ก็อยากคบเป็นเพื่อน ถ้าคนในสังคมปฏิบัตนมีความซื่อสัตย์สุจริต สังคมก็น่าอยู่ และอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข (หน้าที่พลเมือง ป.3 วพ. หน้า 43)
		ตัวอย่างที่ 5 มีความซื่อสัตย์สุจริต โดยตั้งใจปฏิบัติตนอย่างซื่อตรงและดีงาม ด้วยกาย วาจา ใจ ทั้งต่อตนเอง และผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา เช่น **ไม่ลอกข้อสอบ ไม่พูดโกหก**หลอกลวงผู้อื่น **ทำแต่ความดี ไม่เบียดเบียนกัน ปฏิบัติตามกฎระเบียบ** (หน้าที่พลเมือง ป.2 อจท. หน้า 38)
3	มีวินัย	ตัวอย่างที่ 6 การเข้าแถวถือเป็นระเบียบวินัยประการหนึ่ง นักเรียนควรเข้าแถวในโอกาสที่จำเป็นต้องปฏิบัติเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม และช่วยให้เกิดความรวดเร็วในการดำเนินการ เช่น **การยืนเข้าแถวซื้ออาหาร การเข้าแถวรับของบริจาค การเข้าแถวซื้อตั๋วและขึ้นรถโดยสาร** เป็นต้น การเข้าแถวสะท้อนให้เห็นถึงการมีวินัยในตนเองและสะท้อนให้เห็นว่าเป็นผู้มีมารยาทงามในสังคมอีกด้วย (หน้าที่พลเมือง ป.2 แม็ค หน้า 40)
		ตัวอย่างที่ 7 ในการเรียนของเรา ครูจะสั่งให้นักเรียนทำการบ้าน มอบหมายให้ทำงานส่งครู เช่น วาดภาพ ทำงานฝีมือ งานที่ครูมอบหมายให้นักเรียนทำมีมากมายหลายอย่าง โดยครูจะกำหนดวันเวลาให้นักเรียนส่งการบ้านหรืองาน ซึ่งถือเป็นข้อตกลงที่ทุกคนต้องปฏิบัติ โดยเราจะ**ต้องทำการบ้านหรืองานที่ครูมอบหมายให้ด้วยตนเอง** และ**นำมาส่งตามกำหนดเวลา** (หน้าที่พลเมือง ป.1 วพ. หน้า 31)
4	ใฝ่เรียนรู้	ตัวอย่างที่ 8 เมื่อเราตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ผลของการกระทำจะทำให้เราประสบความสำเร็จในการเรียน (หน้าที่พลเมือง ป.2 แม็ค หน้า 73)

ตารางที่ 3 กลุ่มคำศัพท์ที่แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (ต่อ)

ข้อ	คุณลักษณะอันพึงประสงค์	กลุ่มคำศัพท์ที่แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์
4	ใฝ่เรียนรู้	ตัวอย่างที่ 9 ติดตามข่าวสารอยู่เสมอ เพื่อให้ทันต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นรอบตัว (หน้าที่พลเมือง ป.3 อจท. หน้า 39)
5	อยู่อย่างพอเพียง	ตัวอย่างที่ 10 ในการใช้จ่ายอย่าง**ประหยัด**นั้น จะทำให้เราไม่เดือดร้อน มีกินมีใช้**เพียงพอ** วิธีในการประหยัดก็มีหลายวิธี เช่น เห็นน้ำเปิดทิ้งอยู่ก็ช่วยกันปิด ปิดพัดลม ปิดน้ำ ปิดไฟ เมื่อไม่ได้ใช้ ซึ่งสามารถช่วยผู้ปกครองหรือพ่อแม่ลดค่าใช่จ่ายภายในบ้านได้ อีกทั้งยังช่วยชาติประหยัดพลังงานได้อีกด้วย (หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 27)
		ตัวอย่างที่ 11 แม่ให้เงินฉันไปโรงเรียนวันละ 30 บาท ฉันวางแผนเก็บเงินวันละ 5 บาท นำไปหยอดกระปุกออมสิน ทำให้ฉันมีเงินเก็บตั้งเดือนละ 100 บาท ฉันสามารถนำไปใช้โดยไม่รบกวนพ่อแม่เลย (หน้าที่พลเมือง ป.1 อจท. หน้า 22)
6	มุ่งมั่นในการทำงาน	ตัวอย่างที่ 12 **ขยัน**อ่านหนังสือและ**ทบทวน**บทเรียนอย่างสม่ำเสมอ (หน้าที่พลเมือง ป.2 อจท. หน้า 39)
		ตัวอย่างที่ 13 การดูแลพื้นที่ที่ได้รับมอบหมาย เราต้องช่วยกันดูแลรักษาความสะอาดบริเวณพื้นที่ที่ตนเองได้รับมอบหมาย เช่น จัดแบ่งเวรช่วยกันทำความสะอาดห้องเรียน หรือผลัดเปลี่ยนกันดูแลความสะอาดบริเวรต่าง ๆ ในโรงเรียน (หน้าที่พลเมือง ป.2 อจท. หน้า 27)
7	รักความเป็นไทย	ตัวอย่างที่ 14 เรามีโชคดีที่มีภาษาของตนเองแต่โบราณกาล จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะรักษาไว้ ปัญหาเฉพาะในด้านรักษาภาษานี้ก็มีหลายประการ อย่างหนึ่งต้องรักษาให้บริสุทธิ์ในทางออกเสียง อีกอย่างหนึ่งต้องรักษาให้บริสุทธิ์ในวิธีใช้ (หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 11)

ตารางที่ 3 กลุ่มคำศัพท์ที่แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (ต่อ)

ข้อ	คุณลักษณะอันพึงประสงค์	กลุ่มคำศัพท์ที่แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์
7	รักความเป็นไทย	ตัวอย่างที่ 15 เมื่อพบผู้อื่น ผู้ชายกล่าวคำทักทายในบทสนทนาด้วยคำว่า “สวัสดีครับ” ส่วนผู้หญิงกล่าวคำว่า “สวัสดีค่ะ” (หน้าที่พลเมือง ป.2 อจท. หน้า 3)
8	มีจิตสาธารณะ	ตัวอย่างที่ 16 เมื่อทำความสะอาดห้องเรียนเสร็จแล้ว อิ่มชวนมะลิไปหาครูทิพย์ที่ห้องพักครู เพื่อจะได้**ช่วยคุณครูถือของ**มาไว้ที่ห้องก่อนจะเข้าเรียนในชั่วโมงแรก (หน้าที่พลเมือง ป.2 พว. หน้า 9)
		ตัวอย่างที่ 17 ในห้องเรียนหรือในชุมชนของเรา มีทั้งผู้ที่อาจจะช่วยเหลือตนเองไม่ได้ หรือขาดสิ่งของบางอย่าง เช่น เพื่อนของเราไม่เข้าใจสิ่งที่ครูสอน หรือลืมดินสอปากกามาเรียน เราจะต้อง**ช่วยเหลือแบ่งปันแก่เขาในฐานะที่เป็นเพื่อนกัน** (หน้าที่พลเมือง ป.3 วพ. หน้า 36)

จากตารางในข้างต้น ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้คำศัพท์แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ **ข้อที่ 1 คือ การรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์** โดยปรากฏคำว่า “เข้าแถว เคารพธงชาติ” “รักชาติ” “ทำบุญ” “การแสดงความเคารพ” และ “การประดับธงชาติ” ซึ่งการปฏิบัติเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อ 3 สถาบันหลักของชาติไทย โดยการยืนตรงเคารพธงชาติ การปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา และการแสดงความจงรักภัคดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นการแสดงออกถึงความรัก ความศรัทธาและความเคารพต่อ 3 สถาบันหลักของชาติไทย การใช้คำศัพท์แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ **ข้อที่ 2 คือ ซื่อสัตย์สุจริต** พบคำว่า “ความซื่อสัตย์สุจริต” “ไม่ลอกข้อสอบ” “ไม่พูดโกหก” “ทำแต่ความดี” ที่แสดงให้เห็นถึงการแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ข้อที่ 2 การใช้คุณลักษณะอันพึงประสงค์**ข้อที่ 3 มีวินัย** จากตัวอย่างจะพบคำว่า “การเข้าแถว” “การทำงานที่ได้รับมอบหมาย” ที่สื่อถึงการเป็นผู้มีระเบียบวินัย การแน่วแน่นตั้งใจในการทำงานที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งเกิดจากความรับผิดชอบและการมีวินัยในตนเอง คุณลักษณะอันพึงประสงค์**ข้อที่ 4 ใฝ่เรียนรู้** จากตัวอย่างพบว่า การปฏิบัติตนตามคุณลักษณะข้อที่ 4 นี้ เด็กนักเรียนสามารถใฝ่เรียนรู้ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียนได้อย่างไม่จำกัดขีดความสามารถทางการเรียนรู้ คำศัพท์แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์**ข้อที่ 5 อยู่อย่างพอเพียง** พบคำว่า “ประหยัด” ที่สื่อถึงความพอเพียง เพื่อแสดงให้เห็นว่าการที่นักเรียนเป็นคนประหยัด ทั้งการประหยัดน้ำ ประหยัดไฟ

รวมไปถึงการประหยัดค่าใช้จ่ายนั้น จะทำให้ชีวิตนักเรียนไม่ลำบากและเดือนร้อน เพราะยึดหลักการตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งวิถีการปฏิบัติตนเช่นนี้ตรงกับคุณลักษณะข้อที่ 5 คือ อยู่อย่างพอเพียง คุณลักษณะอันพึงประสงค์ **ข้อที่ 6 มุ่งมั่นในการทำงาน** พบคำว่า “ขยัน” และ “ทบทวน” การที่นักเรียนมีความขยันอ่านหนังสือและหมั่นทบทวนบทเรียน ตรงกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ข้อที่ 3 การมีวินัย และข้อ 4 ใฝ่เรียนรู้ อีกทั้งยังมีการใช้คำขยายว่า **อย่างสม่ำเสมอ** โดยสอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ข้อที่ 6 คือ มุ่งมั่นในการทำงาน เพื่อแสดงให้เห็นว่าการที่นักเรียนมุ่งมั่นในการทำงานจะทำให้นักเรียนกลายเป็นคนที่มีวินัยและใฝ่เรียนรู้ ส่วนคุณลักษณะอันพึงประสงค์ **ข้อที่ 7 คือ รักความเป็นไทย** กล่าวถึงการใช้ภาษาไทยให้ถูกต้องด้วยการพูดและวิธีการเขียน และการใช้คำว่า “สวัสดี” ถือเป็นการรักความเป็นไทยอีกรูปแบบ สื่อให้เห็นถึงเอกลักษณ์ในการกล่าวทักทายของคนไทย และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ **ข้อที่ 8 การมีจิตสาธารณะ** พบว่าตัวละครในเรื่อง คือ อิ่ม และมะลิ เป็นเด็กที่มีจิตอาสา มีน้ำใจ คำนึงถึงส่วนรวม ซึ่งนิสัยของเด็กทั้งสองคนนี้ ตรงกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ข้อที่ 8 คือ การมีจิตสาธารณะ ชอบช่วยเหลือ นอกจากนี้ยังมีการใช้คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือผู้อื่นในชุมชนและสังคมอีกด้วย

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง เลือกใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่พูดถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเสริมสร้างพฤติกรรมและหล่อหลอมให้เด็กมีพฤติกรรมตรงตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแกนกลาง ซึ่งการปฏิบัติต่าง ๆ นี้ มีส่วนช่วยสร้างพฤติกรรมที่พึงปรารถนาให้เกิดขึ้นแก่เด็ก

3.2.1.2 กลวิธีการใช้คำกริยาที่เด็กกระทำกริยา

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง พบการใช้คำกริยาที่เด็กเป็นผู้กระทำกริยา กริยา หมายถึง คำที่แสดงอาการของนามหรือสรรพนามในประโยค ดังนี้

ตัวอย่างที่ 18	สองคนพี่น้องกลับมาถึงบ้านด้วยความสุขที่ได้**เรียน**หนังสือ วันนี้ได้**ทำหน้าที่**เป็นเด็กดีของครูที่โรงเรียน ได้**ช่วยเหลือ**งานเพื่อน ๆ ในห้องเรียน และพร้อมที่จะไปโรงเรียนทุก ๆ วัน (หน้าที่พลเมือง ป.1 พว. หน้า 41)

จากตัวอย่างที่ 18 พบ**การใช้คำกริยาที่เด็กกระทำกริยา** คือ “**เรียน**” “**ทำหน้าที่**” และ “**ช่วยเหลือ**” ในการทำกิจวัตรต่าง ๆ ของคุณครูและเพื่อน ๆ นำไปสู่การเป็นผู้ให้ที่มีความสุขและมีความพร้อมที่จะไปโรงเรียน

ตัวอย่างที่ 19	หลักจากรับประทานอาหารกลางวันเสร็จ อิ่มจึง**ชวน**มะลิไปห้องสมุด อิ่มและมะลิ**เลือก**หนังสือที่**ชอบ**มา**นั่งอ่าน**ที่โต๊ะด้วยความเรียบร้อย แต่มีนักเรียนบางคนนั่งคุยกันส่งเสียงดัง บางคนก็หยิบหนังสือมาอ่านแล้วไม่นำไปเก็บตามที่ที่ห้องสมุดจัดไว้ให้ มะลิจึงพูดกับอิ่มว่า “ห้องสมุดมีไว้ให้อ่านหนังสือ แต่ทำไมเด็กพวกนี้ จึง**มาคุย**เสียงดัง **รบกวน**สมาธิ เขาน่าจะ**มี**มารยาทบ้าง” อิ่มบอกว่า “การ**ไม่ปฏิบัติ**ตามกฎของโรงเรียนหรือของสถานที่ที่กำหนดแสดงว่านักเรียนเหล่านั้น**ไม่ใช่**เด็กดี” (หน้าที่พลเมือง ป.2 พว. หน้า 49-50)

จากตัวอย่างที่ 19 พบ**การใช้คำกริยาที่เด็กกระทำกริยา** คือ การกระทำกริยาที่ควรกระทำและไม่ควรกระทำ เช่น “อิ่มและมะลิ**เลือก**หนังสือที่**ชอบ**มา**นั่งอ่าน**ที่โต๊ะด้วยความเรียบร้อย” และ “แต่ทำไมเด็กพวกนี้ จึง**มาคุย**เสียงดัง” แสดงให้เห็นว่าเด็กที่กระทำกิริยาที่เรียบร้อยเป็นเด็กดี เนื่องจากเด็กที่คุยเสียงดังกระทำกิริยาที่ไม่เหมาะสมกับการเป็นเด็กดี นอกจากนี้ยังพบคำว่า “มีมารยาท” ที่สื่อถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และพบคำว่า “ไม่ปฏิบัติ” ที่สื่อถึงการปฏิเสธการแสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ อันนำไปสื่อการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ว่า “ไม่ใช่เด็กดี”

ตัวอย่างที่ 20	แก้วเห็นพ่อรวบช้อนและส้อมเข้าหากันจึงหยิบขนมตาลมาวางที่โต๊ะ เมื่อทุกคนรับประทานอาหารและขนมตาลเสร็จแล้ว แก้วกับกิ่งจึง**ช่วย**แม่**เก็บ**จานชามเพื่อนำไป**ล้าง** แก้วกับกิ่งมักจะ**แบ่งเบาภาระ**ของแม่โดยการ**ช่วย**ทำงานบ้านเสมอ ซึ่งเป็นการ**แสดง**ออกถึงความกตัญญูกตเวที (หน้าที่พลเมือง ป.1 พว. หน้า 11)

จากตัวอย่างที่ 20 พบ**การใช้คำกริยาที่เด็กกระทำกริยา** ได้แก่ ช่วยทำงานบ้าน ปรากฏคำกริยาว่า “ช่วย” “เก็บ” “ล้าง” “แบ่งเบาภาระ” และ “แสดง” สื่อให้เห็นว่าเด็กพึงแสดงกิริยาตามคำกริยาที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียน เพื่อความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์

ตัวอย่างที่ 21	เมื่อ**พูดคุย**กับครูเรา**ควรพูดจา**สุภาพ **มี**หางเสียง (หน้าที่พลเมือง ป.3 แม็ค หน้า 5)

จากตัวอย่างที่ 21 พบ**การใช้คำกริยาที่เด็กกระทำกริยา** ได้แก่ “พูดคุย” “พูดจา” และ “มีหางเสียง” สื่อให้เห็นว่าเด็กเป็นผู้มีอำนาจน้อยกว่าผู้ใหญ่ ทำให้ต้องพูดให้สุภาพและพูดให้เหมาะสมกับบุคคลที่สนทนาด้วย อีกทั้งการใช้คำว่า **มี** ยังเป็นการบ่งชี้ให้เห็นถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ต้องการให้เกิดขึ้น

3.2.1.3 กลวิธีการใช้คำกริยาที่บุคคลอื่นกระทำกริยา

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง พบการใช้คำกริยาที่บุคคลอื่นกระทำกริยากริยา หมายถึง คำที่แสดงอาการของนามหรือสรรพนามในประโยค ดังนี้

ตัวอย่างที่ 22	ครูทิพย์**ชมเชย**เด็ก ๆ ที่ร่วมกันตอบคำถามและทำกิจกรรมในห้องเรียน (หน้าที่พลเมือง ป.2 พว. หน้า 14)

การใช้คำกริยาที่บุคคลอื่นกระทำกริยาจากตัวอย่างที่ 22 คำกริยาที่พบ คือ “**ชมเชย**” กล่าวคือครูทิพย์เป็นผู้กระทำกริยาแก่เด็กด้วยการใช้คำกริยาว่า “**ชมเชย**” เพื่อแสดงให้เห็นถึงการพูดให้กำลังใจแก่เด็ก ในเชิงบวก เพื่อชี้แนะวิธีการปฏิบัติตนอันจะนำไปสู่การถูกชมเชย

ตัวอย่างที่ 23	ยามที่เรา**เจ็บไข้**ได้**ป่วย** พ่อแม่ก็**ไม่ทอดทิ้งคอยดูแล**และ**พยาบาล**ด้วยตัวเองบ้าง พาไปหาหมอบ้าง บางครั้งพ่อแม่ต้องทำงานหนัก อาบเหงื่อต่างน้ำ **ยอมอดยอมทน**เพื่อลูก เพื่อให้ลูกได้เล่าเรียน มีความรู้วิชาชีพติดตัว (หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 8)

การใช้คำกริยาที่บุคคลอื่นกระทำกริยาจากตัวอย่างที่ 23 คำกริยาที่พบ คือ “**เจ็บไข้**ได้**ป่วย**” “**ไม่ทอดทิ้งคอยดูแล**และ**พยาบาล**” กล่าวคือพ่อแม่เป็นผู้กระทำกริยาแก่เด็กด้วยการใช้คำกริยาเกี่ยวกับ “การคอยพยาบาล เมื่อลูกไม่สบาย” เพื่อแสดงให้เห็นถึงการยอมอดทนลำบากเพื่อให้ลูกสบาย อันนำไปสู่การมีชีวิตที่ดีของลูก

ตัวอย่างที่ 24	พ่อแม่ เป็นผู้มีพระคุณต่อเรา เป็นผู้ให้กำเนิด **เลี้ยงดู**และ**อบรมสั่งสอน**เราด้วยความรัก ความ**ห่วงใย**จนเราโต พ่อแม่อยากให้เรามีความสุขความเจริญ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน แต่เราควร**กตัญญู**ต่อท่านด้วยการ**เคารพ**

เชื่อฟังและ**ปฏิบัติตามคำสั่งสอน**ของท่าน **ตั้งใจเรียน**หนังสือ และ**ดูแล**เมื่อท่าน**เจ็บป่วย**หรือ**แก่ชรา** (หน้าที่พลเมือง ป.1 วพ. หน้า 9)

การใช้คำกริยาที่บุคคลอื่นกระทำกริยาจากตัวอย่างที่ 24 คำกริยาที่พบ ได้แก่ "**เลี้ยงดู**และ**อบรมสั่งสอน**" "**ห่วงใย**" นอกจากนี้จากการวิเคราะห์ตัวอย่างที่ 24 ยังพบว่า มี**การใช้คำกริยาที่เด็กกระทำกริยา** ได้แก่ "**กตัญญู**" "**เคารพเชื่อฟัง**" "**ปฏิบัติตามคำสั่งสอน**" "**ตั้งใจเรียน**" "**ดูแล**เมื่อท่าน**เจ็บป่วย**หรือ**แก่ชรา**" แสดงให้ว่าพ่อแม่เป็นผู้กระทำกริยาแก่เด็กเพื่อต้องการให้เด็กกระทำกริยาแก่พ่อแม่เช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นถึงการตอบแทนบุญคุณ

ตัวอย่างที่ 25	ครูเป็นผู้ที่**หวังดี**ต่อเรา **สอน**ให้เราอ่านหนังสือ สอนให้เราเรียนรู้วิชาต่าง ๆ สอนให้เราทำงานร่วมกับเพื่อน **ฝึก**ให้เรา**คิด**เป็น **ทำ**เป็น แ**ก้ปัญหา**เป็น สอนให้เราเป็นคนดีมีคุณธรรม จริยธรรม และคอย**แนะนำ ตักเตือน**ไม่ให้เราทำสิ่งที่ไม่ดี (หน้าที่พลเมือง ป.1 วพ. หน้า 33)

การใช้คำกริยาที่บุคคลอื่นกระทำกริยาจากตัวอย่างที่ 25 คำกริยาที่พบ ได้แก่ "**หวังดี**" "**สอน**" "**ฝึกคิดทำแก้ปัญหา**" "**แนะนำ**" และ "**ตักเตือน**" โดยมีคุณครูเป็นผู้กระทำกริยาแก่เด็ก แสดงให้เห็นว่าการกระทำกริยาเหล่านี้ช่วยให้เด็กเป็นคนดีและไม่ทำในสิ่งที่ไม่ดี

3.2.1.4 กลวิธีการใช้คำเรียกขาน (Address term)

คำเรียกขาน หมายถึง คำหรือวลีที่ผู้พูดใช้เรียกผู้ฟังก่อนที่จะพูดเรื่องต่าง ๆ ด้วย เป็นคำที่แปรตามปัจจัยทางสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง เช่น ลูกกับพ่อ ครูกับลูกศิษย์ นายกับบ่าว เจ้านายกับลูกน้อง เพื่อนกับเพื่อน สามีกับภรรยา และผู้ให้บริการกับผู้รับบริการ รูปแบบหรือระบบของการเรียกขานจะแตกต่างกันไปในวัฒนธรรมที่ต่างกัน เช่น ในวัฒนธรรมไทยผู้น้อยไม่พึงใช้คำเรียกขานผู้ใหญ่ โดยอาจใช้คำเรียกอาชีพหรือตำแหน่ง และคำเรียกญาติแทน แต่ผู้ใหญ่ใช้ชื่อเรียกขานผู้น้อยได้

คำที่ใช้เป็นคำเรียกขานอาจมาจากคำนามหรือคำสรรพนามก็ได้ คำนามที่ใช้เป็นคำเรียกขานมักเป็นคำเรียกญาติ เช่น พ่อ แม่ ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา คำบอกอาชีพหรือตำแหน่ง เช่น

อาจารย์ หมอ ผู้จัดการ คำนามที่เป็นชื่อหรือสกุล เช่น นิด น้อย มาลี รัตนา ส่วนคำสรรพนามที่ใช้เป็นคำเรียกขานจะต้องมาจากสรรพนามบุรุษที่ 2 เท่านั้น เช่น คุณ ท่าน เธอ

คำเรียกขานมีตำแหน่งที่สังเกตได้คือ มักจะอยู่หน้าประโยคและไม่ทำหน้าที่เป็นส่วนใดของประโยค ในการพูดมักมีการหยุดระหว่างคำเรียกขานกับประโยค และในการเขียนมักแสดงด้วยการเว้นวรรค (สำนักงานราชบัณฑิตยสถาน, 2560: 9) ดังนี้

1) คำเรียกขานที่แสดงการเป็นพวกเดียวกัน

คำเรียกขานที่แสดงการเป็นพวกเดียวกัน เป็นการใช้คำที่แสดงความรู้สึกทำให้ผ่อนคลายหรืออุ่นใจแก่เด็กนักเรียน พบคำว่า เรา ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 26	การที่**เรา**มีความสามารถที่ต่างกัน **เรา**ต้องเข้าใจและยอมรับความแตกต่างของ**เรา**เองและผู้อื่นให้ได้ อีกทั้ง**เรา**ต้องไม่ดูถูกความสามรถของผู้อื่น และชื่นชมความสามารถของผู้อื่น **เรา**จึงจะอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข (หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 58)

จากตัวอย่างที่ 26 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**คำเรียกขานที่แสดงการเป็นพวกเดียวกัน**ว่า “เรา” เพื่อแสดงให้เห็นว่า ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองและนักเรียนเป็นพวกเดียวกัน ที่ทำหน้าที่เข้าใจและเห็นสอดคล้องกัน เพื่อส่งผลให้เราอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

ตัวอย่างที่ 27	**เรา**ก็ต้องยืนตรงแสดงความเคารพและร้องเพลงชาติไทยด้วยความภาคภูมิใจในเอกราชและความเสียสละของบรรพบุรุษไทย นอกจากนี้**เรา**ควรอธิบายความหมายของเพลงชาติได้อย่างถูกต้อง (หน้าที่พลเมือง ป.3 วพ. หน้า 14)

จากตัวอย่างที่ 27 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**คำเรียกขานที่แสดงการเป็นพวกเดียวกัน**ว่า “เรา” เพื่อแสดงให้เห็นว่า ผู้ผลิตวาทกรรมและนักเรียนเป็นพวกเดียวกัน คือ เป็นคนไทยด้วยกัน สะท้อนให้เห็นว่า ในฐาะที่นักเรียนเป็นคนไทย นักเรียนจะต้องร้องเพลงชาติไทยด้วยความภาคภูมิใจ และสามารถอธิบายความหมายของเพลงชาติไทยได้อย่างถูกต้อง

ตัวอย่างที่ 28	ในโรงเรียนของ**เรา**มีบุคคลหลายท่านที่มีพระคุณต่อ**เรา** หนึ่งในนั้นก็คือ คุณครู ซึ่งท่านคอยอบรมสั่งสอนและให้คำแนะนำแก่**เรา** ทำให้**เรา**อยู่ในโรงเรียนได้อย่างมีความสุข (หน้าที่พลเมือง ป.2 อจท. หน้า 9)

ตัวอย่างที่ 29	**เรา**สามารถแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อครูได้หลายวิธี เช่น แสดงความเคารพ ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ช่วยงานคุณครู เข้าร่วมพิธีไหว้ครู (หน้าที่พลเมือง ป.2 อจท. หน้า 10)

จากตัวอย่างที่ 28 และ 29 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**คำเรียกขานที่แสดงการเป็นพวกเดียวกัน**ว่า เรา เพื่อสะท้อนการปฏิบัติตนต่อครูผู้ซึ่งเป็นผู้มีพระคุณ แสดงให้เห็นว่าการใช้คำเรียก เรา เป็นการให้ความคุ้นเคยและเป็นกันเองแก่เด็กนักเรียนที่เป็นผู้อ่าน

2) คำเรียกขานบอกอาชีพหรือตำแหน่ง

วาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองใช้คำเรียกขานบอกอาชีพหรือตำแหน่ง เช่น **ผู้อำนวยการโรงเรียน ผู้ใหญ่บ้านกำนัน** เพื่อแสดงให้เห็นว่าอาชีพของบุคคลที่วาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองนำมาใช้เพื่ออ้างถึงนั้น มีความน่าเชื่อถือที่จะสร้างความเป็นพลเมืองที่พึงปรารถนาแก่เด็กนักเรียน

ตัวอย่างที่ 30	โรงเรียน ผู้มีบทบาทเป็นผู้นำ คือ **ผู้อำนวยการโรงเรียน** มีหน้าที่บริหารและตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน เช่น ออกกฎระเบียบของโรงเรียน จัดกิจกรรมในวันสำคัญต่าง ๆ (หน้าที่พลเมือง ป.2 วพ. หน้า 31)

จากตัวอย่างที่ 30 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**คำเรียกขานบอกอาชีพหรือตำแหน่ง** ผู้อำนวยการโรงเรียน เพื่อแสดงความน่าเชื่อถือว่าเป็นผู้ที่มีอำนาจและวิสัยทัศน์ในการเป็นผู้นำ นอกจากนี้ยังใช้การยกตัวอย่างหน้าที่ของผู้อำนวยการโรงเรียน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนช่วยสร้างความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์แก่เด็กนักเรียน

ตัวอย่างที่ 31	ผู้นำในชุมชน เป็นผู้นำและพัฒนาความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดี เช่น **ผู้ใหญ่บ้านกำนัน** (หน้าที่พลเมือง ป.3 อจท. หน้า 5)

จากตัวอย่างที่ 31 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**คำเรียกขานบอกอาชีพหรือตำแหน่ง** ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ว่าเป็นผู้นำในชุมชน เพื่อแสดงให้เห็นถึงหน้าที่ของผู้นำชุมชน โดยใช้คำขยายว่า “ให้ดี” เพื่อแสดงให้เห็นว่าไม่ใช่เพียงการพัฒนา แต่เป็นการพัฒนาที่ดี

ตัวอย่างที่ 32	เมื่อนักเรียนเข้าห้องเรียนแล้ว **ครูประจำชั้น**ทุกห้องจะเข้าไปพบนักเรียน ครูทิพย์เข้าพบนักเรียนในห้องของตนเอง และกำชับนักเรียนทุกคนว่า “ต้องรักษากฎ ระเบียบของโรงเรียน ต้องเชื่อฟังครูผู้สอนทุกท่าน หากมีความจำเป็นต้องมาสายเพราะไปทำธุระ อาจให้ผู้ปกครองมาส่ง หรือมีจดหมายแจ้งให้โรงเรียนรับทราบ สำหรับการแต่งกาย ห้องเราไม่มีใครทำผิดระเบียบ ครูขอขอบใจทุกคนที่เชื่อฟังคำสั่งสอนของครู เพราะถือเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของนักเรียนที่ดี” (หน้าที่พลเมือง ป.2 พว. หน้า 48)

จากตัวอย่างที่ 32 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**คำเรียกขานบอกอาชีพหรือตำแหน่ง** ครูประจำชั้น ว่าเป็นผู้ที่อบรมและชี้แนะแนวทางในการปฏิบัติตนของเด็กนักเรียนตามกฎ ระเบียบของโรงเรียน อันจะนำไปสู่การเป็นนักเรียนที่ดี

ตัวอย่างที่ 33	**แม่ค้าและพ่อค้าในโรงอาหาร** เป็นบุคคลที่ทำอาหาร เครื่องดื่มให้นักเรียนได้รับประทาน โดยจัดทำอาหารให้ถูกต้องตามหลักโภชนาการ มีคุณประโยชน์ สะอาดและปลอดภัย ช่วงส่งเสริมสุขภาพร่างกายของเราให้แข็งแรง เราจึง**ควร**ตอบแทนคุณแม่ค้าและพ่อค้าด้วยการกล่าวคำว่า “ขอบคุณครับ/ค่ะ” หลังจากที่รับอาหารจากแม่ค้าหรือพ่อค้า แม้ว่าจะเป็นการซื้ออาหารจากเขาก็ตาม (หน้าที่พลเมือง ป.2 แม็ค หน้า 9)

จากตัวอย่างที่ 33 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**คำเรียกขานบอกอาชีพหรือตำแหน่ง** แม่ค้าและพ่อค้าในโรงอาหาร ว่าเป็นผู้ที่ทำอาหารและเครื่องดื่มให้เด็กได้รับประทาน ซึ่งมีส่วนช่วยเสริมสร้างร่างกายเด็กให้แข็งแรง จึงใช้**คำแสดงทัศนภาวะ**ว่า “ควร” ในการตอบแทนแม่ค้าและพ่อค้าด้วยคำว่า “ขอบคุณครับ/ค่ะ” เพื่อแสดงให้เห็นว่าเด็กต้องเป็นผู้ที่อ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่เสมอ

3.2.1.5 กลวิธีการอ้างส่วนใหญ่

การอ้างส่วนใหญ่นั้นเป็นการเลือกใช้คำที่มีความหมายอ้างถึงบุคคลต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งอาจจะเป็นสังคมจริงและสังคมสมมุติขึ้นในเรื่อง (วิสันต์ สุขวิสิทธิ์, 2554: 86) จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองพบว่า คำที่ใช้อ้างถึงส่วนใหญ่นี้เป็นการอ้างถึงบุคคลทุกคนในสังคม ได้แก่ ทุกคน ทั่วโลก สังคม เป็นการเพิ่มน้ำหนักความน่าเชื่อถือให้ผู้อ่านเห็นคล้อยตามและเกิดการยอมรับการปฏิบัติสิ่ง ต่าง ๆ เหล่านั้น

ตัวอย่างที่ 34	กฎระเบียบในโรงเรียนมีขึ้นเพื่อให้สมาชิกปฏิบัติตาม ซึ่งช่วยให้**ทุกคน**มีระเบียบวินัย และอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข เราจึงควรปฏิบัติให้ถูกต้องเพื่อการเป็นสมาชิกที่ดีของโรงเรียนและเป็นที่รักของ**ทุกคน** (หน้าที่พลเมือง ป.2 อจท. หน้า 27)

จากตัวอย่างที่ 34 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การอ้างส่วนใหญ่**ว่า “ทุกคน” เพื่อแสดงให้เห็นการปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียน เป็นการเพิ่มน้ำหนักของข้อความให้เกิดความน่าเชื่อถือ แสดงให้เห็นว่าทุกคนจะมีระเบียบวินัย และอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขก็ต่อเมื่อสมาชิกปฏิบัติตามกฎระเบียบในโรงเรียน

ตัวอย่างที่ 35	หากเราต้องทักทายคนที่ไม่รู้จัก ไม่สนิทสนม ควรเริ่มต้นด้วยการยิ้มแล้วจึงกล่าวทักทาย ซึ่งสอดคล้องกับเอกลักษณ์ของไทยที่รู้จักไป**ทั่วโลก**ว่า “สยามเมืองยิ้ม” (หน้าที่พลเมือง ป.1 อจท. หน้า 7)

ตัวอย่างที่ 36	**ญาติผู้ใหญ่** เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา เป็นผู้คอยอบรมสั่งสอนและดูแลเรา ดังนั้น เราต้องแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อท่าน (หน้าที่พลเมือง ป.1 อจท. หน้า 9)

จากตัวอย่างข้างต้น เป็นการใช้**การอ้างส่วนใหญ่** ในตัวอย่างที่ 35 ใช้คำว่า “ทั่วโลก” เพื่อแสดงให้เห็นว่า คนส่วนมากรู้จักคนไทยว่าเป็นคนที่ยิ้มง่าย มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับเอกลักษณ์ของไทยดังคำว่า สยามเมืองยิ้ม และตัวอย่างที่ 36 ใช้คำว่า “ญาติผู้ใหญ่” เป็นการอ้างถึงคนกลุ่มใหญ่ที่มีความสำคัญภายในครอบครัว เพราะฉะนั้นต้องตอบแทนญาติผู้ใหญ่ไม่ว่าจะเป็นปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ต้องแสดงความกตัญญูกตเวทีตอบแทนบุญคุณผู้ที่รักและหวังดี เพื่อแสดงถึงความเป็นลูกหลานที่ดี จากตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นการอ้างถึงการเป็นผู้มีมารยาท มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี และมีความกตัญญูกตเวทีอันเป็นพื้นฐานของพลเมืองดีในสังคมที่พึงปรารถนา

ตัวอย่างที่ 37	การอยู่ร่วมกันใน**สังคม**ได้อย่างสันตินั้น เราจะต้องอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความผูกพัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกันอยู่เสมอ (หน้าที่พลเมือง ป.3 วพ. หน้า 34)

จากตัวอย่างที่ 37 เป็นการใช้**การอ้างส่วนใหญ่** พบคำว่า “สังคม” ที่ระบุความต้องการของสังคมว่า สังคมเป็นการอยู่ร่วมกันของคนหมู่มาก การที่คนมาอยู่รวมกันเป็นจำนวนมากทำให้คนทุกคนอยู่ด้วยความรัก ความผูกพัน และการช่วยเหลือกัน เพื่อแสดงให้เห็นว่า วาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองจะช่วยให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่พึงปรารถนาของสังคม ทั้ง ๆ ที่อาจจะไม่สามารถเป็นไปได้

3.2.1.6 กลวิธีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ

พิชญา เชี่ยวภาษา (2559: 76-77) อธิบายว่า คำแสดงทัศนภาวะ หมายถึง การที่ผู้พูดแสดงเจตคติหรือความคิดเกี่ยวกับค่าความจริงของประพจน์ที่แสดงประโยค การแสดงทัศนภาวะสามารถทำได้โดยการใช้คำต่าง ๆ เช่น คำช่วยกริยา คำกริยาวิเศษณ์ ทั้งนี้คำแสดงทัศนภาวะมีความสัมพันธ์ทางวากยสัมพันธ์กับคำกริยา ซึ่งแสดงความหมายเกี่ยวกับอาการ สภาพ หรือการกระทำในประโยคในฐานะส่วนขยายที่แสดงเจตคติเกี่ยวกับความหมายของคำกริยา ดังนั้นการแสดงความหมายของคำแสดงทัศนภาวะขึ้นอยู่กับความหมายของคำกริยา ได้แก่ ต้อง จะต้อง ควร เพื่อแสดงให้เห็นว่า เด็กที่พึงปรารถนาหรือเด็กดีนี้ “ต้อง” หรือ “ควร” เป็นเช่นไร

ตัวอย่างที่ 38	ในระหว่างการรับประทานอาหาร**จะต้อง**ใช้ช้อนกลางในการตักอาหารเสมอ ในการดื่มน้ำ หากใช้หลอด**จะต้อง**จับหลอดขณะดื่มน้ำด้วยทุกครั้ง เมื่อรับประทานอาหารเสร็จ**จะต้อง**รวบช้อนและส้อมไว้อย่างเป็นระเบียบ (หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 6)

ตัวอย่างที่ 39	การนั่งเก้าอี้**ควร**นั่งตัวตรง ไม่นั่งโยก ไม่ขีดเขียนข้อความบนโต๊ะ ถ้า**ต้อง**การเคลื่อนย้ายโต๊ะหรือเก้าอี้ให้ยก ไม่**ควร**ลาก หลักจากโรงเรียนเลิก**ควร**จัดเก็บเก้าอี้ให้เป็นระเบียบ (หน้าที่พลเมือง ป.1 วพ. หน้า 30)

ตัวอย่างที่ 40	ครูทิพย์ชมเชยเด็ก ๆ ที่ร่วมกันตอบคำถามและทำกิจกรรมในห้องเรียน ก่อนจบชั่วโมงเรียนครูทิพย์ได้เน้นย้ำว่า การพูดด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ สุภาพ และการมีกิริยามารยาทที่สุภาพอ่อนน้อมเป็นสิ่งที่นักเรียน**ควร**ปฏิบัติในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม (หน้าที่พลเมือง ป.2 พว. หน้า 14)

จากตัวอย่างในข้างต้น ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**คำแสดงทัศนภาวะ**ว่า “ควร” “ต้อง” “จะต้อง” เพื่อแสดงให้เห็นว่า การปฏิบัติตนตามมารยาทในฐานะสมาชิกของสังคม เป็นสิ่งที่ควรเรียนรู้ ฝึกฝนและปฏิบัติตาม ทั้งนี้มารยาทยังถูกกำหนดขึ้นตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้นักเรียนเรียนรู้วิถีปฏิบัติในสังคม ว่า ควร ต้อง จะต้องทำตามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่หากไม่ปฏิบัติตามอาจถูกมองว่าเป็นผู้ไร้มารยาทหรือไม่ได้ถูกอบรมสั่งสอนมา

ตัวอย่างที่ 41	เรา**ไม่ควร**พูดจาดูถูกเพื่อน ไม่แสดงความรังเกียจ **ควร**ให้กำลังใจเพื่อน มีน้ำใจแบ่งปัน ช่วยเหลือดูแลเพื่อน เพื่อการพัฒนาตนเป็นพลเมืองที่ดี และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข (หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 58)

จากตัวอย่างที่ 41 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**คำแสดงทัศนภาวะ**ว่า “ไม่ควร” และ “ควร” เพื่อแสดงให้เห็นว่า การพูดให้กำลังใจแก่เพื่อนเป็นพฤติกรรมที่นักเรียนควรทำ โดยยึดบรรทัดฐานทางสังคมเป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมที่พึงปรารถนา

จากตัวอย่างในข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การใช้คำว่า “ควร” ที่บ่งถึงลักษณะของการปฏิบัติ เช่น การนั่งเก้าอี้**ควร**นั่งตัวตรง โดยเด็กนักเรียนสามารถนั่งตัวตรงหรือเลือกนั่งในท่าอื่นได้ แต่การใช้คำว่า “ต้อง” จะเป็นการใช้คำที่แฝงไปด้วยอำนาจ เพื่อบอกถึงสิ่งที่ต้องการให้ปฏิบัติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น ถ้า**ต้อง**การเคลื่อนย้ายโต๊ะหรือเก้าอี้ให้ยก ทำให้เห็นว่าถ้าจะเคลื่อนย้ายโต๊ะหรือเก้าอี้ นักเรียนสามารถทำได้โดยการยกโต๊ะหรือเก้าอี้เท่านั้น

3.2.1.7 กลวิธีการแสดงเหตุ - ผล

การใช้ประโยคแสดงเหตุ - ผล เป็นการให้เหตุผลประกอบ เพื่อให้ข้อความมีความน่าเชื่อถือและมีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น เมื่อผู้อ่านเป็นเด็กนักเรียนการที่ใช้โครงสร้างประโยคแสดงเหตุ – ผล ก็จะทำให้เข้าใจเหตุการณ์ได้ดีขึ้น และสามารถแยกแยะเหตุและผลที่ทำให้เกิดเหตุการณ์นั้นได้อย่างชัดเจน โดยประกอบด้วยเนื้อความ 2 ส่วน คือ ส่วนที่มีเนื้อความกล่าวถึงเหตุ และส่วนที่มีเนื้อความกล่าวถึงผล ซึ่งเชื่อมโยงกันอยู่ในรูปแบบของประโยคหรือข้อความ โดยมีสันธานเป็นตัวเชื่อม ดังนี้

ตัวอย่างที่ 42	การใฝ่หาความรู้นี้จะเป็นพื้นฐานอีกหนึ่งอย่างที่จะพาเราไปสู่ความสำเร็จได้ (หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 73)

จากตัวอย่างที่ 42 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**ประโยคส่วนเหตุ** คือ การใฝ่หาความรู้ โดยมี**ประโยคส่วนผล** คือ พาไปสู่ความสำเร็จได้ อันจะทำให้เด็กประสบความสำเร็จนำไปสู่การเป็นพลเมืองที่พึงปรารถนา

ตัวอย่างที่ 43	ในการใช้จ่ายอย่างประหยัดนั้นจะทำให้เราไม่เดือดร้อน (หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 27)

จากตัวอย่างที่ 43 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองใช้ **ประโยคส่วนเหตุ** คือ การใช้จ่ายอย่างประหยัด **ประโยคส่วนผล** คือ ไม่เดือดร้อน เพื่อแสดงให้เห็นว่าการประหยัดเป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งที่พลเมืองพึงมี

ตัวอย่างที่ 44	ในการศึกษาเล่าเรียนและการทำงาน เราต้องมีความขยันจึงจะประสบความสำเร็จ (หน้าที่พลเมือง ป.2 วพ. หน้า 20)

จากตัวอย่างที่ 44 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้ “จึง” เป็นคำเชื่อมเพื่อแสดงเหตุและผล ดังจะเห็นว่า **ประโยคส่วนเหตุ** คือ เราต้องมีความขยันในการศึกษาเล่าเรียนและการทำงาน ดังจะเห็นว่า **ประโยคส่วนผล** คือ จะประสบความสำเร็จ เพื่อแสดงให้เห็นว่านักเรียนต้องมีความขยันในการศึกษาเล่าเรียนและขยันทำงานที่ได้รับมอบหมายจึงจะทำให้นักเรียนประสบความสำเร็จได้

ตัวอย่างที่ 45	เราต้องรู้จักฝึกตนให้มีความอดทน เพื่อให้เราแก้ไขปัญหานั้นให้ได้ลุล่วงหรือทำสิ่งต่าง ๆ ได้สำเร็จ (หน้าที่พลเมือง ป.2 อจท. หน้า 21)

จากตัวอย่างที่ 45 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองใช้ “เพื่อ” เป็นคำเชื่อมเพื่อแสดงเหตุและผล ดังจะเห็นว่า **ประโยคส่วนเหตุ** คือ การฝึกตนให้มีความอดทน **ประโยคส่วนผล** คือ ทำสิ่งต่าง ๆ ได้สำเร็จ เพื่อแสดงให้เห็นว่าวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองจะช่วยให้นักเรียนได้ฝึกตนให้พร้อมที่จะเป็นพลเมืองที่สังคมต้องการ

3.2.1.8 กลวิธีการใช้เสียงที่หลากหลาย (Multivoicedness)

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง พบว่ามีการใช้เสียงที่หลากหลาย บาคติน (Bakhtin, 1986 อ้างถึงจากวิสันต์ สุขวิสิทธิ์, 2554: 108) กล่าวว่าความเป็นจริงของภาษานั้นขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ทางสังคมที่ภาษานั้นถูกนำไปใช้ เมื่อภาษาไม่สามารถแยกออกจากสังคมที่ภาษาถูกนำไปใช้ ทำให้ถ้อยคำต่าง ๆ ที่ผู้พูดใช้จึงเต็มไปด้วยเสียงสะท้อนและถ้อยคำที่ถูกนำมากล่าวซ้ำและมีปฏิสัมพันธ์กับถ้อยคำนั้น ฉะนั้นภาษาจึงสะท้อนให้เห็นเสียงที่หลากหลายประกอบกันอยู่ในภาษาที่ใช้สื่อสารนั้น ทั้งนี้กลวิธีการใช้เสียงที่หลากหลาย ประกอบด้วย เสียงภายในตัวบทและเสียงภายนอกตัวบท ดังนี้

1) การใช้เสียงภายในตัวบท

ผู้วิจัยพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองนั้น มีการถ่ายทอดอุดมการณ์ความเป็นพลเมืองที่ต้องการสื่อไปสู่เด็กผ่านเสียงที่ถูกสร้างขึ้นภายในตัวบทอีกด้วย เสียงที่เกิดขึ้นมักเป็นเสียงของตัวละครที่มีความน่าเชื่อถือและเป็นเสียงของเด็กที่วัยใกล้เคียงกันกับผู้อ่าน โดยเสียงภายในตัวบทเหล่านี้มีผลชี้นำให้ผู้อ่านคล้อยตามอุดมการณ์ที่ถ่ายทอด ดังนี้

ตัวอย่างที่ 46	น้อยพูดกับเพื่อน ๆ ว่า “โครงการ 5 ส นี่ก็ดีเหมือนกันนะ ห้องเรียนและทั่วโรงเรียนสะอาดดูเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นมากเลย” น้ำหวานจึงพูดต่อว่า รู้ไหม 5 ส มีอะไรบ้าง น้ำหวานจะบอกให้อีกครั้งนะคะ คือ 1. สะสาง ทำให้มีเนื้อที่ใช้สอยมากกว่าเดิม ดูสะอาดตามากยิ่งขึ้น เกิดสภาพแวดล้อมที่ดี 2. สะดวก คือ การจัดวางของที่จำเป็นใช้ง่ายต่อการนำไปใช้จัดเก็บให้เป็นระเบียบ สะดวกในการหยิบใช้สอย ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาหาวิธีเก็บวางสิ่งของ ติดป้ายชื่อแสดงที่วางของนั้น ๆ 3. สะอาด คือ การทำความสะอาดสถานที่ อุปกรณ์สิ่งของเครื่องใช้ ให้สะอาดเป็นประจำ 4. สุขลักษณะ คือ สภาพหมดจด สะอาดตา โดยรักษา 3 ส แรก ให้คงสภาพหรือทำให้ดีขึ้นอยู่เสมอ 5. สร้างนิสัย คือ การปฏิบัติให้ถูกต้องและติดเป็นนิสัย (หน้าที่พลเมือง ป.3 พว. หน้า 41)

จากตัวอย่างที่ 46 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การใช้เสียงภายในตัว**ว่า “น้อยพูดกับเพื่อน ๆ ว่า” เพื่อแสดงให้เห็นว่านักเรียนในโรงเรียนนี้ปฏิบัติกิจกรรมตามโครงการ 5 ส แล้วประสบความสำเร็จทำให้โรงเรียนสะอาดขึ้น

ตัวอย่างที่ 47	เมฆเล่าว่า “วันหยุดที่ผ่านมาเราไม่ได้ไปไหนหรอกเพราะเราต้องช่วยพ่อและญาติ ๆ ขุดบ่อเลี้ยงปลาหลังบ้าน ขุดกัน 3 วัน ถึงจะเสร็จ เหนื่อยมากเลย แต่ก็สนุกดีนะ พ่อบอกว่าถ้าเราเลี้ยงปลาเองได้เราก็จะไม่ต้องซื้อปลามากิน จะช่วยให้ครอบครัวประหยัดขึ้น และถ้ามีมากเราก็สามารถนำไปแจกจ่ายให้เพื่อนบ้าน หรือนำไปขายเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่งด้วย” (หน้าที่พลเมือง ป.2 พว. หน้า 38)

จากตัวอย่างที่ 47 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การใช้เสียงภายในตัวบท** ว่า “เมฆเล่าว่า” เป็นการใช้เสียงเล่าของตัวละครภายในเรื่องที่ชื่อ “เมฆ” เล่าเรื่องราวของตัวเขาในวันหยุดที่ผ่านมา เพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ของเมฆผู้ที่เป็นเด็กนักเรียนในการทำงานช่วยครอบครัวช่วงวันหยุด

ตัวอย่างที่ 48	ครูทิพย์จึงบอกว่า “ใช่ค่ะ ก็เหมือนเวลามีศัตรูมาทำร้ายพวกเรา หาก**เรา**คนเดียวคงสู้กำลังของคนหมู่มากไม่ได้ หาก**เรา**ผลึกกำลังต่อสู้กับคนที่คิดร้าย **เรา**ย่อมชนะ เปรียบเหมือนการทำงานที่**เรา**มีพลังความสามัคคีย่อมส่งผลให้การทำงานนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี นี่คือวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่ดีที่สุด คือ ต้องรักกันสามัคคีกัน” (หน้าที่พลเมือง ป.2 พว. หน้า 58)

จากตัวอย่างที่ 48 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การใช้เสียงภายในตัวบท**ว่า “ครูทิพย์จึงบอกว่า” เพื่อแสดงให้เห็นว่า คุณครูเป็นผู้ที่คอยอบรบสั่งสอนและดูแลเด็กเมื่ออยู่ในโรงเรียน เพื่อแสดงให้เห็นถึงการร่วมมือด้วยความสามัคคี

ตัวอย่างที่ 49	คุณยายสอนวิธีการทอผ้าให้แก่อิ่ม และบอกว่า “ลายผ้าทุกลายล้วนเป็นมรดกที่บรรพบุรุษได้คิดค้นและถ่ายทอดสืบต่อมา หากเราเก็บไว้เพียงผ้าวันหนึ่งผ้าก็ต้องเก่า แต่ถ้าเราได้เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้า แม้วันหนึ่งผ้าจะเก่าหรือสูญหายไป แต่องค์ความรู้และวัฒนธรรมการทอผ้าก็จะยังคงสืบต่อไปไม่สูญหายไปตามกาลเวลา” (หน้าที่พลเมือง ป.2 พว. หน้า 25)

จากตัวอย่างที่ 49 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การใช้เสียงภายในตัวบท**ว่า “คุณยายสอน” เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการทอผ้า อันนำไปสู่การอนุรักษ์และสืบสานการทอผ้า

2) การใช้เสียงภายนอกตัวบทเพื่อสร้างสหบท

นอกจากการใช้เสียงของผู้อื่นภายในตัวบทหนังสือเรียนแล้ว พบว่า มีการนำตัวบทอื่นที่กล่าวถึงความเป็นพลเมืองมากล่าวซ้ำอยู่ในตัวบทซึ่งเป็นการสร้างสหบท (Intertextuality)

ให้เกิดขึ้นภายนอกตัวบท และตัวบทที่ถูกอ้างถึงนี้มักเป็นตัวบทที่ผลิตขึ้นโดยผู้ที่มีความน่าเชื่อถือและมีการกล่าวถึงที่มาของตัวบทอย่างชัดเจน ซึ่งกลวิธีนี้จะถ่ายทอดเสียงของผู้ที่น่าเชื่อถือที่อยู่ภายนอกตัวบท ดังนี้

ตัวอย่างที่ 50	"...เด็กต้องหัดทำตัวให้สุภาพอ่อนโยน หมั่นขยันเอาการเอางาน เอื้อเฟื้อช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเต็มใจอยู่เสมอให้ติดเป็นนิสัย จักได้เติบโตขึ้นเป็นคนดี มีประโยชน์และมีความเจริญมั่นคงในชีวิต..."
	(พระบรมราโชวาทพระราชทานเพื่อเชิญลงพิมพ์ในหนังสือ "วันเด็ก" ประจำปี พ.ศ. 2529)
	(หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 26)

จากตัวอย่าง 50 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การใช้เสียงภายนอกตัวบทเพื่อสร้างสหบท** โดยระบุการฝึกหัดตนของเด็ก พบคำว่า "สุภาพอ่อนโยน" "หมั่นขยันเอาการเอางาน" และ "เอื้อเฟื้อช่วยเหลือผู้อื่น" เพื่อเน้นย้ำความน่าเชื่อถือในการฝึกหัดปฏิบัติตนของเด็ก เพื่อแสดงให้เห็นว่าการฝึกหัดตนตามพระบรมราโชวาทไม่ใช่เพียงเพื่อเติบโตเป็นคนดีเพียงอย่างเดียว แต่การฝึกหัดตนยังมีประโยชน์และสร้างความเจริญมั่นคงในชีวิต

ตัวอย่างที่ 51	"...ความซื่อสัตย์สุจริตเป็นพื้นฐานของความดีทุกอย่าง เด็ก ๆ จึงต้องฝึกฝนอบรมให้เกิดขึ้นในตนเอง เพื่อจักได้เติบโตขึ้นเป็นคนดีมีประโยชน์ และมีชีวิตที่สะอาด ที่เจริญมั่นคง..."
	พระบรมราโชวาท
	(พระราชทานเพื่อเชิญลงพิมพ์ในหนังสือวันเด็ก พุทธศักราช 2531)
	(หน้าที่พลเมือง ป.3 วพ. หน้า 21)

จากตัวอย่าง 51 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การใช้เสียงภายนอกตัวบทเพื่อสร้างสหบท** พบคำว่า "ความซื่อสัตย์สุจริต" เป็นพื้นฐานของความดี นอกจากนี้ยังใช้คำขยายว่า "ทุกอย่าง" เป็นการเน้นย้ำให้เห็นว่าการฝึกฝนปฏิบัติตนให้มีความซื่อสัตย์สุจริต จะทำให้เด็กเติบโตขึ้นเป็นคนดี

ตัวอย่างที่ 52	"...การดำรงชีวิตที่ดีจะต้องปรับปรุงตัวตลอดเวลา การปรับปรุงตัวจะต้องมีความเพียรและความอดทนเป็นที่ตั้ง ถ้าคนเราไม่หมั่นเพียร ไม่มีความอดทน ก็อาจจะท้อใจไปโดยง่าย เมื่อท้อใจไปแล้ว ไม่มีทางที่จะมีชีวิตเจริญรุ่งเรืองแน่ ๆ ..."
(พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ครูและนักเรียนโรงเรียนจิตรลดา วันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2523)	
	(หน้าที่พลเมือง ป.2 อจท. หน้า 20)

จากตัวอย่างที่ 52 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การใช้เสียงภายนอกตัวบทเพื่อสร้างสหบท** พบคำว่า "การปรับปรุงตัว" เพื่อนำไปสู่การดำรงชีวิตที่ดี นอกจากนี้ยังใช้คำว่า "ต้อง" เน้นย้ำถึงความเพียรและความอดทนที่จะนำมาใช้ในการปรับปรุงตัวเพื่อจะทำให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง

ตัวอย่างที่ 53	"...การใช้จ่ายอย่างประหยัดนั้นจะเป็นหลักประกันความสมบรูณ์พูนสุขของผู้ประหยัดเองและครอบครัว ช่วยป้องกันความขาดแคลนในวันข้างหน้า การประหยัดดังกล่าวนี้จะมีผลดีไม่เฉพาะแก่ผู้ที่ประหยัดเท่านั้นยังเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติด้วย.."
	(หน้าที่พลเมือง ป.1 พว. หน้า 27)

จากตัวอย่างที่ 53 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การใช้เสียงภายนอกตัวบทเพื่อสร้างสหบท** เกี่ยวกับการใช้จ่ายอย่างประหยัด พบคำว่า "ประหยัด" เพื่อแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ของการประหยัด เพื่อสื่อให้เข้าใจว่าการประหยัดค่าใช้จ่ายเป็นการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น

ตัวอย่างที่ 54	ความขัดแย้งในโรงเรียนนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ ซึ่งนักเรียนควรใช้วิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างสันติวิธี คือ การไม่ใช้ความรุนแรง ในที่นี้ขอนำเสนอวิธีการแก้ปัญหาโดยสันติวิธี ด้วยหลักการแก้ไขปัญหาโดยยึดหลักเหตุผลตามแนวพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า **อริยสัจ 4**
	(หน้าที่พลเมือง ป.2 แม็ค หน้า 59)

จากตัวอย่างที่ 54 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การใช้เสียงภายนอกตัวบทเพื่อสร้างสหบทเรื่อง อริยสัจ 4** ไว้เพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับความขัดแย้งในโรงเรียนแบบสันติวิธี เพื่อแสดงให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหาไม่จำเป็นต้องใช้ความรุนแรง แต่ควรใช้สันติวิธี และใช้คำขยายว่า “ยึดหลักเหตุผลตามแนวพระพุทธศาสนา” ร่วมด้วย สะท้อนให้เห็นการปฏิบัติตนตามหลักพุทธศาสนาเพื่อช่วยดับทุกข์ที่จะเกิดขึ้น แต่หลักการปฏิบัตินี้ไม่สามารถใช้สร้างความน่าเชื่อถือให้กับผู้ที่นับถือศาสนาอื่น ๆ ที่มีความเชื่อและศรัทธาตามศาสนาที่ตนนับถือได้

3.2.1.9 กลวิธีการกำหนดกรอบการตีความคิด

การกำหนดกรอบการตีความคิดเป็นแนวคิดที่บีทสัน (Bateson) นำมาใช้เพื่ออธิบายวิธีการสื่อสารรูปแบบหนึ่ง ซึ่งหมายถึง “communication about communication” (Watzlawick, et al., 1967) หรือการสื่อสารที่บ่งการตีความข้อความนั้น

ดังนั้น การกำหนดกรอบการตีความคิด จึงหมายถึงการสื่อสารที่บอกกรอบการตีความของข้อความ จากการศึกษาตัวบทหนังสือพบว่า ผู้เขียนมีการสร้างกรอบการตีความคิด โดยจะกำหนดข้อความเป็นหัวข้อย่อย ๆ ทำให้ข้อความเหล่านั้นเกิดความถูกต้อง น่าเชื่อถือ และเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติตาม ทั้งนี้ผู้วิจัยพบการกำหนดกรอบการตีความคิด 2 รูปแบบ ได้แก่ การกำหนดข้อปฏิบัติ และการยกตัวอย่าง

1) การกำหนดข้อปฏิบัติ

การกำหนดข้อปฏิบัติ หมายถึง แนวทาง ขั้นตอน เวลา และสถานที่ที่กำหนดไว้ เพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามอย่างถูกวิธี เช่น มารยาทในการไหว้ การปฏิบัติตามกฎของห้องเรียน การปฏิบัติตามกฎของโรงเรียน เป็นต้น

ตัวอย่างที่ 55	การไหว้ของคนไทยแบ่งออกเป็นระดับต่าง ๆ โดยใช้บุคคลและสถานที่เป็นตัวกำหนด ซึ่งแบ่งได้ ดังนี้ 1. การไหว้พระ นิ้วหัวแม่มือจรดระหว่างคิ้ว นิ้วชี้สัมผัสส่วนบนของหน้าผาก 2. การไหว้พ่อ แม่ ครู ญาติผู้ใหญ่ นิ้วหัวแม่มือจรดปลายจมูก นิ้วชี้สัมผัสระหว่างคิ้ว 3. การไหว้บุคคลทั่วไปหรือผู้เสมอกัน นิ้วหัวแม่มือจรดปลายคาง นิ้วชี้สัมผัสปลายจมูก (หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 3)

จากตัวอย่างที่ 55 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การกำหนดข้อปฏิบัติ**ในการไหว้ว่า “มี 3 ระดับ แบ่งตามสถานภาพทางสังคมบุคคลและสถานที่” โดยมีการอธิบายให้รายละเอียดการไหว้แต่ละระดับไว้เพื่อกำหนดเป็นข้อปฏิบัติ และเพื่อแสดงให้เห็นถึงการรักความเป็นไทย

ตัวอย่างที่ 56	การปฏิบัติกิจกรรมที่ส่งเสริมความมั่นคงของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ 1. ยืนตรงเคารพธงชาติและร้องเพลงชาติ 2. ปฏิบัติตามหลักธรรมและพิธีกรรมของศาสนาที่ตนนับถือ 3. แสดงความเคารพพระบรมฉายาลักษณ์ 4. ปฏิบัติตามกฎหมาย 5. นำพระบรมราโชวาทและคำสอนของพระมหากษัตริย์ไปปรับใช้กับตนเอง (หน้าที่พลเมือง ป.2 อจท. หน้า 17)

จากตัวอย่างที่ 56 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การกำหนดข้อปฏิบัติ** โดยใช้คำว่า “ส่งเสริมความมั่นคง” เพื่อขยายความ การปฏิบัติกิจกรรมของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เพื่อกำหนดเป็นแนวทางในการปฏิบัติร่วมกันของคนในสังคม แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสถาบันหลักของชาติไทย

ตัวอย่างที่ 57	ดังนั้น เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและพึ่งพาซึ่งกันและกัน เราควรปฏิบัติต่อกัน ดังนี้ 1. **ไม่**รังแกและทำร้ายผู้อื่น 2. **ไม่**ล้อเลียนผู้อื่น 3. **ช่วยเหลือ**ซึ่งกันและกัน **แบ่งปัน**ในห้องเรียนและชุมชนของเรา (หน้าที่พลเมือง ป.3 วพ. หน้า 36)

จากตัวอย่างที่ 57 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การกำหนดข้อปฏิบัติ**เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยใช้ประโยคคำสั่ง “ไม่” นำหน้าข้อความ เพื่อห้ามไม่ให้

ปฏิบัติ และใช้คำกริยา “ช่วยเหลือ” “แบ่งปัน” ในการแนะแนวทางของการปฏิบัติ เพื่อแสดงให้เห็นถึงข้อห้ามและข้อปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันภายในสังคม

ตัวอย่างที่ 58	การปฏิบัติตนตามกาลเทศะ เราสามารถปฏิบัติตนตามกาลเทศะได้ดังนี้ 1. แต่งกายให้สะอาด 2. มีสัมมาคารวะกับผู้ใหญ่ 3. พูดจาสุภาพ ไม่พูดหยาบคาย (หน้าที่พลเมือง ป.3 อจท. หน้า 2-3)

จากตัวอย่างที่ 58 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การกำหนดข้อปฏิบัติ**เกี่ยวกับการปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามกาลเทศะ โดยมีการแนะแนวทางในการปฏิบัติตน เพื่อความถูกต้องตามความเป็นพลเมืองที่พึงปรารถนา

2) การยกตัวอย่าง

การยกตัวอย่าง เป็นการอธิบายเพื่อขยายความให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนกระจ่าง และเห็นถึงแนวทางในการปฏิบัติ ซึ่งกลวิธีการยกตัวอย่างนี้ มักใช้อธิบายเรื่องที่เป็นหลักการหรือเรื่องที่ยากต่อการทำความเข้าใจหรือตีความได้อย่างหลากหลาย มักปรากฏคำว่า เช่น อาทิ และปิดท้ายประโยคด้วยคำว่า เป็นต้น

ตัวอย่างที่ 59	ภาษาไทยเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของคนไทย เราจึงต้องรู้ถึงความสำคัญของภาษาไทยที่มีต่อคนไทย รวมถึงช่วยกันรักษาภาษาไทยให้คงอยู่คู่สังคมไทยตลอดไป ความสำคัญของภาษาไทย มีดังนี้ 1. ใช้ติดต่อสื่อสาร **เช่น** พูดคุยกัน เขียนจดหมายหรืออีเมลติดต่อกัน 2. เป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ **เช่น** อ่านหนังสือ ฟังหรือดูจากแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ 3. ช่วยสร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน **เช่น** อธิบายข้อมูลต่าง ๆ ให้เข้าใจตรงกัน 4. แสดงถึงความเป็นชาติ เพราะภาษาไทยเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย 5. ช่วยสร้างความเพลิดเพลินใจ **เช่น** กลอน นิทาน เพลง (หน้าที่พลเมือง ป.1 อจท. หน้า 11-12)

จากตัวอย่างที่ 59 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การกำหนดข้อปฏิบัติ** เพื่อกำหนดข้อปฏิบัติออกเป็นข้อย่อย ๆ โดยมีการใช้**คำแสดงทัศนภาวะ** “ต้อง” ร่วมกับการใช้คำขยายว่า “ช่วยกันรักษา” “ให้คงอยู่คู่สังคมไทยตลอดไป” เพื่อต้องการให้คนไทยเห็นความสำคัญของภาษาไทย ว่าภาษาไทยมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย และมีการใช้**การยกตัวอย่าง** คือ “เช่น” เพื่ออธิบายความให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจที่ชัดเจน ตามวัตถุประสงค์ของผู้ผลิตวาทกรรม

ตัวอย่างที่ 60	การรักษาความสะอาดนั้นเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่นักเรียนทุกคนต้องช่วยกันปฏิบัติ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและสวยงามของโรงเรียนและห้องเรียน ซึ่งนักเรียนทุกคนสามารถกระทำได้หลายวิธี **เช่น** 1. ช่วยกันเก็บกวาดเศษขยะภายในโรงเรียน 2. ทิ้งขยะให้ถูกที่ 3. รักษาความสะอาดของห้องน้ำ 4. ช่วยกันทำความสะอาดห้องเรียน 5. ไม่ขีดเขียนโต๊ะเก้าอี้ ฝาผนัง เป็นต้น (หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 45)

จากตัวอย่างที่ 60 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การยกตัวอย่าง** การรักษาความสะอาดของโรงเรียนและห้องเรียน โดยมีการยกตัวอย่าง 5 ตัวอย่าง ที่มักปรากฏหลังคำว่า “เช่น” เพื่อแสดงให้เห็นวิธีการหรือแนวการปฏิบัติที่ถูกต้อง เพื่อความเป็นระเบียบและความสวยงามของโรงเรียนและห้องเรียน เพื่อสื่อชุดความคิดเด็กจะต้องรู้หน้าที่และมีความรับผิดชอบ

ตัวอย่างที่ 61	คนไทยนอกจากการพูดจาไพเราะแล้ว ยัง**ควร**ปฏิบัติตนเป็นผู้มีกิริยามารยาทที่งดงาม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย **เช่น** การยืน การเดิน การนั่ง อย่างเรียบร้อยและเหมาะสมกับกาลเทศะ (หน้าที่พลเมือง ป.2 วพ. หน้า 6)

จากตัวอย่างที่ 61 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การยกตัวอย่าง**มารยาทไทย ปรากฏคำว่า “เช่น” ในการอธิบายความให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจตรงกับ

วัตถุประสงค์ของผู้ผลิตวาทกรรม เพื่อแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของชาติไทย เป็นการเน้นย้ำการประพฤติปฏิบัติตนตามมารยาทไทย อันเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย

ตัวอย่างที่ 62	ครูทิพย์บอกว่า “ดีแล้วค่ะ นักเรียน**ทุกคน**น่ารักมากที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาตามศาสนาที่ตนเองนับถือ แต่วันสำคัญทางศาสนาต่าง ๆ ยังมีอีกหลายวันนะคะ **เช่น** พระพุทธศาสนา มีวันสำคัญที่ควรรู้จักอีก **เช่น** วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ส่วนศาสนาอิสลาม มีพิธีกรรมทางศาสนา **เช่น** พิธีละหมาด ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพต่อพระเจ้า ซึ่งต้องปฏิบัติทุกวัน วันละ 5 เวลา...” (หน้าที่พลเมือง ป.2 พว. หน้า 31)

จากตัวอย่างที่ 62 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ใช้**การยกตัวอย่าง**กิจกรรมทางศาสนาว่า “เช่น” ในการยกตัวอย่างเพื่ออธิบายความหมายของผู้ผลิตวาทกรรม ร่วมกับการใช้**กลวิธีการอ้างส่วนใหญ่**ว่า “ทุกคน” ในการยกตังอย่างกิจกรรมทางศาสนา ในทีนี้เป็นการยกตัวอย่างกิจกรรมตามศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม เพื่อชี้ให้เห็นว่าการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาตามศาสนาที่ตนเองนับถือเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง

3.2.2 กลวิธีทางอวัจนภาษา

กลวิธีทางอวัจนภาษาเป็นการสื่อสารโดยไม่ใช้ระบบคำ แต่เป็นการสื่อสารที่ใช้รูปภาพ สี รวมถึงสัญลักษณ์ต่าง ๆ พิมพ์จิต ตปนียะ (2555: 52) ให้ความหมายของภาพประกอบหนังสือเด็กว่าช่วยเสริมแต่งให้หนังสือมีความน่าสนใจสำหรับเด็ก ภาพต้องช่วยแปลความหมายของคำ ดังนั้นภาพที่ดีต้องช่วยสร้างมโนภาพ จินตนาการ หรือความสำคัญในสาระสำคัญของเรื่องราวในหน้าหนังสือขณะที่ดูภาพ เด็กก็สามารถเดาเรื่องราวเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้ อีกทั้งภาพยังช่วยขยายประสบการณ์ของเด็กในเรื่องที่เด็กไม่เคยรู้มาก่อน กระตุ้นความอยากอ่านและความสนใจให้กับเด็ก และส่วนประกอบของภาพต้องถูกต้องตามความเป็นจริง

การสื่อสารด้วยรูปภาพที่ปรากฏในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ได้แก่ ภาพถ่ายบุคคลเสมือนจริง และภาพการ์ตูน ซึ่งรูปภาพเหล่านั้นช่วยกำหนดแนวคิดในการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกันระหว่างผู้ส่งสาร (ผู้เขียน) และผู้รับสาร (นักเรียน) โดยภาพนั้นอาจจะปรากฏสัญญะเพื่อสื่อความหมายให้รู้ว่าภาพนั้นคือภาพของบุคคลใด และสื่อความหมายถึงสิ่งใด

สัญญะ (Sign) หมายถึง สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาให้มีความหมายแทนความจริงหรือตัวจริงในตัวบทในบริบทหนึ่ง ในชีวิตประจำวันมนุษย์จะคุ้นเคยกับสัญญะอยู่แล้ว เช่น เวลาที่เราต้องการจะไป

ห้องน้ำในห้างสรรพสินค้า ก็จะมีภาพผู้ชายและผู้หญิงอยู่หน้าห้องน้ำ เพื่อบอกให้รู้ว่าห้องไหนเป็นห้องน้ำสำหรับผู้ชายและผู้หญิงเพื่อที่เราจะได้ไม่เข้าห้องผิด สิ่งที่เป็นสัญญะ อาจเป็นวัตถุสิ่งของหรืออาจเป็นรูปภาพก็ได้

Ferdenand de Saussure อธิบายความหมายของสัญญะว่า เป็นสิ่งที่สัมผัสด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 และเป็นสิ่งที่คนกลุ่มหนึ่งตกลงใช้สิ่งนั้นเป็นเครื่องหมายถึงอีกสิ่งหนึ่งที่ไม่ได้ปรากฏในสัญญะนั้น เช่น เวลาเราเขียนคำว่า “ม้า” โดยที่เราหมายถึง “ตัวม้าจริง ๆ” ส่วนที่เป็นเครื่องหมายเรียกว่า “ตัวหมาย” ส่วนม้าจริง ๆ เรียกว่า “ตัวหมายถึง” กระบวนการทั้งหมดนี้ เรียกว่า “การสร้างความหมาย” การศึกษาเชิงสัญญวิทยาให้ความสำคัญกับการหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมายกับตัวหมายถึง เพื่อดูว่าความหมายถูกสร้างขึ้นและถ่ายทอดออกมาอย่างไร โดยเรานำตัวบทมาวิเคราะห์เพื่อดูว่าตัวหมายนั้นสร้างความหมายอย่างไร (จารุณี สุขชัย, 2550: 22-23)

กระบวนการสร้างความหมาย (Signification) หรือวิธีการวิเคราะห์ความหมายนั้น มีแนวคิด 2 ขั้น ได้แก่

(1) การตีความหมายโดยตรง (Denotation) เป็นความหมายขั้นแรก ที่อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “ตัวหมาย” กับ “ตัวหมายถึง” ในสัญญะนั้น และความสัมพันธ์ของสัญญะกับสิ่งที่กล่าวถึงเป็นความหมายที่เข้าใจตรงกันโดยส่วนใหญ่

(2) การตีความหมายโดยนัย (Connotation) เป็นการอธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น เมื่อสัญญะกระทบกับความรู้สึกหรืออารมณ์ของผู้รับสารและค่านิยมในวัฒนธรรมของผู้รับสาร และเกิดจากการตีความโดยอัตวิสัย (มุมมองหรือความคิดเห็นของบุคคล) เมื่อผู้ตีความหมายได้รับอิทธิพลจากผู้ส่งสารไปพร้อมกับการได้รับจากสัญญะ ความหมายแฝงจะเกิดขึ้นจากการกำหนดรูปแบบของ “ตัวหมาย” และถูกควบคุมความหมายโดยการเปลี่ยนตัวหมายหรือสัญลักษณ์ แต่ยังคง “ตัวหมายถึง” เอาไว้

จากการศึกษากลวิธีทางอวัจนภาษาพบ อวัจนภาษาภาพ คือ การใช้รูปภาพแทนความหมาย เพื่อให้ผู้อ่านซึ่งคือนักเรียนเข้าใจความหมายที่ผู้เขียนต้องการสื่อผ่านภาพ เพื่อเล่าเรื่องราวการกระทำ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ให้ผู้อ่านเห็นภาพแล้วเกิดความเข้าใจต่อเหตุการณ์นั้น ๆ ได้ทันที ทั้งนี้รูปภาพอาจกำกัดขีดการตีความคิดให้เข้าใจเจตนาการส่งสารของผู้เขียน โดยที่ผู้อ่านไม่จำเป็นต้องตีความภาพหรือใช้จินตนาการ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ภาพหาความหมายโดยตรง (Denotative Meaning) และความหมายโดยนัย (Connotative Meaning) เพื่อหาอุดมการณ์พลเมืองที่ปรากฏ ดังนี้

ตัวอย่างที่ 63

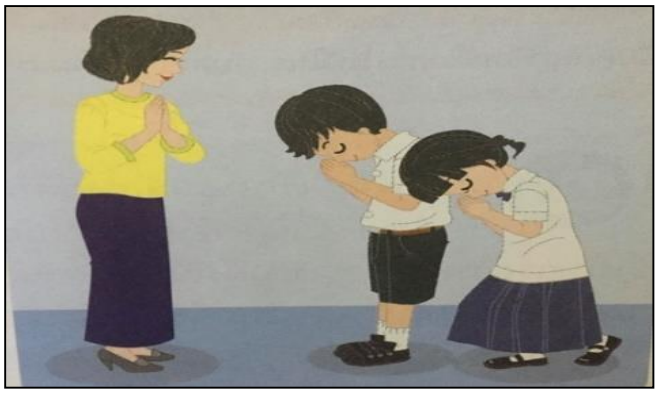

(หน้าที่พลเมือง ป.1 อจท. หน้า 3)

ตัวอย่างที่ 64

(หน้าที่พลเมือง ป.2 แม็ค หน้า 6)

จากภาพตัวอย่างในข้างต้น **ความหมายโดยตรง** คือ นักเรียนชายและนักเรียนหญิงยกมือไหว้ผู้ใหญ่ตามมารยาทการทักทาย **ความหมายโดยนัย** คือ เด็กนักเรียนทักทายผู้ใหญ่ในลักษณะของการนอบน้อม สุภาพ และอ่อนโยน ด้วยการยืนตรง ยกมือไหว้ และการโค้งศีรษะอันแสดงถึงการเป็นผู้น้อยหรือด้อยอำนาจกว่าผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโส

ตัวอย่างที่ 65

(หน้าที่พลเมือง ป.3 อจท. หน้า 36)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า **ความหมายโดยตรง** คือ เด็กหญิงในภาพกำลังนำเงินเหรียญหยอดลงในกระปุกออมสิน สังเกตจากการแต่งกายว่า การออมเงินในลักษณะดังกล่าวเป็นการนำเงินที่เหลือจากการใช้จ่ายมาทำการออม การปฏิบัติตนเรื่องการออมเงิน เป็นการปฏิบัติตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เรื่อง อยู่อย่างพอเพียง **ความหมายโดยนัย** คือ การออมเงินเป็นการป้องกันการใช้เงินหรือเป็นการฝากเงินเพื่อป้องกันปัญหาด้านการใช้จ่ายที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งสิ่งเหล่านี้ชี้โยงให้ผู้อ่านหรือว่าเด็กเกิดความตระหนักในเรื่องการออม โดยทั่วไปแล้วการออมเงินเป็นเสมือนถีวีปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่เด็กนักเรียนทุกคนต้องปฏิบัติ สามารถแบ่งเงินออมออกจากการจ่ายค่าขนม ค่าอาหาร แล้วเหลือเก็บมาหยอดลงในกระปุกออมสิน เพื่อแสดงให้เห็นว่าการออมเป็นพฤติกรรมที่สังคมพึงปรารถนาให้เกิดขึ้นกับเด็กทุกคน

ตัวอย่างที่ 66

(หน้าที่พลเมือง ป.1 วพ. หน้า 44)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า **ความหมายโดยตรง** คือ แม่และลูกสาวกำลังนั่งอ่านหนังสือที่สวนดอกไม้แห่งหนึ่ง **ความหมายโดยนัย** ที่สื่อความหมายตามภาพได้ว่า การเรียนรู้ของเด็กสามารถเกิดขึ้นได้ในทุกสถานที่และทุกช่วงเวลา เป็นการปฏิบัติตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เรื่อง การใฝ่เรียนรู้ สามารถอนุมานจากการแต่งกายว่าเป็นการเรียนรู้นอกห้องเรียนและนอกเวลาเรียน นอกจากนี้พ่อแม่สามารถเป็นครูทำหน้าที่คอยสอนหรือชี้แนะแนวความรู้ให้แก่ลูกได้ ทว่าการเรียนการสอนไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นภายในรั้วโรงเรียนเสมอไป ดังนั้นพ่อแม่จึงเป็นส่วนสำคัญที่ผลักดันให้ลูกเรียนรู้ได้อย่างหลากหลาย เพื่อแสดงให้เห็นว่าพ่อแม่หรือผู้ปกครองสามารถปลูกฝังนิสัยการใฝ่เรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับลูก เพื่อพัฒนาให้ลูกเป็นเด็กที่พึงปรารถนาตามความต้องการของสังคม

ตัวอย่างที่ 67

(หน้าที่พลเมือง ป.2 อจท หน้า 10)

จากภาพตัวอย่างในข้างต้น **ความหมายโดยตรง** คือ นักเรียนชายและนักเรียนหญิงถือพานดอกไม้และพานธูปเทียนไปไหว้ครูในลักษณะคุกเข่า จะเห็นได้ว่านักเรียนกำลังทำกิจกรรมการไหว้ครู ซึ่งพิธีไหว้ครูเป็นพิธีการที่ศิษย์น้อมใจกันแสดงความเคารพ ยอมรับนับถือครูบาอาจารย์อย่างจริงใจว่าท่านเป็นผู้ที่เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมความรู้ ศิษย์ในฐานะผู้สืบทอดมรดกทางวิชาการจึงพร้อมใจกันปวารณาตัวรับการถ่ายทอดวิชาความรู้ด้วยความวิริยะอุตสาหะ เพื่อให้บรรลุปลายทางแห่งการศึกษาตามที่ตั้งใจเอาไว้ (พิชาติ แก้วพวง, 2558: 7) **ความหมายโดยนัย** คือ การบูชาครูเพื่อเชิดชู คุณงามความดีที่ครูมอบความรู้ และอบรมสั่งสอนศิษย์ จะเห็นได้ว่าพิธีการไหว้ครูเป็นพิธีการที่เด็กนักเรียนจะต้องนำพานดอกไม้และธูปเทียนเข้าไปไหว้ครูเพื่อจะได้ศึกษาความรู้จากครูในฐานะศิษย์กับครู เพื่อแสดงให้เห็นว่าภาพนี้เป็นการชี้แนะวิธีปฏิบัติกิจกรรมตามข้อกำหนดที่เกิดขึ้นในสังคม

ตัวอย่างที่ 68

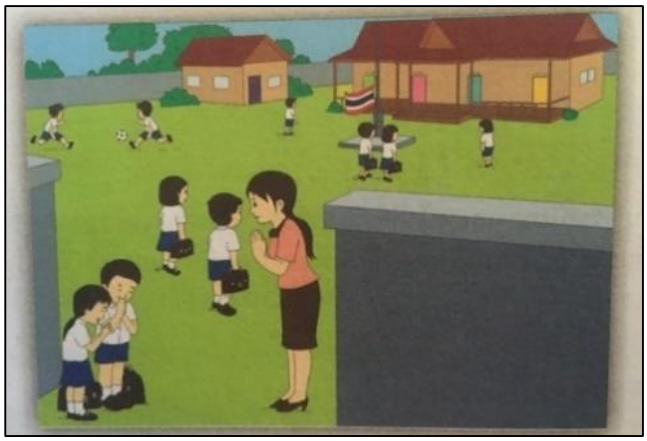

(หน้าที่พลเมือง ป.2 วพ. หน้า 26)

จากภาพตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการอ้างส่วนใหญ่ ซึ่งกลวิธีนี้เป็นการแสดงพฤติกรรมในลักษณะเดียวกันของคนกลุ่มใหญ่ จากภาพพบพฤติกรรมที่ปรากฏสื่อ**ความหมายโดยตรง** คือ การมาโรงเรียน **ความหมายโดยนัย** คือ การปฏิบัติตนตามกฎของโรงเรียน ได้แก่ การยืนไหว้ทักทายที่หน้าประตูโรงเรียน การแต่งกาย การถือกระเป๋าด้วยมือขวา เป็นต้น

โดยทั่วไปทางโรงเรียนมีกฎให้ครูแต่ละคน มีเวรประจำวันที่คอยทำหน้าที่ยืนรับ ส่งนักเรียนที่หน้าประตูโรงเรียนเป็นประจำ เพื่อคอยสอดส่องดูแลการข้ามถนน และเป็นการยืนต้อนรับนักเรียน เมื่อนักเรียนมาโรงเรียนจึงจำเป็นที่จะต้องสวมใส่เครื่องแบบชุดนักเรียน จากภาพจะเห็นว่าเสื้อที่ใส่มีสีขาว สามารถแทนความบริสุทธิ์ กระโปรงและกางเกงสีน้ำเงินแทนมั่นคงต่อการปฏิบัติตน และกระเป๋าที่ใช้มีลักษณะเดียวกันคือ กระเป๋าถือสีดำ แทนความเข้มแข็ง อดทน อย่างไรก็ตามการปฏิบัติดังภาพนี้สามารถสื่อความหมายถึงการปฏิบัติตามกฎระเบียบที่โรงเรียนได้กำหนดขึ้น เป็นการปฏิบัติตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เรื่อง การมีวินัย เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิถีปฏิบัติแบบอ้างส่วนใหญ่หรือคนหมู่มากภายในโรงเรียน

ตัวอย่างที่ 69

(หน้าที่พลเมือง ป.3 วพ. หน้า 35)

จากภาพตัวอย่างข้างต้น **ความหมายโดยตรง** คือ เด็กผู้หญิง 2 คนทะเลาะกัน **ความหมายโดยนัย** คือ การทะเลาะกันเป็นต้นเหตุให้เกิดความเห็นแก่ตัว สังเกตจากคนชุดสีชมพูที่มีความไม่พอใจและไม่ช่วยทำความสะอาด แสดงให้เห็นถึงการไม่มีจิตอาสาและรับผิดชอบต่อส่วนรวม ส่วนคนเสื้อสีเขียวก็ไม่พอใจคนชุดสีชมพู โดยสังเกตจากสีหน้าที่ปราศจากรอยยิ้ม แต่เธอก็ยังมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่คือ การทำความสะอาด อย่างไรก็ตามรูปภาพนี้เป็นการใช้กลวิธีทางอวัจนภาษาด้วยการสื่อสารทางสายตาและกริยาอาการที่แสดงออกมาทำให้ผู้อ่านสามารถแปลความหมายได้อย่างหลากหลาย จึงมีข้อความกำกับไว้ว่า “ความเห็นแก่ตัวนำไปสู่ความขัดแย้งได้” จากข้อความนี้เป็นการใช้กลวิธีแสดงเหตุ-ผล ความเห็นแก่ตัวเป็นเหตุ ความขัดแย้งเป็นผล โดยมีคำเชื่อม คือ นำไปสู่ แสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ของคนในสังคมอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งได้

ตัวอย่างที่ 70

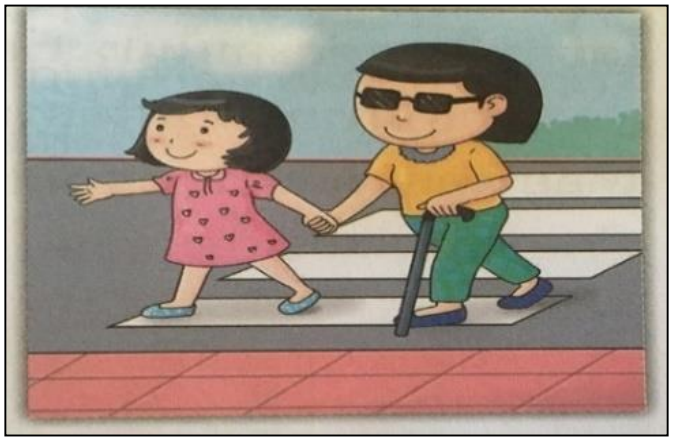

(หน้าที่พลเมือง ป.2 วพ. หน้า 35)

จากตัวอย่างข้างต้น **ความหมายโดยตรง** คือ เด็กหญิงที่ปรากฏในภาพกำลังจูงมือชายพิการทางสายตาข้ามถนนตรงทางม้าลาย สังเกตได้จากการสวมแว่นตาสีดำและการใช้ไม้เท้า ซึ่งเป็นสัญญะของผู้พิการทางสายตา **ความหมายโดยนัย** คือ การแสดงออกถึงความมีน้ำใจต่อเพื่อนมนุษย์สอดคล้องกับการปฏิบัติตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เรื่อง การมีจิตสาธารณะ ทำเพื่อส่วนรวม เพื่อแสดงให้เห็นว่าสังคมต้องการคนที่มีความเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม รวมไปถึงการเสียสละต่อคนที่อ่อนแอหรือด้อยโอกาส

ตัวอย่างที่ 71

(หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 55)

จากภาพตัวอย่าง **ความหมายโดยตรง** คือ กลุ่มคนกำลังยิ้ม **ความหมายโดยนัย** คือ ความแตกต่างของคนในสังคมที่อาศัยอยู่รวมกัน สามารถอนุมานได้ว่า กลุ่มคนในสังคมที่มีความแตกต่างกัน ได้แก่ การแต่งกาย เชื้อชาติ อาชีพ ความบกพร่องทางด้านร่างกาย และเพศภาพ นำมาซึ่งความแตกต่างที่จะทำให้เกิดปัญหาภายในสังคม แต่ถ้าเรามีการยอมรับในความแตกต่างซึ่งกันและกัน รวมไปถึงการยอมรับกฎเกณฑ์ภายในสังคมที่ต้องปฏิบัติร่วมกัน จะทำให้สังคมนั้นสงบสุข นอกจากนี้ กลวิธีที่สอดคล้องกับภาพ คือ กลวิธีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ ที่ปรากฏคำว่า “ต้อง” โดยภาพนี้เป็นการใช้ทัศนภาวะว่า ต้องมีการยอมรับในความแตกต่างซึ่งกันและกัน เพื่อแสดงให้เห็นว่าสังคมต้องการให้คนในสังคมยอมรับและเข้าใจกัน เพื่อความสงบสุขของสังคม

ตัวอย่างที่ 72

(หน้าที่พลเมือง ป.1 พว. หน้า 46)

จากภาพตัวอย่าง **ความหมายโดยตรง** คือ นักเรียนชาย 2 คน กำลังเดินอยู่บนถนน เด็ก 2 คน มีความแตกต่างทางร่างกาย คนแรกถือกระเป๋าสองใบ คนที่สองเดินด้วยที่ช่วยพยุงเดิน **ความหมายโดยนัย** คือ ความมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น แสดงให้เห็นถึงความมีจิตอาสา ซึ่งสอดคล้อมกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ข้อที่ 8 การมีจิตสาธารณะ เพื่อแสดงให้เห็นว่าการมีน้ำใจ ช่วยเหลือผู้อื่นเป็นสิ่งที่พลเมืองดีพึงกระทำ

ตัวอย่างที่ 73

(หน้าที่พลเมือง ป.2 แม็ค หน้า 73)

จากภาพตัวอย่างในข้างต้น **ความหมายโดยตรง**ปรากฏเหตุการณ์ 2 ช่วงเวลา เหตุการณ์แรกเกิดจากการตั้งใจเรียน ส่งผลให้เกิดเหตุการณ์ในภาพที่สอง คือ เด็กหญิงในภาพสอบได้ลำดับที่ 1 ซึ่งภาพที่สองนี้เป็นภาพที่ประกอบด้วยพ่อแม่และลูกที่กำลังดีใจ **ความหมายโดยนัย** คือ พ่อแม่หรือผู้ปกครองเป็นบุคคลที่พลอยยินดีเมื่อลูกประสบความสำเร็จในทุกก้าวของชีวิต เนื่องจากว่าพ่อแม่มี

ส่วนช่วยหล่อหลอม ปลูกฝังให้ลูกตั้งใจเรียนหนังสือ ทำให้ภาพนี้แสดงให้เห็นว่าพ่อแม่หรือคนในสังคมต้องการให้เด็กเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่พึงปรารถนาของสังคม

ตัวอย่างที่ 74

(หน้าที่พลเมือง ป.3 พว. หน้า 31)

ตัวอย่างที่ 75

(หน้าที่พลเมือง ป.3 แม็ค หน้า 83)

จากภาพตัวอย่างที่ 62 **ความหมายโดยตรง** คือ คนในชุมชนช่วยกันเก็บขยะในแม่น้ำ สังเกตจากการใช้ถุงสีดำ กระชอนตักขยะ ซึ่งภาพนี้ปรากฏบุคคลหลากหลายช่วงอายุ เพศสภาพ และอาชีพ อันนำไปสู่**ความหมายโดยนัย** คือ การแสดงความสามัคคีของคนในชุมชนที่ร่วมแรงร่วมใจกันทำความสะอาดแม่น้ำ และจากภาพตัวอย่างที่ 63 **ความหมายโดยตรง** คือ กลุ่มคนกำลังทำความสะอาด

ความหมายโดยนัย คือ การร่วมแรงร่วมใจทำความสะอาดชุมชนที่มีการร่วมมือจากบุคคลในชุมชนและหน่วยงานราชการ สามารถอนุมานได้จาก รถในภาพที่มาจากหน่วยงานราชการ และถังขยะที่มีชื่อหน่วยงานราชการ เนื่องจากหน่วยราชการบางหน่วยงานมีหน้าที่ดูแลชุมชน เช่น อบต. ที่มีหน้าที่ดูแลและพัฒนาชุมชน เพื่อสื่อให้เห็นว่าการจะทำเพื่อส่วนรวมหรือชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกันนั้น จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อส่วนรวมด้วยความสามัคคีของคนในชุมชน เพื่อจะนำไปสู่สังคมที่สงบสุข นอกจากนี้ยังสื่อให้เห็นว่าหน่วยงานทางราชการได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลชุมชนร่วมกับคนในชุมชนอีกด้วย

ตัวอย่างที่ 76

(หน้าที่พลเมือง ป.2 พว. หน้า 47)

จากภาพตัวอย่างในข้างต้น **ความหมายโดยตรง** คือ การทำกิจกรรมหน้าเสาธง ได้แก่ เคารพธงชาติ การสอดมนต์ไหว้พระ และการท่องคำปฏิญาณตน **ความหมายโดยนัย** คือ การแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อ 3 สถาบันหลักของชาติ ได้แก่ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ อันนำไปสู่ความมั่นคงและยึดมั่นในความเป็นไทย

ตัวอย่างที่ 77

(หน้าที่พลเมือง ป.3 พว. หน้า 24)

จากภาพตัวอย่างในข้างต้น **ความหมายโดยตรง** คือ การจุดเทียนชัยถวายพระพร พระมหากษัตริย์ สังเกตได้จากการยืนตรง ถือกรวยเทียน การถือพระบรมฉายาลักษณ์ **ความหมายโดยนัย** คือ การแสดงความเคารพเทิดทูน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ พระปรีชาสามารถ อันแสดงถึงความจงรักภักดีของประชาชนทุกหมู่เหล่า

ตัวอย่างที่ 78

(หน้าที่พลเมือง ป.3 วพ. หน้า 34)

จากภาพตัวอย่างในข้างต้น **ความหมายโดยตรง** คือ นักเรียนยืนจับมือกัน จะเห็นว่านักเรียนทุกคนมีความแตกต่างกัน ทั้งการแต่งกาย สีผิว เชื้อชาติ วัฒนธรรมประจำถิ่น เพศภาพ ศาสนา และความรู้สึกนึกคิด **ความหมายโดยนัย** คือ การแสดงความปรองดอง สังเกตได้จากการจับมือแสดง

ถึงการสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และการถือธงชาติไทยแสดงถึงความเป็นชาติไทย เพื่อแสดงถึงความปรองดองกลมเกลียว เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติไทย

ตัวอย่างที่ 79

(หน้าที่พลเมือง ป.2 แม็ค หน้า 5)

ตัวอย่างที่ 80

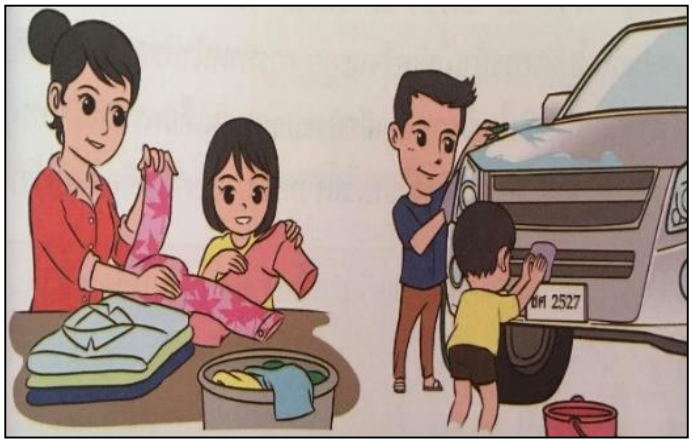

(หน้าที่พลเมือง ป.1 พว. หน้า 29)

จากภาพตัวอย่าง **ความหมายโดยตรง** คือ พ่อแม่ลูกช่วยกันทำงานบ้าน **ความหมายโดยนัย** คือ การแสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างเพศภาวะ จากภาพตัวอย่างที่ 67 จะเห็นว่าแม่และลูกสาวตากเสื้อผ้าที่ราวตากผ้า ถัดไปเป็นภาพที่พ่อถือไม้กวาดทางมะพร้าวและลูกชายถือกรรไกรตัดหญ้า เป็นการทำความสะอาดสนามหญ้า และภาพตัวอย่างที่ 68 เพศหญิงถูกนำเสนอให้ทำงานบ้าน

ดังจะเห็นได้จากการพับเสื้อผ้า ส่วนเพศชายนำเสนอเกี่ยวกับงานนอกบ้าน เช่น การล้างรถยนต์ เพื่อสื่อให้เห็นว่าเพศภาวะมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมที่แตกต่างกันระหว่างเพศชายและเพศหญิง

ตัวอย่างที่ 81

(หน้าที่พลเมือง ป.2 อจท หน้า 23)

จากภาพตัวอย่างในข้างต้น **ความหมายโดยตรง** คือ นักเรียนช่วยกันดูแลผักในแปลงเกษตร **ความหมายโดยนัย** คือ ความแตกต่างของบทบาทหน้าที่ โดยจะเห็นได้ว่าบทบาทในการดูแลผักสะท้อนให้เห็นความแตกต่างของเพศภาวะ สังเกตจากเพศชายจะเป็นเพศที่มีความแข็งแรง ใช้พละกำลังในการพรวนดิน ส่วนเพศหญิงจะนำเสนอในลักษณะที่บอบบาง ใช้กำลังน้อยในการรดน้ำผัก เพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างเพศภาวะ

จากตัวอย่างที่กล่าวมาในข้างต้น จะเห็นได้ว่าใน 1 ตัวอย่าง ผู้ผลิตวาทกรรมใช้กลวิธีทางภาษาที่ทำให้นักเรียนซึ่งเป็นกลุ่มผู้อ่านเกิดความคล้อยตาม โดยผู้ผลิตวาทกรรมจะเลือกใช้กลวิธีทางภาษาที่จูงใจ เช่น ตัวอย่างที่ 60 ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองใช้**การยกตัวอย่าง** การรักษาความสะอาดของโรงเรียนและห้องเรียน โดยมีการยกตัวอย่าง 5 ตัวอย่าง ที่มักปรากฏหลังคำว่า “เช่น” เพื่อแสดงให้เห็นวิธีการหรือแนวการปฏิบัติที่ถูกต้อง เพื่อความเป็นระเบียบและความสวยงามของโรงเรียนและห้องเรียน นอกจากนี้ ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองยังเลือกใช้คำศัพท์ที่ทำให้เกิดการโน้มน้าวใจนักเรียนที่เป็นผู้เรียนหนังสือ ผ่านการใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่พูดถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์เช่น รักชาติ ประหยัด ขยัน ประสบความสำเร็จ ร่วมกับการใช้คำแสดงทัศนภาวะ เช่น “ต้อง” “ควร” เพื่อแสดงให้เห็นหน้าที่ของนักเรียนควบคู่ไปกับความรับผิดชอบ ซึ่ง

สะท้อนให้เห็น “ความเป็นพลเมือง” ในฐานะ “นักเรียน” ว่า การอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นเป็นการอยู่ร่วมกันของคนหมู่มาก หากจะอยู่ในสังคมได้อยากมีความสุข สมาชิกทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎ ระเบียบของสังคมที่กำหนดร่วมกัน ซึ่งบางครั้งนักเรียนจะปฏิบัติตนอยู่ภายใต้การตัดสินใจของสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังจะเห็นได้จากคำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” แสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนมีอำนาจในการตัดสินใจเลือกแทนนักเรียนทั้งวิธีการปฏิบัติตนตามหน้าที่และความรับผิดชอบ อีกทั้งผู้ผลิตวาทกรรมยังพยายามทำให้นักเรียนเห็นว่า การเป็นพลเมืองที่ดีเป็นสิ่งที่สังคมต้องการ โดยวาทกรรมจะทำหน้าที่สื่อสารผ่านกลวิธีทางภาษา เพื่อ “ปลูกฝัง เสริมสร้าง” ให้นักเรียนเป็นพลเมืองที่สังคมพึงปรารถนา

จากการศึกษาวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่ปรากฏในวาทกรรมหนังสือเรียน ประกอบด้วย 2 กลวิธีหลัก ได้แก่ (1) กลวิธีทางวัจนภาษา เช่น คำ ประโยค และข้อความ (2) กลวิธีทางอวัจนภาษา เช่น รูปภาพ พบว่า กลวิธีทางวัจนภาษา มีกลวิธีที่ซ่อนอยู่ในวาทกรรมทั้งสิ้น 9 กลวิธีหลัก ได้แก่ (1) กลวิธีการใช้คำศัพท์แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (2) กลวิธีการใช้คำกริยาที่เด็กกระทำกริยา (3) กลวิธีการใช้คำกริยาที่บุคคลอื่นกระทำกริยา (4) กลวิธีการใช้คำเรียกขาน (5) กลวิธีการอ้างส่วนใหญ่ (6) กลวิธีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ (7) กลวิธีการแสดงเหตุ–ผล (8) กลวิธีการใช้เสียงที่หลากหลาย และ (9) กลวิธีการกำหนดกรอบการตีความคิด จากการวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมพบแนวคิดที่สำคัญที่มีความสัมพันธ์กับอุดมการณ์ “ความเป็นพลเมือง” ทั้ง 4 อุดมการณ์ ได้แก่ อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ อุดมการณ์เด็กดีและคนดี อุดมการณ์ความยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติ และอุดมการณ์ความเป็นชายและความเป็นหญิง ในแง่มุมที่ว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่เน้นการปลูกฝังผ่านการสั่งสอนพฤติกรรมที่สังคมให้การยอมรับว่าเป็นพฤติกรรมที่สังคมพึงปรารถนา

ในบทต่อไป ผู้วิจัยจะศึกษาอุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง

บทที่ 4
อุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง

ในบทนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์กลวิธีในการสื่ออุดมการณ์ในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์การใช้อุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาที่ปรากฏในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่

4.1 อุดมการณ์ความเป็นพลเมืองในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง

4.2 วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม

4.3 ความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์กับวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม

4.1 อุดมการณ์ความเป็นพลเมืองในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง

จากการวิเคราะห์ ผู้วิจัยพบว่า อุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาที่ปรากฏในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง สามารถแบ่งออกเป็น 4 อุดมการณ์หลัก ได้แก่ อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ อุดมการณ์เด็กดีและคนดี อุดมการณ์ความยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติ และอุดมการณ์ความเป็นชายและความเป็นหญิง

4.1.1 อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่

การวิเคราะห์ตัวบทหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองที่สื่ออุดมการณ์ “ความเป็นพลเมือง” ผู้วิจัยพบชุดความคิดเกี่ยวกับการความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ที่สื่อถึงความสัมพันธ์แบบอสมมาตร ซึ่งชุดความคิดดังกล่าวสามารถแบ่งออกเป็น 2 ความคิดย่อย ได้แก่ **เด็กจะต้องมีความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ และเด็กจะต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสอน**

4.1.1.1 เด็กจะต้องมีความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่

การปฏิบัติตนที่แสดงให้เห็นถึงการอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ ได้แก่ การกราบ ยกมือไหว้ การนั่ง การยืน การเดิน นั่งพับเพียบ ค้อมตัวลงต่ำ สำรวม ก้มศีรษะ ทักทายอย่างสุภาพ ดูแลบริการน้ำดื่ม และให้เกียรติผู้ใหญ่ ตัวอย่างเช่น

ตัวอย่างที่ 82	การกราบผู้ใหญ่ เป็นการแสดงความเคารพผู้ใหญ่ที่มีอาวุโสรวมทั้งผู้มีพระคุณ ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ครู อาจารย์ และผู้ที่เราเคารพ ผู้กราบทั้งชายและหญิงนั่งพับเพียบทอดมือทั้งสองข้างลงพร้อมกัน ให้แขนทั้งสองคร่อมเข่าที่อยู่ด้านล่างเพียงเข่าเดียว มือประนมตั้งกับพื้นไม่แบมือ ค้อมตัวลงให้หน้าผากแตะส่วนบนของมือที่ประนม ในขณะกราบไม่กระดกนิ้วมือขึ้นรับหน้าผาก กราบเพียงครั้งเดียว จากนั้นเปลี่ยนอิริยาบถโดยการนั่งสำรวมประสานมือ จากนั้นเดินเข่าถอยหลังพอประมาณแล้วลุกขึ้นจากไป (หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 5)

จากตัวอย่างที่ 82 จะเห็นได้ว่า การกราบผู้ใหญ่เป็นการแสดงความเคารพบุคคลที่อาวุโส อาจจะเป็นบุคคลในครอบครัวเดียวกันหรือบุคคลที่มีความเคารพนับถือเป็นการส่วนตัว ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ครู อาจารย์ และผู้ที่เราเคารพ โดยมีลักษณะการกราบที่สื่อถึงการให้เกียรติผู้อาวุโส คือ “นั่งพับเพียบ” “มือประนมตั้งกับพื้น” “ค้อมตัวลง” “กราบ” “นั่งสำรวม” ซึ่งกิริยาอาการลักษณะนี้สื่อถึงความอ่อนน้อม

ตัวอย่างที่ 83	การเดินผ่านผู้ใหญ่ เราควรค้อมตัวลงเมื่อต้องเดินผ่านผู้ใหญ่ หรือเมื่อเราต้องเดินสวนทางกับผู้ใหญ่ในระยะใกล้ ๆ เราควรหยุดยืนแอบข้างทาง และเมื่อท่านเดินเข้ามาใกล้ ให้เราก้มศีรษะลงเล็กน้อย หรือยกมือไหว้จนท่านเดินผ่านไป (หน้าที่พลเมือง ป.2 อจท. หน้า 7)

จากตัวอย่างที่ 83 จะเห็นได้ว่าเด็กหรือผู้ที่มีอายุน้อยต้องรู้จักและปฏิบัติตนตามมารยาทในการเดินผ่านผู้ใหญ่ ให้มีลักษณะที่สุภาพ อ่อนน้อม และให้เกียรติผู้ใหญ่ ได้แก่ “ค้อมตัวลง” หรือแม้กระทั่งการเดินสวนทางกับผู้ใหญ่ในระยะใกล้ ๆ ก็ควรที่จะ “หยุดยืนแอบข้างทาง” “ก้มศีรษะลงเล็กน้อย” “ยกมือไหว้” เพื่อสื่อให้เห็นว่าเด็กจะต้องมีความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่

ตัวอย่างที่ 84	เพื่อนบ้าน คือ บุคคลที่อยู่บ้านใกล้เรือนเคียงกับเรา มักจะคอยช่วยเหลือสอดส่องดูแลบริเวณบ้านของเราเมื่อเราไม่อยู่บ้าน บางครั้งมีการแลกเปลี่ยนขนม ของฝาก หรืออาการกัน เมื่อเราพบเห็นเพื่อนบ้านของเรา หากผู้นั้น

เป็นผู้ใหญ่กว่าหรืออาวุโสกว่าเราควรยกมือไหว้และกล่าวคำทักทายอย่างสุภาพ...

(หน้าที่พลเมือง ป.3 วพ. หน้า 8)

จากตัวอย่างที่ 84 จะเห็นได้ว่า นอกจากคนในครอบครัวและผู้ใหญ่ที่นับถือแล้ว เด็กจะต้องมีความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ที่เป็นเพื่อนบ้านอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากคำว่า “ยกมือไหว้” “ทักทายอย่างสุภาพ” เพื่อแสดงให้เห็นว่าเพื่อนบ้านเป็นบุคคลที่คอยช่วยเหลือและบางครั้งมีการแลกเปลี่ยนขนม ของฝาก หรืออาการแก่กัน เพื่อย้ำให้เห็นว่าเพื่อนบ้านก็มีพระคุณกับเราเช่นกัน

ตัวอย่างที่ 85

(หน้าที่พลเมือง ป.3 พว. หน้า 11)

จากตัวอย่างที่ 85 จะเห็นได้ว่า เด็กนักเรียนในภาพกำลังบริการน้ำดื่มแก่ผู้ใหญ่ ซึ่งในเนื้อเรื่อง คือ นายอำเภอและผู้ใหญ่บ้านที่จะมากล่าวเปิดงานบุญหมู่บ้านร่มเย็น ในภาพนี้นักเรียนชายทั้งสองคนที่ได้รับหน้าที่ในการบริการน้ำดื่มแก่ผู้ที่มาร่วมงาน กำลังย่อตัวแล้วยื่นถาดใส่น้ำเพื่อให้นายอำเภอและผู้ใหญ่บ้านรับน้ำมาดื่ม จากพฤติกรรมที่นักเรียนชายทั้งสองคนปฏิบัติในภาพ คือ “ย่อตัวลงโดยคุกเข่าข้างหนึ่งลงกับพื้น” “ยื่นถาดน้ำด้วยสองมือ” “ใบหน้ายิ้มแย้ม” เป็นการแสดงความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ด้วยการย่อตัวลงให้อยู่ในลักษณะที่ต่ำกว่า โดยจะไม่ยื่นน้ำหรือส่งน้ำในอิริยาบถการยืน เนื่องจากว่าผู้ใหญ่ทั้งสองคนอยู่ในอิริยาบถของการนั่งเก้าอี้ ส่วนวัจนภาษาที่ปรากฏในภาพเป็นการสนทนาระหว่างเด็กนักเรียนและนายอำเภอ ในลักษณะที่เด็กให้เกียรติ และพูดจาสุภาพ

จากภาพจะเห็นถึงความสัมพันธ์แบบอสมมาตรตามแนวคิดของแฟร์คลัฟ ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน กล่าวคือ ผู้ใหญ่จะเป็นผู้ที่มีอำนาจมากกว่าเด็ก

สังเกตจากการได้รับบริการเป็นอย่างดี ส่วนเด็กจะเป็นผู้ด้อยอำนาจสังเกตจากการให้บริการ เช่น การนั่งคุกเข่า อันนำไปสู่ความสัมพันธ์แบบอสมมาตร สื่อถึงอุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ โดยที่เด็กจะต้องมีความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่

4.1.1.2 เด็กจะต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสอน

การปฏิบัติตนที่แสดงให้เห็นว่าเด็กจะต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสอน ได้แก่ ดูแลเอาใจใส่คนในครอบครัว กตัญญู เคารพเชื่อฟัง ปฏิบัติตามคำสั่งสอน ตั้งใจเรียน ดูแลพ่อแม่เมื่อแก่ชรา และมีความสามัคคี

ตัวอย่างที่ 86	พ่อพูดกับกิ่งว่า “ก่อนไปโรงเรียนกิ่งเข้าไปดูตาหน่อยนะ เมื่อวานนี้เห็นตาบ่นปวดหัวไม่รู้หายหรือยัง ในแต่ละวันถ้าปู่ย่าตายายได้พูดคุยหรือได้เห็นลูกหลานบ้าง ได้ปรนนิบัติท่านบ้าง ท่านก็มีความสุขเท่ากับเราได้ทำหน้าที่เด็กดีของบ้านแล้วนะลูก” “ครับพ่อ” กิ่งรับคำและเดินไปหาตาที่ห้อง (หน้าที่พลเมือง ป.1 พว. หน้า 35)

จากตัวอย่างที่ 86 จะเห็นถึงการสนทนาระหว่างพ่อกับกิ่ง โดยที่พ่ออธิบายถึงความสำคัญของคนในครอบครัว ซึ่งก็คือ คุณตา คุณตาเป็นชายสูงอายุที่ต้องการการดูแลเอาใจใส่จากลูกและหลาน เพื่อสื่อให้เห็นว่า ปู่ย่าตายายมีสุขภาพร่างกายไม่แข็งแรงและต้องการการดูแลเอาใจใส่จากคนในครอบครัวและการดูแลใส่ใจผู้สูงอายุนี้เป็นการทำหน้าที่เด็กดีของนักเรียน

ตัวอย่างที่ 87	พ่อแม่ เป็นผู้มีพระคุณต่อเรา เป็นผู้ให้กำเนิด เลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนเราด้วยความรัก ความห่วงใยจนเราโต พ่อแม่อยากให้เรามีความสุข ความเจริญ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน แต่เราก็ควรแสดงความ**กตัญญูกตเวที**ต่อท่านด้วยการเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่าน **ตั้งใจเรียนหนังสือ**และ**ดูแลเมื่อท่านเจ็บป่วยหรือแก่ชรา** (หน้าที่พลเมือง ป.1 วพ. หน้า 9)

จากตัวอย่างที่ 87 จะเห็นได้ว่า เนื้อความถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน โดยเนื้อความส่วนแรกแสดงถึงความคิด ความรู้สึกของพ่อแม่ ผู้เป็นบุคคลที่มีพระคุณต่อลูก เป็นผู้ให้ชีวิต และเป็น

ผู้ให้ความรัก โดยมุ่งหวังอยากให้ลูกมีความสุขและไม่หวังสิ่งตอบแทน ในเนื้อความส่วนที่ 2 แสดงถึงสิ่งที่พ่อแม่ควรได้รับจากลูก คือ “ความกตัญญู” “เคารพเชื่อฟัง” “ปฏิบัติตามคำสั่งสอน” “ตั้งใจเรียน” “ดูแลพ่อแม่เมื่อแก่ชรา” จะเห็นได้ว่าเนื้อความ 2 ส่วน มีความขัดแย้งกัน กล่าวคือเนื้อความในส่วนต้นระบุว่า “พ่อแม่ไม่หวังสิ่งตอบแทน” แต่เนื้อความในส่วนท้ายเป็นเสมือนเนื้อความระบุความต้องการว่าลูกต้องดูแลพ่อแม่เมื่อแก่ชรา เนื่องจากพ่อแม่เป็นผู้มีพระคุณต่อลูก เพื่อสื่อให้เห็นว่า เด็กจะต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสอนของพ่อแม่

ตัวอย่างที่ 88 เมื่อเราตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ผลของการกระทำจะทำให้เราประสบความสำเร็จในการเรียน

(หน้าที่พลเมือง ป.2 แม็ค หน้า 73)

จากตัวอย่างที่ 88 จะเห็นได้ว่าการที่เด็กตั้งใจเรียนจะช่วยส่งผลดี กล่าวคือจะทำให้ประสบความสำเร็จในการเรียน จะเห็นว่าการที่เด็กตั้งใจอาจจะเกิดจากการเชื่อวาทกรรมในหนังสือเรียน รวมไปถึงเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสอนของพ่อแม่หรือผู้ปกครองที่ต้องการให้ลูกตั้งใจเรียนเพื่อจะประสบความสำเร็จในชีวิต

ตัวอย่างที่ 89

(หน้าที่พลเมือง ป.3 อจท. หน้า 33)

จากตัวอย่างที่ 89 จะเห็นได้ว่า เด็กทั้งสี่คนในรูปภาพ จะถูกแบ่งเป็นเด็กผู้ชายสองคน คนหนึ่งสวมเสื้อคอปกสีขาวและกางเกงขายาวสีครีม สวมรองเท้าหนังสีน้ำตาล อีกคนหนึ่งสวม

เสื้อแขนกุดและสวมกางเกงฮาเร็ม ใส่รองเท้าแตะ ส่วนเด็กผู้หญิงอีกสองคน คนหนึ่งมีผิวสีน้ำตาลสวมเสื้อสีขาวกระโปรงสีส้ม สวมรองเท้าหนังสีขาว อีกคนหนึ่งมีผิวขาวผมสีทอง สวมเสื้อสีม่วงลักษณะคล้ายเดรสสั้นสวมกางเกงสีเขียวพับขา และสวมรองเท้าสีฟ้า โดยที่เด็ก ๆ กำลังจับมือกันเป็นวงกลมอยู่ในลักษณะของการละเล่นอะไรบางอย่าง ด้วยสีหน้าและแววตาที่สดใส จากภาพนี้สามารถสื่อถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมแต่สามารถอยู่ร่วมกันได้ด้วยความรักความสามัคคีที่มีต่อกัน ซึ่งความสามัคคีนี้ก็เป็นหนึ่งในหลักคำสอนของการอยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกัน ดังพระราชดำรัส ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ความว่า “...คนเราอยู่คนเดียวไม่ได้ จะต้องอยู่เป็นหมู่เป็นคณะ และถ้าหมู่คณะนั้นมีความสามัคคี คือเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือในทุกเมื่อ ช่วยกันคิดว่าสิ่งใดสมควร สิ่งใดไม่สมควร สิ่งใดที่จะทำให้นำมาสู่ความเจริญ ความมั่นคง ความสุขก็ทำ สิ่งใดที่นำมาซึ่งหายนะหรือเสียหายก็เว้น และช่วยกันปฏิบัติทั้งหน้าที่ทางกาย ทั้งหน้าที่ทางใจ...”

พระราชดำรัส ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9
พระราชทานในพิธีพระราชทานธงประจำรุ่นลูกเสือชาวบ้าน จังหวัดสระบุรี วันศุกร์ที่
16 เมษายน 2519

4.1.2 อุดมการณ์เด็กดีและคนดี

การวิเคราะห์ตัวบทหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองที่สื่ออุดมการณ์ “ความเป็นพลเมือง” ผู้วิจัยพบชุดความคิดเกี่ยวกับเด็กดีและคนดี ซึ่งชุดความคิดดังกล่าวสามารถแบ่งออกเป็น 5 ความคิดย่อย ได้แก่ **เด็กจะต้องมีพฤติกรรมตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เด็กจะต้องปฏิบัติตนตามข้อตกลงของโรงเรียน เด็กจะต้องรู้หน้าที่และมีความรับผิดชอบ เด็กจะต้องรู้จักและรักความเป็นไทย และเด็กจะต้องปรองดองสมานฉันท์** ดังนี้

4.1.2.1 เด็กจะต้องมีพฤติกรรมตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์

การปฏิบัติตนที่แสดงให้เห็นว่าเด็กจะต้องมีพฤติกรรมตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ได้แก่ รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ อยู่อย่างพอเพียง มุ่งมั่นในการทำงาน รักความเป็นไทย และมีจิตสาธารณะ ตัวอย่างเช่น

ตัวอย่างที่ 90	ทุกคนในครอบครัวล้วนปรารถนาดีต่อเรา ต้องการให้เราเป็นคนดีของครอบครัวและสังคม จึงช่วยกันสั่งสอนให้เราทำสิ่งต่าง ๆ มากมาย เช่น 1. สอนให้เราเคารพนบนอบและเชื่อฟังพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ เพื่อให้ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีมารยาทและสัมมาคารวะ เช่น ไหว้พ่อแม่ก่อนไปโรงเรียนและหลังกลับจากโรงเรียน กล่าวขอบคุณเมื่อได้รับสิ่งของหรือความช่วยเหลือ 2. สอนให้เราตั้งใจเรียน เพื่อจะได้มีความรู้ในการประกอบอาชีพเมื่อโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ 3. สอนให้มีระเบียบวินัย รับผิดชอบ และ

ปฏิบัติตามข้อตกลงและกติกาของครอบครัว 4. สอนให้ช่วยงานต่าง ๆ ของครอบครัว เช่น รดน้ำต้นไม้ กวาดบ้าน ถูกบ้าน เพราะเมื่อเป็นผู้ใหญ่จะได้ทำงานเป็น 5. สอนให้รู้จักใช้เงินอย่างประหยัด รู้จักอดออม คำสอนต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ดี หากเราเชื่อฟังและปฏิบัติตามก็จะได้ชื่อว่าเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ เป็นหลานที่ดีของญาติผู้ใหญ่และเป็นคนดีของสังคม (หน้าที่พลเมือง ป.1 วพ. หน้า 32)

จากตัวอย่างที่ 90 จะเห็นได้ว่าสังคมพึงปรารถนาให้คนในสังคมมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เนื่องจากว่าทุกคนในสังคมต้องการผู้ที่มีความ “อ่อนน้อม” “ตั้งใจเรียน” “มีวินัย” “ช่วยงานในบ้าน” และ “ประหยัด" ซึ่งลักษณะอันพึงประสงค์เหล่านี้เป็นสิ่งที่สังคมต้องการจึงหล่อหลอมให้นักเรียนเติบโตตามความต้องการของครอบครัวและสังคม สื่อให้เห็นว่าสังคมต้องการให้เด็กนักเรียนเป็นคนดีปฏิบัติดีต่อพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่

ตัวอย่างที่ 91	เมื่อเราเก็บของได้และนำส่งคืนเจ้าของ ผลของการกระทำจะทำให้เราได้รับยกย่องชมเชยกับสิ่งที่กระทำ (หน้าที่พลเมือง ป.2 แม็ค หน้า 73)

จากตัวอย่างที่ 91 จะเห็นได้ว่า เด็กปฏิบัติตนตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เรื่อง ความซื่อสัตย์สุจริต ทำให้เด็กนำของที่เก็บได้ส่งคืนให้แก่เจ้าของ ซึ่งสื่อให้เห็นว่า การที่เด็กมีความซื่อสัตย์ตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เป็นสิ่งที่เด็กถูกมองว่าเป็นคนดี โดยถูกเน้นย้ำให้ปฏิบัติจากเสียงชื่นชมจากเจ้าของสิ่งของและจากคนรอบข้าง

ตัวอย่างที่ 92	เมื่อมีแขกผู้ใหญ่มาเยี่ยมคุณพ่อคุณแม่ที่บ้าน เราต้องยกมือไหว้อย่างอ่อนน้อม พร้อมกับกล่าวคำทักทายอย่างสุภาพว่า “สวัสดีครับ/สวัสดีค่ะ” (หน้าที่พลเมือง ป.3 อจท. หน้า 3)

จากตัวอย่างที่ 92 จะเห็นได้ว่า เมื่อมีแขกผู้ใหญ่มาเยี่ยมที่บ้าน เด็กควรที่จะต้อนรับแขก โดยการทักทายตามมารยาทของไทย คือ “การยกมือไหว้” “กล่าวทักทาย” ซึ่งสื่อให้เห็นว่า เด็กจะต้องมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์เรื่อง รักความเป็นไทย เนื่องจากเป็นสิ่งที่เด็กควรได้รับการส่งเสริมให้มี และเด็กจะเป็นคนดีได้เมื่อได้รับการปลูกฝังให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์

ตัวอย่างที่ 93

(หน้าที่พลเมือง ป.2 พว. หน้า 42)

จากตัวอย่างที่ 93 จะเห็นว่ามีนักเรียนหญิงสองคนกำลังเก็บผักอยู่ที่แปลงผักของโรงเรียน และในแปลงผักถัดไปมีนักเรียนชายกำลังยืนรดน้ำผักในแปลงของตนเองอยู่ สามารถอนุมานได้ว่า เด็กทั้งสามคนกำลังปลูกผักเพื่อจะนำไปประกอบอาหารภายในโรงเรียน หรือหากมีมากอาจนำไปขายเป็นการสร้างรายได้อีกด้วย ซึ่งการกระทำเช่นนี้เป็นการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อีกทั้งยังเป็นการสร้างองค์ความรู้เรื่องการเพาะปลูกให้แก่นักเรียน และช่วยให้นักเรียนเห็นประโยชน์ของการประหยัดค่าใช้จ่ายตามหลักการประมาณตน เพื่อสื่อให้เห็นถึงพฤติกรรมตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์เรื่อง อยู่อย่างพอเพียงที่จะทำให้นักเรียนเป็นเด็กดีและคนดีของสังคม

4.1.2.2 เด็กจะต้องปฏิบัติตนตามข้อตกลงของโรงเรียน

การปฏิบัติตนที่แสดงให้เห็นว่าเด็กจะต้องปฏิบัติตนตามข้อตกลงของโรงเรียน ได้แก่ เข้าแถวส่งงานอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ส่งงานตามเวลาที่กำหนด ไม่หยอกล้อ ตั้งใจเรียน สอบถามคุณครูอย่างสุภาพ ปฏิบัติตามนโยบายของสภานักเรียน และแต่งกายถูกต้อง ตัวอย่างเช่น

ตัวอย่างที่ 94	ข้อตกลงหรือกติกาในห้องเรียนเรื่องของการส่งงานนั้นเป็นสิ่งที่นักเรียนทุกคนต้องปฏิบัติ เพื่อความเป็นระเบียบเรียนร้อยและไม่ก่อให้เกิดความวุ่นวายในห้องเรียน นักเรียนควรปฏิบัติ ดังนี้ 1. เข้าแถวส่งงานอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย 2. ไม่แซงคิวเพื่อน 3. ต้องส่งงานตามเวลาที่คุณครูกำหนด 4. ไม่หยอกล้อ คุยกันเสียงดังขณะส่งงาน การส่งงานอย่างเป็นระเบียบนั้น นอกจากจะทำให้ไม่เกิดความวุ่นวายแล้ว ยังเป็นการฝึกความมีระเบียบวินัยในตนเองอีกด้วย (หน้าที่พลเมือง ป.1 แม็ค หน้า 46)

จากตัวอย่างที่ 94 จะเห็นได้ว่า ห้องเรียนมีข้อตกลง ช่วยทำให้นักเรียนรู้จักการอยู่รวมกันของคนหมู่มาก ซึ่งสื่อให้เห็นว่า การอยู่รวมกันของคนในสังคม แม้แต่ภายในห้องเรียนก็ต้องมีข้อตกลงที่ต้องยึดถือและปฏิบัติตาม เนื่องจากเป็นสิ่งที่นักเรียนต้องปฏิบัติในการส่งงานแต่ละครั้ง นอกจากนี้ยังสื่อให้เห็นว่า นักเรียนจะต้องเป็นผู้ที่เคารพกฎ กติกา อันจะนำไปสู่การเป็นเด็กดีและคนดีจากการฝึกความมีระเบียบวินัยในตนเองอีกด้วย

ตัวอย่างที่ 95	เมื่ออยู่ในห้องเรียนเราต้องตั้งใจเรียน ไม่คุยหรือเล่นกันระหว่างที่คุณครูกำลังสอน เมื่อไม่เข้าใจบทเรียน เราต้องสอบถามคุณครูอย่างสุภาพ (หน้าที่พลเมือง ป.2 อจท. หน้า 27)

จากตัวอย่างที่ 95 จะเห็นได้ว่า ขณะที่จัดการเรียนการสอนภายในห้องเรียนนั้น นักเรียนเกิดการหยอกล้อ พูดคุย ซึ่งสื่อให้เห็นว่า นักเรียนไม่ปฏิบัติตามกติกาของห้องเรียน สามารถอนุมานได้ว่านักเรียนอาจจะไม่ตั้งใจเรียน จึงไม่สนใจการเรียน แต่ถ้านักเรียนตั้งใจเรียน เมื่อนักเรียนไม่เข้าใจบทเรียน นักเรียนสามารถสอบถามคุณครูอย่างสุภาพได้ จะทำให้นักเรียนกลายเป็นเด็กดีของคุณครู

ตัวอย่างที่ 96	วันนี้เป็นวัน Big Cleaning Day ตามนโยบาย 5 ส ของสภานักเรียนในการทำความสะอาดครั้งใหญ่ประจำปีของโรงเรียน ทุกคนในโรงเรียน

กำลังเพลิดเพลินกับการทำความสะอาด ปัดกวาด เช็ดถู บางคนก็ยกของที่ไม่ใช้แล้วไปไว้ในที่เก็บของเพื่อรอให้รถรับซื้อของเก่ามายกไป เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจ ทุกคนจึงนั่งพักดื่มน้ำ

(หน้าที่พลเมือง ป.3 พว. หน้า 40-41)

จากตัวอย่างที่ 96 จะเห็นได้ว่านักเรียนทุกคนในโรงเรียนร่วมกันทำความสะอาดตามนโยบาย 5 ส ของสภานักเรียนซึ่งเป็นการปฏิบัติตนตามข้อตกลงของโรงเรียน สามารถสื่อให้เห็นว่าการที่ทุกคนปฏิบัติตามนโยบายนั้น เนื่องจากว่านักเรียนทุกคนเป็นเด็กดีและคนดี

ตัวอย่างที่ 97

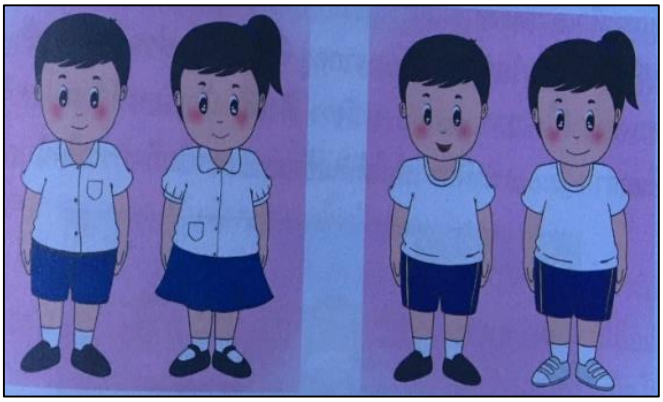

(หน้าที่พลเมือง ป.2 วพ. หน้า 27)

จากตัวอย่างที่ 97 จะเห็นได้ว่านักเรียนจะต้องแต่งกายด้วยเครื่องแบบนักเรียนตามระเบียบของทางโรงเรียน เช่น ชุดนักเรียน และชุดกีฬา สื่อให้เห็นว่าการปฏิบัติตามข้อตกลงของโรงเรียนเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ถูกระเบียบ และผู้ที่ปฏิบัติตามจะได้รับการยอมรับ

4.1.2.3 เด็กจะต้องรู้หน้าที่และมีความรับผิดชอบ

การปฏิบัติตนที่แสดงให้เห็นว่าเด็กจะต้องรู้หน้าที่และมีความรับผิดชอบ ได้แก่ ทำการบ้าน อ่านหนังสือ ซักผ้า กวาดบ้าน ถูบ้าน ช่วยพ่อล้างรถ รดน้ำต้นไม้ ตั้งใจเรียนหนังสือ ส่งการบ้านทุกครั้ง ช่วยเหลืองานคุณครู เก็บขยะ ข้ามถนนตามทางม้าลาย และเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียน ดังนี้

ตัวอย่างที่ 98

กิ่งนำเสนอเรียงความให้เพื่อนฟังว่า “คนดีของพ่อแม่และเด็กดีของครูนั้น ผมเขียนจากเรื่องที่ผมปฏิบัติจริง ขณะอยู่ที่บ้าน ผมจะรักษากฎระเบียบวินัยของบ้าน ทุกคนต้องทำงานของตนเอง เช่น ทำการบ้าน อ่านหนังสือ ซักผ้า และช่วยงานบ้านต่าง ๆ เท่าที่จะทำได้ ไม่ว่าจะกวาดบ้าน ถูบ้าน ช่วยพ่อล้างรถ ช่วยคุณตารดน้ำต้นไม้ ผมทำด้วยความเต็มใจ และเมื่อผมมาโรงเรียน ผมก็รักษากฎระเบียบวินัยของโรงเรียนเช่นกัน ผมเชื่อฟังคุณครู ผมตั้งใจเรียนหนังสือ ส่งการบ้านทุกครั้ง ทำเวรเป็นประจำ ช่วยเหลืองานคุณครูเสมอ และเมื่อผมเดินผ่านตรงไหนแล้วเห็นว่ามีเศษกระดาษ ขยะ ผมก็จะเก็บไปใส่ถังขยะทุกครั้ง อยู่บ้านทุกคนชื่นชมผมที่ผมปฏิบัติตนแบบนั้น ส่วนที่โรงเรียนก็มีคุณครูและผู้ปกครองที่เห็นผมทำอย่างนั้นเขาก็ชื่นชมผมเช่นกัน นี่จึงเป็นสิ่งที่ผมภาคภูมิใจ”

(หน้าที่พลเมือง ป.1 พว. หน้า 38-39)

จากตัวอย่างที่ 98 จะเห็นได้ว่าการมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่เป็นสิ่งที่เด็กจะต้องทำ เช่น ช่วยงานที่บ้าน รักษากฎระเบียบของโรงเรียน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ สื่อให้เห็นว่าคนในสังคมจะยอมรับและชมเชยเด็กที่รู้หน้าที่และมีความรับผิดชอบ นอกจากนี้ยังทำให้เด็กเกิดความภาคภูมิใจต่อตนเองอีกด้วย

ตัวอย่างที่ 99

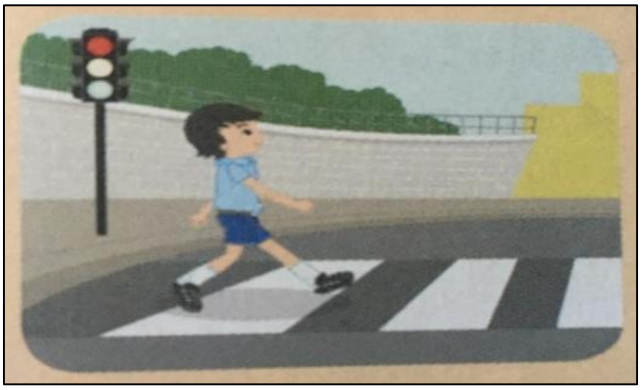

(หน้าที่พลเมือง ป.2 อจท. หน้า 17)

จากตัวอย่างที่ 99 จะเห็นได้ว่าในภาพมีนักเรียนชายกำลังเดินข้ามถนน ซึ่งเป็นการข้ามถนนที่ถูกต้องตามกฎจราจร เนื่องจากปรากฏสัญญาณไฟแดง แสดงให้รู้ว่ารถหยุด คนเดินข้าม

ถนนได้ และต้องข้ามถนนตามทางม้าลาย จากภาพสื่อให้เห็นว่าเด็กจะต้องรู้หน้าที่และมีความรับผิดชอบต่อสังคมด้วยเคารพกฎหมายการจราจร

ตัวอย่างที่ 100	ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง คือ ไม่ผัดผ่อนในการทำงานหรือการศึกษาเล่าเรียน โดยอ้างเหตุผลเข้าข้างตนเอง เช่น เมื่อได้รับมอบหมายงานจากพ่อแม่หรือครูก็ต้องรีบทำทันที เพื่อให้งานเสร็จทันตามวันหรือเวลาที่กำหนด (หน้าที่พลเมือง ป.3 วพ. หน้า 44)

จากตัวอย่างที่ 100 จะเห็นได้ว่าเด็กมีหน้าที่ที่ต้องทำงานที่ได้รับมอบหมาย รวมไปถึงการเข้ารับการศึกษาในระบบโรงเรียนก็เป็นหน้าที่ที่เด็กต้องทำ สื่อให้เห็นว่าหน้าที่และความรับผิดชอบเป็นสิ่งสำคัญที่ไม่ควรผัดผ่อน

ตัวอย่างที่ 101	ในการจัดกิจกรรมของห้องเรียนและโรงเรียน นักเรียนอาจได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ใดหน้าที่หนึ่ง เราจึงควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ที่ตนเองได้รับมอบหมายอย่างเต็มความสามารถ รวมทั้งพยายามมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของห้องเรียนและโรงเรียนเพื่อส่งเสริมทักษะและประสบการณ์ของตนเอง (หน้าที่พลเมือง ป.3 แม็ค หน้า 49)

จากตัวอย่างที่ 101 จะเห็นได้ว่านักเรียนมีหน้าที่เข้าร่วมกิจกรรมที่ได้จัดขึ้นภายในห้องเรียนและโรงเรียน เพื่อส่งเสริมทักษะและประสบการณ์แก่นักเรียน สื่อให้เห็นว่าการร่วมกิจกรรมเป็นหน้าที่ที่นักเรียนต้องทำอย่างเต็มความสามารถ เพื่อพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น

4.1.2.4 เด็กจะต้องรู้จักและรักความเป็นไทย

การปฏิบัติตนที่แสดงให้เห็นว่าเด็กจะต้องรู้จักและรักความเป็นไทย ได้แก่ การแต่งกาย กิริยามารยาท การยิ้มทักทาย เข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีไทย และใช้ภาษาไทยให้ถูกต้อง ตัวอย่างเช่น

ตัวอย่างที่ 102	กาลเทศะ คือ ความเหมาะสมที่บุคคลปฏิบัติต่อผู้อื่น ในช่วงเวลาและสถานที่นั้น ๆ และเหตุการณ์ กาลเทศะเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะถือว่าเป็นมารยาททางสังคมประการหนึ่ง ในฐานะพลเมืองไทยเราจึงควรปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามกาลเทศะ โดยพิจารณาถึงความเหมาะสมในเรื่องของ**การแต่งกาย กิริยามารยาท** และ**คำพูด**เป็นสำคัญ (หน้าที่พลเมือง ป.3 แม็ค หน้า 5)

จากตัวอย่างที่ 102 จะเห็นได้ว่า การรักความเป็นไทย คือ การรู้กาลเทศะ ช่วยทำให้เป็นผู้มีมารยาททางสังคม เช่น การแต่งกาย กิริยามารยาท และคำพูด ต้องปฏิบัติอย่างเหมาะสมกับช่วงเวลาและสถานที่ สื่อให้เห็นว่า การจะเป็นเด็กดีและคนดีนั้น จะต้องเรียนรู้มารยาททางสังคม นอกจากนี้ยังสื่อให้เห็นว่าในฐานะที่เด็กเป็นพลเมืองไทยจะต้องรู้จักและรักความเป็นไทย ด้วยการปฏิบัติตนให้เป็นผู้มารยาททางสังคมตามกาลเทศะ

ตัวอย่างที่ 103	หากเราต้องทักทายคนที่ไม่รู้จัก ไม่สนิทสนม ควรเริ่มต้นด้วย การยิ้มแล้วจึงกล่าวทักทาย ซึ่งสอดคล้องกับเอกลักษณ์ของประเทศไทย ที่รู้จักไปทั่วโลกว่า “สยามเมืองยิ้ม” (หน้าที่พลเมือง ป.1 อจท. หน้า 7)

จากตัวอย่างที่ 103 จะเห็นได้ว่า สยามเมืองยิ้ม คือ การยิ้มทักทายบุคคลที่ไม่รู้จักกันเป็นการส่วนตัว ที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของประเทศไทย สื่อให้เห็นว่าคนไทยทุกคนเป็นคนยิ้มง่าย มีจิตใจที่เป็นมิตร และในฐานะที่เป็นคนไทยเด็กจะต้องรู้จักและรักความเป็นไทยรวมถึงจะต้องเป็นคนยิ้มง่าย เพื่อที่จะนำไปสู่การเป็นเด็กดีและคนดีด้วยการยิ้มตามเอกลักษณ์ของประเทศไทย

ตัวอย่างที่ 104	ชุมชนบ้านคูบัววันนี้ดูคึกคักมากกว่าทุกวันที่ผ่านมา เนื่องจากสัปดาห์นี้ชุมชนได้จัดนิทรรศการผ้าไทย โดยใช้ชื่อว่า “ผ้าตีนจกของชาวคูบัว ของดีแห่งเมืองราชบุรี” โดยชาวบ้าน เด็ก ๆ และผู้ที่มาร่วมงานต่างแต่งกายด้วยชุดที่ตัดเย็บจากผ้าไทยที่มีสีสันและลวดลายสวยงาม (หน้าที่พลเมือง ป.2 พว. หน้า 23)

จากตัวอย่างที่ 104 จะเห็นว่าผู้ที่มาร่วมงานแต่งกายด้วยชุดที่ตัดเย็บจากผ้าไทยที่มีสีสันและลวดลายสวยงาม ทำให้เห็นว่าชาวบ้าน เด็ก ๆ และผู้ที่มาร่วมงานต่างรักความเป็นไทย สื่อให้เห็นว่าการแต่งกายด้วยผ้าไทย เที่ยวชมนิทรรศการผ้าไทยเป็นการเน้นย้ำถึงการรักความเป็นไทยที่สื่อให้เห็นถึงการเป็นเด็กดีและคนดีของสังคมไทย

ตัวอย่างที่ 105	ภาษาไทยช่วยสร้างเอกภาพของชาติ เรามีภาษาไทยเป็นภาษากลางและเป็นภาษาราชการทำให้ชนทุกหมู่เหล่ามีความรู้สึกเป็นชาติเดียวกัน ไม่มีความแตกแยกขัดแย้งกัน (หน้าที่พลเมือง ป.1 วพ. หน้า 11)

จากตัวอย่างที่ 105 จะเห็นได้ถึงความสำคัญของภาษาไทย เนื่องจากว่าภาษาไทยมีความสำคัญต่อคนไทย เช่น ช่วยสร้างเอกภาพของชาติ ใช้เป็นภาษาราชการ และให้ความรู้สึกเป็นชาติเดียวกัน สื่อให้เห็นว่าการจะเป็นเด็กดีและคนดีต้องรักความเป็นไทยด้วยการเห็นความสำคัญของภาษาไทย โดยการใช้ภาษาไทยให้ถูกต้องทั้งการเขียนและการสื่อสาร

4.1.2.5 เด็กจะต้องปรองดองสมานฉันท์

การปฏิบัติตนที่แสดงให้เห็นว่าเด็กจะต้องปรองดองสมานฉันท์ ได้แก่ เห็นอกเห็นใจกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เข้าใจและยอมรับในความเหมือนและความแตกต่าง เคารพซึ่งกันและกัน ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยาม รักใคร่สามัคคี ยึดมั่นในวิถีแห่งสันติวิธี และปฏิเสธวิธีการใช้ความรุนแรง ตัวอย่างเช่น

ตัวอย่างที่ 106	ในห้องเรียนของเรามีเพื่อนนักเรียนอยู่หลายคน ซึ่งมีความเหมือนและแตกต่างกันในหลาย ๆ ด้าน ในการอยู่ร่วมกันกับเพื่อน ๆ ของเราในห้องเรียนนั้น บางครั้งเราอาจไม่เข้าใจกันจนเกิดการทะเลาะกันได้ ดังนั้นเราจึงควรอยู่ร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เห็นอกเห็นใจกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน เราจึงจะอยู่ร่วมกันกับเพื่อนของเราได้อย่างมีความสุข (หน้าที่พลเมือง ป.1 วพ. หน้า 37)

จากตัวอย่างที่ 106 จะเห็นได้ว่าการอยู่รวมกันของคนหมู่มากที่มีความแตกต่างกัน คนที่อยู่รวมกันต้องมีความเข้าใจในความแตกต่างระหว่างกันและกัน ทั้งเห็นใจกัน มีน้ำใจต่อกัน

เพราะว่าการจะเป็นเด็กดีหรือคนดีนั้น ต้องยอมรับในความเหมือนและความแตกต่าง เพื่อแสดงให้เห็นว่าการเข้าใจและยอมรับในความแตกต่างของกันและกันนั้น จะทำให้เกิดความปรองดองสมานฉันท์

ตัวอย่างที่ 107	ถิ่นกำเนิด คือ ถิ่นเกิดหรือบ้านเกิดเมืองนอน โดยในบริบทสังคมโรงเรียนนั้น อาจมีคนหลากหลายถิ่นกำเนิดเข้ามาอยู่รวมกัน ซึ่งจะทำให้เกิดความหลากหลายทั้งด้านภาษา อาหาร ความเชื่อ และการดำเนินชีวิต ดังนั้นเราจึงควรเข้าใจและยอมรับในความเหมือนและความแตกต่างที่เกิดขึ้น ด้วยการเคารพซึ่งกันและกัน ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยาม ให้มีความรู้รักสามัคคีเพื่อความสงบสุขของสังคม (หน้าที่พลเมือง ป.2 แม็ค หน้า 56)

จากตัวอย่างที่ 107 จะเห็นได้ว่าสังคมในโรงเรียนมีคนที่เกิดจากถิ่นกำเนินต่างกัน ทำให้การใช้ชีวิตมีความแตกต่างกัน เช่น ภาษาที่ใช้สื่อสาร อาหารที่ต้องรับประทาน ตลอดจนการมีความคิดความเชื่อที่แตกต่างกัน และการที่เด็กมาอยู่รวมกันในสังคมโรงเรียน เด็กจะต้องเข้าใจในพฤติกรรมที่แตกต่างของเพื่อน รวมไปถึงเด็กจะต้องยอมรับพฤติกรรมที่แตกต่างเหล่านั้น เพื่อนำไปสู่ความสงบสุขของสังคม สื่อให้เห็นว่าการเข้าใจและยอมรับในความแตกต่างจะทำให้สังคมสงบสุขภายในสังคม

ตัวอย่างที่ 108	เม่นมีฐานะยากจนกว่าเพื่อนคนอื่นในชุมชน แต่เพื่อนทุกคนต่างเข้าใจเม่น ไม่ได้รังเกียจหรือล้อเลียนและคอยให้ความช่วยเหลือเม่นเสมอ เช่น ให้เม่นยืมอุปกรณ์การเรียนไปใช้ ช่วยอธิบายบทเรียนที่เม่นไม่เข้าใจ (หน้าที่พลเมือง ป.3 อจท. หน้า 31)

จากตัวอย่างที่ 108 จะเห็นได้ว่าเม่นเป็นเสมือนตัวแทนคนที่มีฐานะด้อยกว่าเพื่อนคนอื่นในสังคม เช่น การไม่มีเงินซื้ออุปกรณ์การเรียน แต่เพื่อนในโรงเรียนก็เข้าใจและเห็นใจเม่น จากตัวอย่างพบคำว่า “ทุกคน” เพื่อสื่อให้เห็นว่าสังคมของเม่นนั้น เป็นสังคมที่มีความปรองดอง สมานฉันท์ เนื่องจากว่าทุกคนในสังคมไม่รังเกียจ แต่กลับช่วยเหลือแบ่งปัน สะท้อนให้เห็นว่าการจะเป็นเด็กดีและคนดีนั้นต้องเข้าใจและยอมรับในความแตกต่างของกันและกัน

ตัวอย่างที่ 109	ในตอนเย็นวันนั้นชาวบ้านทุกคนก็มาประชุมกันตามที่ผู้ใหญ่เชิญ เพื่อสร้างความปรองดอง สมานฉันท์ ตามนโยบายของรัฐบาล ผู้ใหญ่ปานพูดกับชาวบ้านว่า “การที่หมู่บ้านของเราเข้มแข็งได้นั้น เราต้องรักกัน ช่วยเหลือกัน คนเราเกิดมาไม่เหมือนกัน ต่างเชื้อชาติ ศาสนา ต่างสภาพแวดล้อม ความสามารถร่างกายและจิตใจ ย่อมมีความแตกต่างกันเป็นธรรมดา บางคนรวย บางคนจน บางคนได้เรียนหนังสือสูง ๆ บางคนไม่มีโอกาสได้เรียน แต่บุคคลเหล่านี้ต้องอยู่รวมกันเป็นสังคม ซึ่งการอยู่รวมกันได้อย่างมีความสุข บุคคลต้องมีการยอมรับในความแตกต่างกัน อย่างเช่นความขัดแย้งของอ่ำกับทิศนั้น ไม่น่าจะเป็นเรื่องใหญ่โต คนบ้านเดียวกัน พ่อแม่เป็นเพื่อนกัน บ้านก็อยู่ติดกัน ลุงว่าเราน่าจะทำความเข้าใจกัน ทุกคนควรมีเหตุผลและควรเอาใจเขามาใส่ใจเรา เราต้องขจัดความขัดแย้งให้หมดไปและให้ยึดมั่นในวิถีแห่งสันติวิธี ปฏิเสธวิธีการใช้ความรุนแรง” (หน้าที่พลเมือง ป.3 พว. หน้า 50-51)

จากตัวอย่างที่ 109 จะเห็นได้ว่าคนในชุมชนเกิดความขัดแย้งกัน จนทำให้ผู้ใหญ่บ้านต้องเชิญลูกบ้านทุกคนมาประชุมเพื่อเจรจาให้คนในชุมชนเข้าใจกัน จึงอธิบายหลักการคิดเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติอย่างสันติวิธี เป็นการปลูกฝังให้คนในสังคมเข้าใจและยอมรับในความเป็นตัวตนของกันและกัน เพื่อลดการใช้ความรุนแรงตามนโยบายของรัฐบาล จะเห็นได้ว่ารัฐบาลต้องการให้คนในสังคมยอมรับในความแตกต่างของกันและกัน เพื่อลดความขัดแย้งในสังคม

4.1.3 อุดมการณ์ความยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติ

การวิเคราะห์ตัวบทหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองที่สื่ออุดมการณ์ “ความเป็นพลเมือง” ผู้วิจัยพบชุดความคิดเกี่ยวข้องกับความยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติ ประกอบด้วย สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังนี้

ตัวอย่างที่ 110	กิจกรรมเกี่ยวกับชาติ ได้แก่ เข้าร่วมกิจกรรมหน้าเสาธง และประดับธงชาติตามอาคารบ้านเรือนเมื่อถึงวันสำคัญเกี่ยวกับชาติ (หน้าที่พลเมือง ป.1 อจท. หน้า 17)

จากตัวอย่างที่ 110 จะเห็นได้ว่า คนไทยให้ความสำคัญเกี่ยวกับชาติไทย โดยการปฏิบัติกิจกรรมเกี่ยวกับชาติ ได้แก่ การยืนเคารพธงชาติ การประดับธงชาติตามกิจกรรมสำคัญ จากการปฏิบัติข้างต้นนี้สื่อให้เห็นว่า สถาบันชาติมีความสำคัญกับคนไทย

ตัวอย่างที่ 111	ก่อนเข้าเรียนตอนเช้าในแต่ละวันเราจะมีกิจกรรมก่อนเรียน คือ เข้าแถวเพื่อเคารพธงชาติและเชิญธงชาติไทยขึ้นสู่ยอดเสา สวดมนต์ กล่าวคำปฏิญาณ และรับฟังการอบรมจากครู ซึ่งโรงเรียนส่วนใหญ่จะเข้าแถวเคารพธงชาติในเวลา 08.00 นาฬิกา ดังนั้น นักเรียนต้องมาโรงเรียนก่อนเวลา 08.00 นาฬิกา เพื่อให้ทันเข้าแถวและร่วมกิจกรรมหน้าเสาธง (หน้าที่พลเมือง ป.2 วพ. หน้า 28)

จากตัวอย่างที่ 111 จะเห็นได้ว่า การปฏิบัติกิจกรรมก่อนเรียนนั้นมีความสำคัญต่อนักเรียน เนื่องจากเป็นการปฏิบัติกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสามสถาบันหลัก ประกอบด้วย ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ จะเห็นได้ว่าการเคารพธงชาติ สวดมนต์ กล่าวคำปฏิญาณตนนั้น เป็นการปฏิบัติหน้าที่ของพลเมือง ในฐานะที่นักเรียนซึ่งเป็นพลเมืองของชาติจึงต้องร่วมสืบทอดเพื่อปฏิบัติกิจกรรมให้สถาบันหลักอยู่คู่กับสังคมต่อไป

ตัวอย่างที่ 112	ครูอาภรณ์บอกนักเรียนว่า “การเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนที่จะช่วยสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบต่อไป นักเรียนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาได้ เช่น ทำบุญตักบาตร รักษาศีล ฟังพระธรรมเทศนา และเวียนเทียน เพียงเท่านี้นักเรียนก็จะได้ชื่อว่า เป็นชาวพุทธที่ดีแล้วค่ะ” (หน้าที่พลเมือง ป.3 พว. หน้า 22)

จากตัวอย่างที่ 112 จะเห็นได้ว่า การเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นหน้าที่ช่วยสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ สื่อให้เห็นว่าการทำบุญตักบาตร รักษาศีล ฟังพระธรรมเทศนา และเวียนเทียนนั้น จะนำไปสู่การเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

ตัวอย่างที่ 113	พระมหากษัตริย์ทรงปกครองประชาชนให้อยู่ดีมีสุขตามครรลองครองธรรม เราจึงควรเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังนี้

1. ยืนตรงและร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี
2. ปฏิบัติตนตามพระบรมราโชวาท หลักการทรงงาน พระราชจริยวัตร และพระจริยวัตร
3. เข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น วันจักรี วันปิยมหาราช วันสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า วันฉัตรมงคล เป็นต้น

(หน้าที่พลเมือง ป.3 แม็ค หน้า 20)

จากตัวอย่างที่ 113 จะเห็นได้ว่าการที่ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีมีสุขอยู่ได้นั้น อันมีสาเหตุมาจากพระมหากษัตริย์ทรงดูแลและห่วงใยประชาชน ทำให้ประชาชนปฏิบัติต่อสถาบันกษัตริย์ด้วยความจงรักภัคดี ความเคารพบูชา เป็นการเน้นย้ำว่าพระสถานภาพของพระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่เคารพเทิดทูน สื่อให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้สร้างประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นกับประชาชน

4.1.4 อุดมการณ์ความเป็นชายและความเป็นหญิง

การวิเคราะห์ตัวบทหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองที่สื่ออุดมการณ์ “ความเป็นพลเมือง” ผู้วิจัยพบชุดความคิดเกี่ยวข้องกับความเป็นชายและความเป็นหญิง ดังนี้

ตัวอย่างที่ 114 เมื่อช่วยแม่เก็บโต๊ะอาหารและล้างจานเสร็จแล้ว กิ่งจึงเดินไปที่สวนหลังบ้านเพื่อช่วยพ่อกับตาทำงานในสวน ส่วนแก้ว แม่ให้นำจานไปคืนป้ามาลี และบอกให้แก้วนำบวบไปฝากป้ามาลีด้วย เพื่อตอบแทนความมีน้ำใจที่ป้ามาลีนำขนมมาให้

(หน้าที่พลเมือง ป.1 พว. หน้า 11)

จากตัวอย่างที่ 114 จะเห็นได้ว่าหน้าที่ของลูกก็ถูกจำแนกตามเพศสภาวะ โดยเพศหญิงจะถูกนำเสนอเกี่ยวกับการทำงานบ้าน การเอื้อเฟื้อ อ่อนหวานอ่อนโยน ในขณะที่เพศชายจะนำเสนอในลักษณะของการใช้กำลังที่มีความเข้มแข็ง แข็งแรง คือ การช่วยงานพ่อและตาในสวน ส่วนเพศหญิงทำหน้าที่ผูกสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน สื่อให้เห็นความแตกต่างของเพศหญิงและเพศชายตามการกระทำตามเพศสภาวะ

ตัวอย่างที่ 115	โดยทั่วไปนักเรียนทุกคนจะได้รับมอบหมายให้ทำความสะอาดห้องเรียน หรือเรียกกันว่า เวรทำความสะอาดประจำวัน ซึ่งนักเรียนแต่ละคนจะได้รับมอบหมายว่าใครทำเวรวันไหน และบางครั้งบางมีการแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบอย่างชัดเจน เช่น **นักเรียนหญิงกวาดห้องและลบกระดานดำ นักเรียนชายถูพื้นห้องและนำขยะไปทิ้ง** (หน้าที่พลเมือง ป.2 วพ. หน้า 29)

จากตัวอย่าง 115 จะเห็นได้ว่า บทบาทของเพศหญิงได้ถูกจำกัดพื้นที่ให้อยู่ภายในห้องเรียน ได้แก่ การกวาดห้องและการลบกระดานดำ ส่วนบทบาทของเพศชายนั้นสื่อให้เห็นถึงความแข็งแรงของร่างกาย และให้ทำกิจกรรมนอกห้องเรียน ได้แก่ การถูพื้นห้องและการนำขยะไปทิ้ง จากบทบาทชายและหญิงที่ปรากฏสื่อให้เห็นถึงการถูกจำกัดพื้นที่การแสดงออกตามเพศภาวะ

ตัวอย่างที่ 116	เพศเป็นสถานภาพที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด ซึ่งตามโครงสร้างทางร่างกายของมนุษย์แล้วจะประกอบด้วยเพศชายและเพศหญิง นอกจากนี้ในสังคมปัจจุบัน บุคคลมีรสนิยมทางเพศหลากหลายจึงเกิดเพศที่สามขึ้น ดังนั้นเราจึงควรยอมรับความแตกต่างทางเพศนี้และปฏิบัติต่อกันด้วยการให้เกียรติซึ่งกันและกัน ตัวอย่างเช่น **เพศชายควรให้เกียรติและเสียสละให้แก่เพศหญิงหรือเพศที่อ่อนแอกว่า อาทิ การเสียสละที่นั่งบนรถโดยสารให้แก่เด็ก สตรี และคนชรา** เป็นต้น (หน้าที่พลเมือง ป.2 แม็ค หน้า 54-55)

จากตัวอย่างที่ 116 จะเห็นได้ว่าเพศชายเป็นเพศที่มีความแข็งแรงทางด้านร่างกาย ที่นำเสนอให้เห็นถึงความเข้มแข็ง เสียสละ และดูแลเพศที่อ่อนแอกว่า ส่วนเพศหญิงจะถูกนำเสนอให้เป็นผู้รับการปฏิบัติจากเพศชาย คือ ได้รับการดูแลจากเพศชาย สื่อถึงการเป็นเพศที่อ่อนแอกว่า ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงและผู้ชายเป็นการส่งเสริมให้ผู้ชายมีความแข็งแกร่ง ในขณะที่ผู้หญิงกลับมีภาพเป็นผู้ที่อ่อนแอกว่า และรอคอยการช่วยเหลือจากผู้ชาย

ตัวอย่างที่ 117

(หน้าที่พลเมือง ป.3 อจท. หน้า 26)

จากตัวอย่างที่ 117 จะเห็นได้ว่าเพศหญิงถูกนำเสนอให้เป็นนางรำ ที่มีความอ่อนช้อยอ่อนหวาน สวยงามทั้งกิริยาท่าทางและการแต่งกาย ส่วนเพศชายในภาพนั้นจะถูกนำเสนอให้เป็นผู้เล่นดนตรี ที่มุ่งเน้นไปที่ทักษะและความชำนาญในการเล่น สื่อสารโดยการใช้เสียงดนตรี เพื่อสื่อให้เห็นว่าเพศชายและเพศหญิงถูกนำเสนอให้มีความแตกต่างกันตามบทบาทหน้าที่ทางสังคม

4.2 วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม (Sociocultural Practice)

ผู้วิจัยจะวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรมซึ่งสัมพันธ์กับตัวบทหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง โดยผู้วิจัยจะนำแนวคิดเรื่อง**การพัฒนาหลักสูตรที่เน้นความเป็นพลเมือง** และแนวคิดเรื่อง**ความเป็นพลเมืองในสังคมไทย**มาใช้ในการวิเคราะห์ ดังนี้

4.2.1 การพัฒนาหลักสูตรที่เน้นความเป็นพลเมือง

การดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา หลายคนมักตั้งคำถามว่าการศึกษาช่วยพัฒนาทรัพยากรบุคคลในปัจจุบันและการศึกษามีส่วนช่วยในการผลิตและเตรียมพลโลกแห่งอนาคตได้อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการศึกษาที่มิได้มุ่งเพียงเพื่อพัฒนาให้ผู้เรียนได้ค้นพบความต้องการและสนองตอบต่อแนวคิดเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคลเท่านั้น แต่นั่นควรหมายความรวมไปถึงการจัดการศึกษาที่สะท้อนให้ผู้เรียนได้รับรู้และซึมซับบริบทต่าง ๆ ตามสภาพสังคม และวัฒนธรรมแห่งความเป็นจริงควบคู่ไปกับการทำความเข้าใจในคุณค่าของความเป็นมนุษย์อย่างสมบรูณ์ (Kindred and others. 1976; Sable. 2007; Bai and others. 2009) ด้วยเหตุนี้ทำให้หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบในระบบการศึกษา โดยเฉพาะกระทรวงศึกษาธิการเป็นหน่วยงานที่ควบคุมและดูแลการจัดระบบการศึกษาภายในประเทศไทย รวมไปถึงการกำหนดหลักสูตรแกนกลาง

เพื่อให้โรงเรียนทุกแห่งสามารถจัดการเรียนการสอนให้เป็นไปตามเนื้อหาที่หลักสูตรกำหนดไว้ และทำให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปในทิศทางเดียวกันทุกโรงเรียน

หลักสูตรจึงเป็นเครื่องมือที่ถ่ายทอดเจตนารมณ์หรือเป้าประสงค์ของการศึกษาแห่งชาติลงสู่การปฏิบัติ ทำให้หลักสูตรมีการบริหารจัดการอย่างมีระบบ เพื่อให้การนำหลักสูตรไปใช้ได้อย่างเหมาะสมและเกิดประสิทธิภาพ หลักสูตรจึงเปรียบเสมือนพิมพ์เขียวที่จำเพาะเจาะจงการเรียนรู้ซึ่งเกิดจากการกำหนดเนื้อหา เป้าหมาย วัตถุประสงค์และมาตรฐานการเรียนรู้ของการปฏิบัติ (ประสาท เนืองเฉลิม, 2554: 30) สามารถสรุปได้ว่า หลักสูตรเป็นเอกสารและแนวทางในการจัดการเรียนรู้ประกอบด้วย วัตถุประสงค์ของหลักสูตร สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ ที่สอดคล้องกับการจัดกิจกรรมหรือประสบการณ์ที่จะแก่ผู้เรียน รวมถึงมีกระบวนการประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนที่กำหนดโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรนั้น ๆ

ในสังคมปัจจุบันการศึกษาเป็นปัจจัยพื้นฐานในการพัฒนาประเทศ ด้วยเหตุนี้ระบบการจัดการศึกษาจึงถูกปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด ทั้งนี้เพื่อให้การจัดการศึกษาสอดคล้องกับสภาวะของสังคมตามยุคสมัย ทำให้หลักสูตรการศึกษาของไทยถูกปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสภาวการณ์ของสังคม และมีชื่อเรียกแตกต่างกันตามยุคสมัย

พุทธศักราช 2503 ก่อนประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (พ.ศ. 2503 - 2543) กระทรวงศึกษาธิการได้ปรับปรุงหลักสูตรทุกระดับให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติที่ปรับปรุงใหม่ เรียกว่า **หลักสูตรพุทธศักราช 2503** มุ่งให้ทุกคนได้รับการศึกษาตามควรแก่อัตภาพ**เพื่อเป็นพลเมืองดี** มีความรู้ ความสามารถที่จะประกอบอาชีพและทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ โดยเน้นความสำคัญด้านพุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษาและหัตถศึกษา

หลังจากนั้นการศึกษาไทยได้เปลี่ยนมาใช้**หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521** อันเนื่องจากความไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงและการศึกษาไม่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ จึงมีการกำหนดหลักสูตรใหม่ขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนเป็นคนดีมีคุณธรรม ให้มีความรู้ความสามารถ มีความสุข รวมทั้งเป็น**พลเมืองดีของสังคมและประเทศชาติ** หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 **(ฉบับปรับปรุง 2533)** มีจุดมุ่งหมายเพื่อมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้พร้อมที่จะทำประโยชน์เพื่อสังคมภายใต้ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและการศึกษาต่อให้สามารถทำประโยชน์เพื่อสังคมในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข จากการใช้หลักสูตรดังกล่าวไม่สามารถส่งเสริมให้สังคมไทยก้าวไปสู่สังคมแห่งความรู้ในยุคโลกาภิวัตน์ได้ทันเหตุการณ์ และไม่สะท้อนความต้องการของท้องถิ่น เกิดการแก้ไขรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ จึงเปลี่ยนไปใช้**หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544** มีจุดมุ่งหมายมุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อและประกอบอาชีพ จากการใช้หลักสูตรพบว่า

มีความสับสนในผู้ปฏิบัติการในสถานศึกษา จึงเปลี่ยนมาใช้ **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551** โดยเพิ่มสมรรถนะสำคัญของผู้เรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ส่วนเนื้อหาสาระยังคงใช้ 8 กลุ่มสาระเหมือนหลักสูตร 2544 แต่ได้มีการกำหนดตัวชี้วัดเพิ่มใหม่ และมีการเพิ่มกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม

ในช่วงหลังจากรัฐประหาร ภาครัฐได้ปรับปรุงระบบการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาชาติ อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) จึงมีการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการเพิ่มรายวิชาหน้าที่พลเมืองเข้ามาเป็นรายวิชาเพิ่มเติม เพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน โดยมีการกำหนดจุดเน้น จำนวน 5 จุดเน้น ได้แก่ (1) ความเป็นไทย (2) รักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ (3) ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (4) ความปรองดอง สมานฉันท์ และ (5) ความมีวินัยในตนเอง เพื่อสันติสุขของสังคมไทยและสร้างคนไทยที่เข้มแข็งนำไปสู่การสร้างสรรค์ประเทศไทยให้เข้มแข็ง โดยยึดหลักการปฏิบัติตนเพื่อความเป็นพลเมืองที่ดี

การพัฒนาหลักสูตรที่เน้นความเป็นพลเมืองปรากฏอยู่ในหลักสูตรบางช่วงเวลา ได้แก่ หลักสูตรพุทธศักราช 2503 หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สภาพเหตุการณ์ในสังคมส่งผลต่อการบังคับใช้หลักสูตรเพื่อแก้ไขและควบคุมสถานการณ์ที่เกิดขึ้นให้เปลี่ยนแปลงไป

4.2.2 ความเป็นพลเมืองในสังคมไทย

พลเมืองคือกำลังคนของประเทศ นักเรียนในฐานะเป็นพลเมืองของสังคมจะได้รับสิทธิเสรีภาพ และมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมร่วมพัฒนาประเทศชาติ การจะปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนเติบโตเป็นพลเมืองที่ดีต้องอาศัยบริบทแวดล้อมในการเสริมสร้างคุณลักษณะนิสัยที่ดีให้เกิดขึ้นต่อเด็กและเยาวชน โดยเริ่มจากสถาบันครอบครัวที่ถือเป็นสถาบันพื้นฐานที่สำคัญของสังคมมนุษย์ ทำหน้าที่ช่วยหล่อหลอมเด็กให้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น ผ่านกิจวัตรประจำวันที่บ้าน เช่น การเรียนรู้บทบาทหน้าที่ การช่วยทำงานบ้าน เป็นต้น เพื่อให้สังคม ภาครัฐหรือชาติได้ทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ ดังนั้นครอบครัวจึงเป็นสถาบันที่สำคัญในการอบรมเลี้ยงดู ให้ความรักและการดูแลเอาใจใส่ รวมถึงเป็นต้นแบบการแสดงพฤติกรรมตามบทบาทหน้าที่แก่เด็ก

สถาบันโรงเรียนเป็นสถาบันการศึกษาที่ผูกขาดการจัดการศึกษาไว้ที่โรงเรียนมากขึ้น ทำให้พ่อแม่และผู้ปกครองมีบทบาทในการจัดการศึกษาน้อยลง เหลือเพียงการคอยตักเตือนเด็กให้เรียนหนังสือเท่านั้น (รุ่ง แก้วแดง, 2543: 167) ถึงแม้โรงเรียนจะเป็นสถานศึกษาที่ถ่ายทอดความรู้และทักษะแก่เด็กแล้ว โรงเรียนยังคอยอบรมขัดเกลาพฤติกรรมที่คนในสังคมร่วมกันสร้างขึ้นให้เกิดแก่สมาชิกตัวน้อยของสังคม เพื่อปลูกฝังความเป็นพลเมืองที่ดี โดยการให้เด็กได้เข้าใจวัฒนธรรม ค่านิยมที่

จำเป็น เช่น วัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น โดยมีครูเป็นผู้อบรมสั่งสอนให้เด็กประพฤติปฏิบัติตนตามมาตรฐานทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคมเป็นการควบคุมพฤติกรรมของเด็ก ผ่านสถาบันสังคมเพื่อผลประโยชน์ของสังคม การที่เด็กถูกวางเงื่อนไขและถูกกำหนดการกระทำโดยกลุ่มบุคคลหรือกลุ่มสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ จะทำให้เด็กเข้าใจและมีความเชื่อต่อสิ่งที่ปฏิบัติว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง โดยไร้ข้อโต้แย้ง ซึ่งข้อกำจัดและเงื่อนไขการกระทำเหล่านั้นได้กระทำหน้าที่ซึ่งซ่อนเร้นอยู่ภายในหรืออาจแสดงโดยเปิดเผย ส่งผลให้เด็กมีส่วนร่วมในเป้าหมายและบรรทัดฐานของสังคมนั้น

จากการศึกษาแนวคิดดังกล่าว ทำให้เห็นว่า ยุคสมัยของการสร้างหลักสูตรส่งผลต่อสภาพเหตุการณ์ของสังคมในช่วงเวลานั้น ครั้งเวลาผ่านไปสภาพของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไป ย่อมจะมีผลกระทบต่อหลักสูตร ทำให้หลักสูตรไม่มีความเหมาะสมกับสภาพปัญหาและความต้องการของสังคม ดังนั้นการปรับปรุงแก้ไขหรือการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพสังคมย่อมเป็นสิ่งจำเป็น (บุญเลี้ยง ทุมทอง, 2554: 333) เพื่อที่จะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในขณะนั้น อีกทั้งสังคมไทยยังมีความแตกต่างของบุคคลทั้ง เพศสภาพ ที่อยู่อาศัย ภาษา ความคิดและความเชื่อ ทำให้คนในสังคมมีความคิดเห็นที่ไม่สอดคล้องกันในบางเรื่อง อันนำไปสู่ปัญหาที่จะทำให้เกิดความขัดแย้งภายในสังคม เช่น การแบ่งฝ่าย การประท้วง เป็นต้น จึงกำหนดรายวิชาหน้าที่พลเมืองในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เพื่อช่วยแก้ปัญหาและปลูกฝังความเป็นพลเมืองที่สังคมพึงปรารถนา ทว่าการปลูกฝังค่านิยม วัฒนธรรม วิถีปฏิบัตินั้น จำเป็นต้องปลูกฝังให้กับเด็กตั้งแต่วัยเรียนเป็นต้นไป ผ่านกระบวนการหล่อหลอมบุคคลิกภาพ ระบบการศึกษาที่เป็นกระบวนการพัฒนาหรือปรับปรุงจิตใจ อุปนิสัย และอุดมคติทางกายภาพต่าง ๆ ของเด็กให้ดีขึ้นเพื่อที่จะเป็นพลเมืองที่สังคมพึงปรารถนา

4.3 ความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์กับวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์กับวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น ผู้วิจัยพบว่า ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการนำเสนออุดมการณ์ “ความเป็นพลเมือง” ในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองนั้น มีหลายประการ ได้แก่ แนวคิดเรื่องระบบอาวุโส แนวคิดเกี่ยวกับพลเมืองและพลโลก แนวคิดเรื่องความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และแนวคิดความเป็นชายความเป็นหญิง ดังนี้

แนวคิดเรื่องระบบอาวุโส เป็นระบบที่ผู้ใหญ่มีอำนาจและสถานภาพเหนือผู้น้อย ทำให้เกิดการเคารพและเชื่อฟังผู้ใหญ่ การกราบไหว้ การแสดงความสุภาพ อ่อนน้อมถ่อมตน เนื่องมาจากผู้ใหญ่ คือผู้ที่มีทั้งคุณวุฒิและวัยวุฒิที่สูงกว่าเด็ก ส่วนเด็กนั้นยังขาดประสบการณ์จึงอาจทำให้เด็กไม่สามารถพิจารณาเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างถี่ถ้วนและอาจทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสมได้ เนื่องจากความ

รู้เท่าไม่ถึงการณ์ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้ใหญ่ถูกมองว่ามีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และมีทักษะในการดำเนินชีวิต สามารถเป็นที่พึ่งของผู้น้อยได้ ดังนั้นจึงควรได้รับการเคารพยกย่อง และได้รับสิทธิหรือความชอบธรรมต่าง ๆ ที่จะสั่งการให้ผู้น้อยปฏิบัติตาม คนไทยส่วนใหญ่นั้นได้รับการปลูกฝังความคิดนี้มาตั้งแต่เยาว์วัย โดยได้รับแบบอย่างจากพ่อแม่ที่มีหน้าที่หลักในการอบรมสั่งสอนหรือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ทว่าแนวคิดเรื่องระบบอาวุโสนี้ หากมองในมุมกลับกันก็อาจจะเกิดปัญหาขึ้นในลักษณะที่ทำให้เด็กไม่กล้าแสดงความคิดโต้แย้ง ขาดความคิดริเริ่ม ซึ่งแนวคิดเรื่องระบบอาวุโสส่งผลต่อการสื่ออุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่และอุดมการณ์เด็กดีและคนดีที่ปรากฏในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ดังที่ได้นำเสนอ

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 เป็นเสมือนกรอบที่กำหนดพฤติกรรมหรือความประพฤติของเด็กให้สอดคล้องกับคุณลักษณะที่กำหนด เพื่อปลูกฝังหรือขัดเกลาให้เด็กเติบโตเป็นพลเมืองและพลโลกที่พึงปรารถนา ผ่านวิธีการการเรียนรู้บทบาทและหน้าที่ของตนเองสำหรับการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมประชาธิปไตย โดยมุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถตามสถานภาพ บทบาท สิทธิเสรีภาพ หน้าที่ในฐานะพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2554) ได้สรุปลักษณะพลเมืองไทยในศตวรรษที่ 21 ได้แก่ คนไทยมีคุณภาพและได้มาตรฐาน ใฝ่รู้และสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง รักการอ่านและแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง ใฝ่ดี มีคุณธรรมพื้นฐาน มีจิตสำนึก และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนร่วม มีจิตสาธารณะ มีวัฒนธรรมประชาธิปไตย คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาได้ มีทักษะการคิด และปฏิบัติ ทำให้วาทกรรมในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองนำเสนอเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ที่เด็กต้องปฏิบัติตาม เพื่อสื่ออุดมการณ์เด็กดีและคนดี ในขณะเดียวกันอุดมการณ์ที่นำเสนออย่าง "แนบเนียน" ไร้ข้อโต้แย้ง ช่วยตอกย้ำแนวคิดพลเมืองและพลโลกที่พึงปรารถนาและอาจจะมีผลทางอุดมการณ์ต่อความคิดของเด็ก ทำให้เด็กยอมรับและเชื่อตามระบบความคิดดังกล่าวนั้น

สังคมไทยเป็นประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข โดยมีประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ทำให้สถาบันทั้งสามสถาบันที่ประกอบขึ้นกลายเป็นชาติไทย ได้แก่ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โดยที่ชาติเสมือนเป็นแผ่นดินหรือประเทศ ศาสนาเป็นหลักคำสอนที่ยึดถือปฏิบัติ และพระมหากษัตริย์เป็นประมุขที่ปกครองแผ่นดิน เมื่อสามสถาบันประกอบรวมกันจึงเป็นเสมือนแก่นสำคัญของประเทศ ทำให้คนในประเทศไทยยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติด้วยการแสดงออกในรูปแบบของการปฏิบัติตนตามวิถีปฏิบัติที่ทำเป็นกิจวัตร เช่น ร้องเพลงชาติ ยืนตรงเคารพธงชาติ สวดมนต์ไหว้พระ ทำบุญตักบาตร รวมไปถึงการปฏิบัติกิจกรรมตามวันสำคัญต่าง เช่น จุดเทียนชัยถวายพระพร ประดับธง เป็นต้น การปฏิบัติเหล่านี้สื่อแนวคิดเรื่องความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ นำไปสู่อุดมการณ์ความยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติ โดยรัฐได้พยายาม

ปลูกฝังความคิดเรื่องหน้าที่ของพลเมืองให้กับประชาชนที่อยู่ในวัยเรียน เพื่อให้เห็นบทบาทของตนเองในฐานะส่วนหนึ่งของสังคมและชาติไทย

แนวคิดเรื่องความเป็นชายและความเป็นหญิงในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองนั้น นำเสนอให้เห็นเรื่องความแตกต่างกันของบทบาทหน้าที่ตามเพศภาวะ โดยเพศหญิงมักจะถูกนำเสนอเกี่ยวกับงานบ้านและการทำความสะอาด การเอื้อเฟื้อ ความอ่อนหวานอ่อนโยน ส่วนเพศชายจะนำเสนอในลักษณะของการใช้กำลังที่มีความเข้มแข็ง ความแข็งแรงของพละกำลัง เช่น การช่วยงานในสวน การนำขยะไปทิ้งและดูแลเพศที่อ่อนแอกว่า เช่น เสียสละที่นั่งแก่เด็กและสตรี จากบทบาทชายและหญิงที่ปรากฏสื่อให้เห็นถึงการถูกจำกัดพื้นที่การแสดงออกตามเพศภาวะ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเพศหญิงและเพศชายเป็นการส่งเสริมให้ผู้ชายมีความแข็งแกร่ง ในขณะที่ผู้หญิงกลับมีภาพเป็นผู้ที่อ่อนแอกว่า และรอคอยการช่วยเหลือจากผู้ชาย ดังข้อความในตัวบทว่า “เพศชายควรให้เกียรติและเสียสละให้แก่เพศหญิงหรือเพศที่อ่อนแอกว่า อาทิ การเสียสละที่นั่งบนรถโดยสารให้แก่เด็ก สตรี และคนชรา” (หน้าที่พลเมือง ป.2 แม็ค หน้า 55) จากข้อความนี้เป็นการสื่อถึงอุดมการณ์ความเป็นชายและความเป็นหญิง

อุดมการณ์ดังที่กล่าวมาได้พยายามปลูกฝังความคิดผ่านตัวบทหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ส่วนหนึ่งเป็นการผลิตซ้ำความคิดเดิมในสังคมไทย เช่น อสมมาตรของอำนาจที่แตกต่างกันระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ โดยเด็กจะมีอำนาจน้อยหรือด้อยอำนาจกว่าผู้ใหญ่ กล่าวคือเด็กยังไม่กล้าตัดสินใจทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง ทำให้อำนาจในการตัดสินใจขึ้นอยู่กับผู้ใหญ่ โดยที่เด็กจะคอยเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ทำให้เกิดการยอมรับในสถานภาพและบทบาทของตนเองว่ามีความแตกต่างภายใต้ความพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ เพศชายกับเพศหญิง รวมถึงรัฐกับประชาชน ดังนั้นเด็กจึงต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ได้อย่างครบถ้วนตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์และปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับความต้องการหรือบรรทัดฐานทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นจากผู้ที่มีอำนาจรัฐหรือมีอำนาจหลักในการปกครองสังคม เพื่อสร้างความชอบธรรมให้เกิดจากการจัดระเบียบสังคม โดยที่รัฐมุ่งเน้นเรื่องความสมานฉันท์ ปรองดอง และปฏิเสธการใช้ความรุนแรง เพื่อสัมพันธภาพของสังคม อันมีสาเหตุมาจากปัญหาของสังคมในปัจจุบัน ทั้งหมดนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นการปลูกฝังอุดมการณ์ผ่านกลไกการสมยอมต่ออำนาจรัฐ ซึ่งเป็นอุดมการณ์หรือชุดความคิดที่เป็นรากฐานในการปฏิบัติ อันเป็นการช่วยให้รัฐหรือมีอำนาจหลักสามารถปกครองสังคมได้อย่างราบรื่นและสงบสุข

บทที่ 5
สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์นี้ศึกษากลวิธีทางภาษาและอุดมการณ์ความเป็นพลเมืองที่ปรากฏในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง ระดับประถมศึกษา ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ตามแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Fairclough, 1995) โดยวิเคราะห์อุดมการณ์เกี่ยวกับ “ความเป็นพลเมือง” ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา โดยใช้กลุ่มข้อมูล คือ วาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ได้แก่ หนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 จากสำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ วัฒนาพานิช สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ และแม็คเอ็ดดูเคชั่น จำนวน 12 เล่ม ผลการวิจัยสรุปเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม

วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม ได้แก่ การวิเคราะห์ตามทฤษฎี S M C R ของเดวิด เค เบอร์โล และการวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมตามกรอบมิติที่ 2 ของแฟร์คลัฟ ดังนี้

จากการการวิเคราะห์ตามทฤษฎี S M C R พบว่า **ผู้ส่งสาร** (S) ได้แก่ รัฐที่ทำหน้าที่ควบคุม กำกับ และดูแลขั้นตอนการผลิตหนังสือเรียน อาศัย**ข้อมูลข่าวสาร** (M) ในการบรรจุเนื้อหาที่กำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ ผ่าน**ช่องทางในการส่ง** (C) ได้แก่ โดยมีนักเรียนซึ่งเป็นกลุ่มเด็กที่ได้รับการจัดการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน มีคุณครูและบุคลากรทางการศึกษาเป็นผู้คอยสอน ควบคุมและปลูกฝังข้อมูลข่าวสารให้แก่เด็กผ่านตัวบทหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง เมื่อ**ผู้รับ** (R) คือ นักเรียน ได้รับข้อมูลข่าวสารจากผู้ส่งจะทำให้เกิดการสืบทอดค่านิยม และการปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคมผ่านการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน

จากการการวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมตามกรอบมิติที่ 2 ของแฟร์คลัฟ พบว่า ผู้มีอำนาจในการตรวจสอบ ดูแล ควบคุมการผลิตหนังสือเรียน คือ รัฐ โดยมีสำนักพิมพ์ต่าง ๆ เป็นฐานในการผลิตหนังสือเรียนตามวัตถุประสงค์หรือจุดเน้นที่รัฐต้องการจะปลูกฝัง ส่งเสริม และพัฒนาเด็กให้มีความสามารถตามศักยภาพหรือมีพฤติกรรมที่พึงปรารถนาใด ๆ นั้น สำนักพิมพ์ต้องผลิตหนังสือเรียนให้สอดคล้องตามหลักสูตรที่กำหนดโดยหน่วยงานของรัฐ เพื่อให้โรงเรียนใช้หนังสือเรียนในการจัดการเรียนการสอนภายในโรงเรียนระหว่างครูกับนักเรียน และวาทกรรมหนังสือเรียนกับนักเรียน

5.1.2 กลวิธีทางภาษาที่สื่อชุดความคิด “ความเป็นพลเมือง” ในหนังสือเรียนรายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง

กลวิธีทางภาษาที่สื่อชุดความคิด “ความเป็นพลเมือง” จำแนกออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลวิธีทางวัจนภาษา และกลวิธีทางอวัจนภาษา ดังนี้

5.1.2.1 กลวิธีทางวัจนภาษา

ผลการวิเคราะห์พบว่า ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองใช้กลวิธีทางวัจนภาษา 9 กลวิธีหลัก ได้แก่ (1) กลวิธีการใช้คำศัพท์แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (2) กลวิธีการใช้คำกริยาที่เด็กกระทำกริยา (3) กลวิธีการใช้คำกริยาที่บุคคลอื่นกระทำกริยา (4) กลวิธีการใช้คำเรียกขาน (5) กลวิธีการอ้างส่วนใหญ่ (6) กลวิธีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ (7) กลวิธีการแสดงเหตุ–ผล (8) กลวิธีการใช้เสียงที่หลากหลาย และ (9) กลวิธีการกำหนดกรอบการตีความคิด

1) กลวิธีการใช้คำศัพท์แสดงคุณลักษณะอันพึงประสงค์

ผลการวิเคราะห์พบว่า ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง เลือกใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่พูดถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเสริมสร้างพฤติกรรมและหล่อหลอมให้เด็กมีพฤติกรรมตรงตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแกนกลาง ซึ่งการปฏิบัติต่าง ๆ นี้ มีส่วนช่วยสร้างพฤติกรรมที่พึงปรารถนาให้เกิดขึ้นแก่เด็ก

2) กลวิธีการใช้คำกริยาที่เด็กกระทำกริยา

ผลการวิเคราะห์พบว่า ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง เลือกนำเสนอตัวบทโดยให้เด็กนักเรียนเป็นผู้กระทำคำกริยาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เรียนหนังสือ ช่วยงานบ้าน พูดจาสุภาพ เป็นต้น

3) กลวิธีการใช้คำกริยาที่บุคคลอื่นกระทำกริยา

ผลการวิเคราะห์พบว่า ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง เลือกนำเสนอตัวบทโดยให้บุคคลอื่น เช่น คุณครู พ่อแม่ เป็นต้น เป็นผู้กระทำคำกริยาในรูปแบบต่าง ๆ แก่เด็ก เช่น ชมเชย ดูแล ห่วงใย เลี้ยงดู ตักเตือน และสั่งสอน เป็นต้น

4) กลวิธีการใช้คำเรียกขาน

ผลการวิเคราะห์พบว่า ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง เลือกใช้คำเรียกขานใน 2 รูปแบบ ได้แก่ คำเรียกขานที่แสดงการเป็นพวกเดียวกัน มักปรากฏคำว่า “เรา” และคำเรียกขานบอกอาชีพหรือตำแหน่ง เช่น ผู้อำนวยการโรงเรียน ผู้ใหญ่บ้านกำนัน และแม่ค้าพ่อค้า

5) กลวิธีการอ้างส่วนใหญ่

ผลการวิเคราะห์พบว่า การอ้างส่วนใหญ่ มักปรากฏคำว่า ทุกคน ทั่วโลก สังคม เพื่อแสดงให้เห็นว่า คนกลุ่มใหญ่ที่ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองกล่าวถึงนั้นปฏิบัติ

ตนในลักษณะใดบ้าง เพื่อช่วยโน้มน้าวให้เด็กเกิดความไว้ใจที่จะปฏิบัติตามและถูกครอบงำความคิดโดยง่าย

6) กลวิธีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ

ผลการวิเคราะห์พบว่า การใช้คำแสดงทัศนภาวะ ได้แก่ ต้อง ควร โดยวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองมักใช้คำว่า “ต้อง” “ควร” กับเด็ก เพื่อแสดงให้เห็นว่า คำกริยาที่ปรากฏร่วมกับคำแสดงทัศนภาวะนั้นเป็นสิ่งที่เด็กต้องทำหรือไม่ต้องทำ ทั้งนี้การใช้คำว่า “ควร” เป็นการบ่งถึงลักษณะของการปฏิบัติ แต่การใช้คำว่า “ต้อง” จะเป็นการใช้คำที่แฝงไปด้วยอำนาจ เพื่อบอกถึงสิ่งที่ต้องการให้ปฏิบัติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

7) กลวิธีการแสดงเหตุ – ผล

ผลการวิเคราะห์พบว่า การใช้ประโยคแสดงเหตุ - ผล เป็นการให้เหตุผลประกอบ เพื่อให้ข้อความมีความน่าเชื่อถือและมีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น และทำให้เข้าใจเหตุการณ์ได้ดีขึ้น

8) กลวิธีการใช้เสียงที่หลากหลาย

ผลการวิเคราะห์พบว่า การใช้เสียงที่หลากหลาย ประกอบด้วย 2 รูปแบบ ได้แก่ การใช้เสียงภายในตัวบท คือ เสียงของตัวละครในเรื่องที่ปรากฏในตัวบท และการใช้เสียงภายนอกตัวบทเพื่อสร้างสหบท เช่น คำสอนในพระบรมราโชวาท

9) กลวิธีการกำหนดกรอบการตีความคิด

ผลการวิเคราะห์พบว่า ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองใช้การกำหนดกรอบการตีความคิดใน 2 ลักษณะ ได้แก่ การกำหนดข้อปฏิบัติ เช่น มารยาทในการไหว้ การปฏิบัติตามกฎของห้องเรียน การปฏิบัติตามกฎของโรงเรียน และการยกตัวอย่าง เช่น การยกตัวอย่างข้อปฏิบัติต่าง ๆ ในการอธิบายข้อกำหนดของการปฏิบัติให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน

5.1.2.2 กลวิธีทางอวัจนภาษา

ผลการวิเคราะห์พบว่า ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองใช้ภาพในการนำเสนอพฤติกรรมในด้านดีของเด็ก เพื่อแนะความของการปฏิบัติตนตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ทั้ง 8 ประการ ที่กำหนดไว้ในหลักสูตร รวมถึงจุดเน้นของรายวิชาหน้าที่พลเมืองทั้ง 5 จุดเน้น เพื่อแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของเด็ก และกลวิธีทางอวัจนภาษายังเป็นการใช้ภาพเพื่อสื่อความหมายให้เด็กเข้าใจความหมายตรงกับสิ่งที่ผู้ผลิตวาทกรรมต้องการจะสื่อสาร

5.1.3 อุดมการณ์ความเป็นพลเมืองในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง

อุดมการณ์หรือชุดความคิดที่นำเสนอในประเด็นนี้ ผู้วิจัยพบว่าเป็นอุดมการณ์ที่สื่อ “ความเป็นพลเมือง” จำนวน 4 อุดมการณ์ ได้แก่ อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ อุดมการณ์เด็กดีและคนดี อุดมการณ์ความยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติ และอุดมการณ์ความเป็นชายและความเป็นหญิง ดังต่อไปนี้

5.1.3.1 อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่

ประกอบด้วยชุดความคิด 2 ความคิดย่อย ได้แก่ (1) เด็กจะต้องมีความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ และ (2) เด็กจะต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสอน จะเห็นได้ว่าอุดมการณ์นี้เป็นอุดมการณ์ที่ผู้ใหญ่เป็นผู้ที่มีอำนาจสูงกว่าเด็ก

5.1.3.2 อุดมการณ์เด็กดีและคนดี

ประกอบด้วยชุดความคิด 5 ความคิดย่อย ได้แก่ (1) เด็กจะต้องมีพฤติกรรมตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (2) เด็กจะต้องปฏิบัติตนตามข้อตกลงของโรงเรียน (3) เด็กจะต้องรู้หน้าที่และมีความรับผิดชอบ (4) เด็กจะต้องรู้จักและรักความเป็นไทย และ (5) เด็กจะต้องปรองดองสมานฉันท์ จะเห็นได้ว่าชุดความคิดเหล่านี้มุ่งเน้นพฤติกรรมของเด็กที่มีต่อคนในครอบครัว คนในโรงเรียน และคนในชุมชน

5.1.3.3 อุดมการณ์ความยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติ

ผลการวิเคราะห์พบว่า เด็กมีความประพฤติที่ยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติ ประกอบด้วย สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ ด้วยการยึดถือปฏิบัติและแสดงความเคารพด้วยความจงรักภักดี

5.1.3.4 อุดมการณ์ความเป็นชายและความเป็นหญิง

ผลการวิเคราะห์พบว่า เด็กผู้ชายและเด็กผู้หญิงถูกนำเสนอให้มีบทบาทหรือการแสดงออกที่แตกต่างกัน ตามเพศภาวะ กำหนดโดยปัจจัยทางวัฒนธรรม สังคมและอื่น ๆ ที่ถูกทำให้กลายเป็นบรรทัดฐานของสังคม

5.1.4 วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม

ผลการวิเคราะห์พบว่า การดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การพัฒนาทรัพยากรบุคคลในปัจจุบันและการศึกษามีส่วนช่วยในการผลิตและเตรียมพลโลกแห่งอนาคต ในช่วงหลังจากรัฐประหาร ภาครัฐได้ปรับปรุงระบบการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาชาติ อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) จึงมีการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการเพิ่มรายวิชาหน้าที่พลเมืองเข้ามาเป็นรายวิชาเพิ่มเติม เพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน โดยมีการกำหนดจุดเน้น จำนวน 5 จุดเน้น ได้แก่ (1) ความเป็นไทย (2) รักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ (3) ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (4) ความปรองดอง สมานฉันท์ และ (5) ความมีวินัยในตนเอง เพื่อสันติสุขของสังคมไทยและสร้างคนไทยที่เข้มแข็งนำไปสู่การสร้างสรรค์ประเทศไทยให้เข้มแข็ง โดยยึดหลักการปฏิบัติตนเพื่อความเป็นพลเมืองที่ดี นักเรียนในฐานะเป็นพลเมืองของสังคมจึงมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมร่วมพัฒนาประเทศชาติ การจะปลูกฝังให้เด็กและ

เยาวชนเติบโตเป็นพลเมืองที่ดีต้องอาศัยบริบทแวดล้อมในการเสริมสร้างคุณลักษณะนิสัยที่ดีให้เกิดขึ้นต่อเด็กและเยาวชนผ่านวาทกรรมหนังสือเรียน

5.1.5 ความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์กับวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์กับวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น ผู้วิจัยพบว่าปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการนำเสนออุดมการณ์ “ความเป็นพลเมือง” ในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองนั้น มีหลายประการ ได้แก่ แนวคิดเรื่องระบบอาวุโส แนวคิดเกี่ยวกับพลเมืองและพลโลก แนวคิดเรื่องความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และแนวคิดความเป็นชายความเป็นหญิง ดังนี้

แนวคิดเรื่องระบบอาวุโส เป็นระบบที่ผู้ใหญ่มีอำนาจและสถานภาพเหนือผู้น้อย ทำให้เกิดการเคารพและเชื่อฟังผู้ใหญ่ การกราบไหว้ การแสดงความสุภาพ อ่อนน้อมถ่อมตน เนื่องมาจากผู้ใหญ่ คือ ผู้ที่มีทั้งคุณวุฒิและวัยวุฒิที่สูงกว่าเด็ก ส่วนเด็กนั้นยังขาดประสบการณ์จึงอาจทำให้เด็กไม่สามารถพิจารณาเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างถี่ถ้วนและอาจทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสมได้ เนื่องจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้ใหญ่ถูกมองว่ามีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และมีทักษะในการดำเนินชีวิต สามารถเป็นที่พึ่งของผู้น้อยได้ ดังนั้นจึงควรได้รับการเคารพยกย่อง ทำให้แนวคิดเรื่องระบบอาวุโสส่งผลต่อการสื่ออุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่และอุดมการณ์เด็กดีและคนดีที่ปรากฏในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 เป็นกรอบที่กำหนดพฤติกรรมของเด็กให้สอดคล้องกับคุณลักษณะที่กำหนด เพื่อปลูกฝังหรือขัดเกลาให้เด็กเติบโตเป็นพลเมืองและพลโลกที่พึงปรารถนา ผ่านวิธีการการเรียนรู้บทบาทและหน้าที่ของตนเองสำหรับการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมประชาธิปไตย ทำให้วาทกรรมในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองนำเสนอเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ที่เด็กต้องปฏิบัติตาม เพื่อสื่ออุดมการณ์เด็กดีและคนดี ในขณะเดียวกันอุดมการณ์ที่นำเสนออย่าง "แนบเนียน" และ "แยบยล" นี้ก็ช่วยตอกย้ำแนวคิดพลเมืองและพลโลกที่พึงปรารถนาและอาจจะมีผลทางอุดมการณ์ต่อความคิดของเด็ก ทำให้เด็กยอมรับและเชื่อตามระบบความคิดดังกล่าวนั้น

สังคมไทยเป็นประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข โดยที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ทำให้สถาบันทั้งสามสถาบันที่ประกอบขึ้นกลายเป็นชาติไทย ได้แก่ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เมื่อสามสถาบันประกอบรวมกันจึงเป็นเสมือนแก่นสำคัญของประเทศ ทำให้คนในประเทศไทยยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติด้วยการแสดงออกในรูปแบบของการปฏิบัติตนตามวิถีปฏิบัติที่ทำเป็นกิจวัตร นำไปสู่อุดมการณ์ความยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติ โดยรัฐได้พยายามปลูกฝังความคิดเรื่องหน้าที่ของพลเมืองให้กับประชาชนที่อยู่ในวัยเรียน เพื่อให้เห็นบทบาทของตนองในฐานะส่วนหนึ่งของสังคมและชาติไทย

แนวคิดเรื่องความเป็นชายและความเป็นหญิงในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองนั้น นำเสนอให้เห็นเรื่องเกี่ยวกับแตกต่างกันของบทบาทหน้าที่ตามเพศภาวะ โดยเพศหญิงจะนำเสนอเกี่ยวกับงานบ้านและการทำความสะอาด การเอื้อเฟื้อ ความอ่อนหวานอ่อนโยน ส่วนเพศชายจะนำเสนอในลักษณะของการใช้กำลังที่มีความเข้มแข็ง แข็งแรงของพละกำลัง เช่น การช่วยงานในสวน การนำขยะไปทิ้ง และดูแลเพศที่อ่อนแอกว่า เช่น เสียสละที่นั่งแก่เด็กและสตรี จากบทบาทชายและหญิงที่ปรากฏสื่อให้เห็นถึงการถูกจำกัดพื้นที่การแสดงออกตามเพศภาวะ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเพศหญิงและเพศชายเป็นการส่งเสริมให้ผู้ชายมีความแข็งแกร่ง ในขณะที่ผู้หญิงกลับมีภาพเป็นผู้ที่อ่อนแอกว่า และรอคอยการช่วยเหลือจากผู้ชาย ที่สื่อผ่านอุดมการณ์ความเป็นชายและความเป็นหญิง

อุดมการณ์ดังกล่าวได้พยายามปลูกฝังผ่านตัวบทหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง ส่วนหนึ่งเป็นการผลิตซ้ำความคิดเดิมในสังคมไทย ทำให้เกิดการยอมรับในสถานภาพและบทบาทของตนเองว่ามีความแตกต่างภายใต้ความพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ เพศชายกับเพศหญิง รวมถึงรัฐกับประชาชน ดังนั้นเด็กจึงต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ได้อย่างครบถ้วนตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์และปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับความต้องการหรือบรรทัดฐานทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นจากผู้ที่มีอำนาจรัฐหรือมีอำนาจหลักในการปกครองสังคม เพื่อสร้างความชอบธรรมให้เกิดจากการจัดระเบียบสังคมทั้งหมดนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นการปลูกฝังอุดมการณ์ผ่านกลไกการสมยอมต่ออำนาจรัฐ ซึ่งเป็นอุดมการณ์หรือชุดความคิดที่เป็นรากฐานในการปฏิบัติ อันเป็นการช่วยให้รัฐสามารถปกครองสังคมได้อย่างราบรื่นและสงบสุข

5.2 อภิปรายผล

จากการศึกษากลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์ความเป็นพลเมือง ผู้วิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจเพิ่มเติม 4 ประเด็น ได้แก่ (1) หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 (2) แนวคิดความเป็นพลเมือง (3) การเปรียบเทียบประเด็นความคล้ายคลึงและความแตกต่างของงานวิจัย และ (4) อุดมการณ์มีบทบาทและหน้าที่ในฐานะเป็นกลไกการควบคุมทางสังคม ดังนี้

(1) หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 คือหลักสูตรที่ใช้ร่วมกันในประเทศไทยเพื่อให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เป็นการพัฒนาเด็กและเยาวชนไทยทุกคนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีคุณภาพด้านความรู้ และมีทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในสังคม โดยมีมาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัด สมรรถนะ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่กำหนดคุณภาพของผู้เรียน

การผลิตหนังสือเรียนหรือรวมไปถึงการผลิตสื่อการสอนในรูปแบบต่างๆ จึงมีความจำเป็นต้องสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยพิจารณาจากสภาพของสังคมและการ

เปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ร่วมกับสมรรถนะสำคัญของผู้เรียน เพื่อผลักดันการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองและพลโลกที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคม

(2) สิริวรรณ ศรีพหล (2551) กล่าวว่าพลเมืองเป็นผู้มีความเข้าใจวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย รู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตน ใช้สิทธิของตนภายในขอบเขตของกฎหมาย มีความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม มีความภาคภูมิในความเป็นไทย มีความรักชาติ ศาสนา จงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ สิ่งเหล่านี้ คือความมุ่งหวัง เพื่อสร้างคนให้ตรงตามกรอบแนวคิดความเป็นพลเมืองในสังคมไทย พลเมืองไทยทุกคนจึงได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อเตรียมตัวเข้ารับการหล่อหลอมเข้าเป็นพลเมืองที่รัฐมุ่งหวังให้เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งมีความแตกต่างจากพลเมืองในต่างประเทศ เช่น กฎหมายญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการรักษาความเป็นระเบียบในการจราจร การเข้าแถว ความสงบในยามค่ำคืน กล่าวได้ว่า คนญี่ปุ่นมีความละเอียดอ่อนต่อความสงบเรียบร้อยของสาธารณะ (กฤษณ์พชร โสมณวัตร, 2557: 166) นอกจากนี้ประเทศสิงคโปร์ยังมีการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองไว้ว่า “ประเทศแห่งการคิด ชาติแห่งการเรียนรู้” ที่มุ่งเน้นในการสร้างพลเมืองให้เป็นนักคิด นักวางแผน นักการค้า และการเจรจาต่อรองอันมีผลอย่างสำคัญทำให้ขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศอยู่ในสถานะที่ได้เปรียบประเทศอื่น ๆ (วราธัช ตันติวรวงศ์, 2558: 18-19)

(3) ผู้วิจัยพบว่าหากเปรียบเทียบงานวิจัยที่เกี่ยวกับกลวิธีทางภาษาและอุดมการณ์ความเป็นพลเมืองของผู้วิจัยกับวาทกรรมเด็กประเภทอื่น ๆ ที่ได้มีผู้ศึกษาวิจัยไว้แล้ว ได้แก่ งานวิจัยรื่องความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในหนังสือเรียน รายวิชาภาษาไทยตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 - 2544 : การศึกษาตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ของวิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2554) และความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในเรื่องเล่าสำหรับเด็กในหนังสือวันเด็กแห่งชาติ พ.ศ. 2523 – 2553 ของอุมาวัลย์ ชีช้าง (2555) พบว่า

งานวิจัยของวิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2554) เป็นงานวิจัยที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่และรัฐกับประชาชนภายใต้ความสัมพันธ์แบบอสมมาตร ที่ผู้ด้อยอำนาจต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามผู้มีอำนาจ มักปรากฏคำว่า “ต้อง” และ “พึง” เพื่อจำกัดการแสดงบทบาทภายใต้ความสัมพันธ์ของเด็กกับผู้ใหญ่และรัฐกับประชาชน และงานวิจัยของอุมาวัลย์ ชีช้าง (2555) เป็นงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอสมมาตรเช่นเดียวกัน โดยนำเสนอภาพการเป็นเด็กดีและคนดีในรูปแบบที่รัฐต้องการ สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาที่นายกรัฐมนตรีใช้เป็นคำขวัญวันเด็กประจำปีมอบให้กับเด็กไทยทุกคน เพื่อดำเนินชีวิตตามรูปแบบที่รัฐบาลกำหนด ในลักษณะที่ว่าเด็กควรจะทำอะไร ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้รับการประเมินจากผู้ใหญ่แล้วว่ามีคุณค่า ซึ่ง “คุณค่า” นี้เป็นเสมือนกรอบแนวคิดตามรูปแบบที่รัฐกำหนดไว้ สอดคล้องกับแนวคิดของอัลธูแซร์ (กาญจนา แก้วเทพ, 2557: 42-43) ที่กล่าวว่า กระบวนการผลิตซ้ำมักจะกระทำภายนอกกระบวนการผลิต เช่น ผ่านกระบวนการศึกษาหรือผ่านสถาบันอื่น ๆ ได้แก่ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว และสถาบันโรงเรียน ในขณะที่เด็กนักเรียนได้เข้ารับการศึกษาเพื่อ

หาความรู้ เด็กจะได้รู้จัก “เคารพกฎเกณฑ์” ทำตัวเป็นคนดีตามกฎเกณฑ์ โดยจะมีตัวแทนสังคม (ครูและบุคลากรทางการศึกษา) ทำหน้าที่ฝึกฝนเด็กผ่านสถาบันโรงเรียน เป็นการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เกิดการยอมสยบต่ออุดมการณ์ที่บ่มเพาะภายใต้ความความสัมพันธ์เชิงอสมมาตร

งานวิจัยกลวิธีทางภาษากับอุดมการณ์ความเป็นพลเมืองของผู้วิจัย เป็นการศึกษาหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองที่บรรจุขึ้นเป็นรายวิชาเพิ่มเติม ในช่วงสมัยที่คสช. เข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนสังคมไทย ทำให้อุดมการณ์พลเมืองที่ปรากฏเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเผยแพร่ความคิด ความเชื่อ และการปลูกฝังค่านิยมต่าง ๆ ที่เป็นไปในแนวทางของรัฐ เพื่อกำกับและควบคุมคนในสังคมให้มีจิตสำนึกของการรักชาติตามนโยบายของรัฐ และเป็นการลดความบาดหมางที่เกิดขึ้นในช่วงสมัยนั้น พบชุดความคิดที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ “เด็กจะต้องรู้จักและรักความเป็นไทย” และ “เด็กจะต้องปรองดองสมานฉันท์” รวมไปถึงอุดมการณ์ความยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติ

หากพิจารณาการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่ปรากฏ พบว่า มีการใช้คำว่า “ต้อง” ในลักษณะของการใช้อำนาจที่รัฐให้ความสำคัญ เช่น ต้องยืนตรงเคารพธงชาติ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบคำว่า “ควร” ในการบ่งลักษณะของเด็กให้ปฏิบัติ เช่น ในการนั่งเก้าอี้ควรนั่งหลังตรง เป็นต้น รวมไปถึงการใช้กลวิธีทางอวัจนภาษาอธิบายตัวบทให้ชัดเจนยิ่งขึ้น กลวิธีทางภาษาเหล่านี้ทำให้อุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองสะท้อนให้เห็นว่า บรรทัดฐานทางสังคมพยายามที่จะครอบงำความคิดเด็กในลักษณะของการปฏิบัติตนตามบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับจากคนในสังคมแล้วว่า “เป็นสิ่งที่ดี” ซึ่งสิ่งที่ดีนี้เป็นกรอบของสิ่งที่รัฐเห็นว่าเด็กต้องปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการยอมรับ และการชมเชย เป็นเสมือนการสร้างกรอบทางความคิดในการปฏิบัติให้แก่เด็กได้ปฏิบัติตาม ๆ กัน จึงจะไม่ถูกมองว่าแตกต่างจากเด็กกลุ่มใหญ่ ทั้งที่ในความจริงแล้วเด็กเองก็มีบุคลิกและพฤติกรรมหลากหลายรูปแบบ เช่น เด็กอาจจะต้องการพูดคุยเสียงดังในห้องสมุด เด็กอาจจะต้องการเชื่อฟังเพื่อนมากกว่าพ่อแม่ และเด็กอาจจะต้องการทำกิจกรรมอื่นนอกจากกิจกรรมเข้าแถวหน้าเสาธง เป็นต้น แต่บรรทัดฐานทางสังคมสามารถสื่อความคิดให้เห็นว่าหากเด็กมีพฤติกรรมในลักษณะข้างต้นนั้น อาจทำให้ถูกตัดสินจากสังคมว่าไม่ทำตามข้อปฏิบัติของสังคมหรือกลายเป็นเด็กที่ไม่พึงปรารถนาของสังคม

ทั้งนี้อุดมการณ์ที่เกิดขึ้นจึงมาจากแนวคิดตามนโยบายของรัฐที่มุ่งเน้นเรื่องการสร้างเด็กให้มีคุณลักษณะที่รัฐเห็นว่าพึงประสงค์ ทว่าอุดมการณ์ที่รัฐได้พยายามปลูกฝังผ่านตัวบทหนังสือเรียนนี้เป็นการผลิตซ้ำความคิดเดิมเข้าไปในสังคมไทย ทำให้เกิดการยอมรับบทบาทหน้าที่ของตนเองว่ามีความแตกต่างภายใต้ความสัมพันธ์ในรูปแบบของเด็ก นักเรียน ผู้อาวุโส (ผู้ใหญ่) ผู้ชาย ผู้หญิง รัฐ ประชาชน และพระมหากษัตริย์ ซึ่งการผลิตตัวบทตามสภาพสังคมในงานของผู้วิจัยนั้น เป็นการนำเสนอบทบาทด้านพฤติกรรมที่จะปลูกฝังและพัฒนาประชาชนที่อยู่ในวัยเรียนให้เติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่พึงปรารถนาโดยรู้จักและเข้าใจในบทบาทด้านพฤติกรรมที่จะทำให้สังคมเกิดความสงบสุข อาจกล่าวได้ว่า สภาพ

เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้ตัวบทหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองก็จะได้รับอิทธิพลและมีปฏิสัมพันธ์กับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างทันกับสถานการณ์

(4) อุดมการณ์มีบทบาทและหน้าที่ในฐานะเป็นกลไกการควบคุมทางสังคม อัลธูแซร์[1] กล่าวว่า ในทุกสังคมจำเป็นต้องมีอุดมการณ์เพื่อทำหน้าที่สร้างสรรค์ ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงปัจเจกบุคคลให้เข้ากับเงื่อนไขการดำรงอยู่ เพราะฉะนั้นสังคมจึงต้องการระบบความคิด และระบบความเชื่อในการดำเนินชีวิต ดังนั้น อุดมการณ์จึงเป็นโครงสร้างส่วนหนึ่งที่มีกลไกการทำงานซึ่งผู้คนส่วนใหญ่มักไม่รู้ตัวทว่ากลไกการทำงานของอุดมการณ์จะกำหนดให้โครงสร้างนั้น ทำงานให้ดูเหมือนว่า “สิ่งที่ปรากฏขึ้นมาในสังคมนั้น” เป็น “ความเป็นจริง” (กาจนา แก้วเทพ, 2557: 23) จึงทำให้อุดมการณ์กลายเป็นชุดของความเชื่อพื้นฐานที่สร้างกรอบความคิดและกำหนดการกระทำของเด็ก

นอกจากนี้การศึกษาในระบบโรงเรียนยังมีความสำคัญต่อโครงสร้างทางสังคม ซึ่งโรงเรียนเป็นเสมือนสถาบันพื้นฐานของสังคมที่ทำหน้าที่กล่อมเกลาคนในสังคม กำหนดบทบาทคนในสังคม และถ่ายทอดลักษณะที่พึงประสงค์ของพลเมืองในสังคม ทำให้โรงเรียนเป็นกลไลหนึ่งของรัฐในเชิงอุดมการณ์ (Ideological State Apparatuses) โดยเน้นการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งการเผยแพร่ความคิด ความเชื่อ รวมไปถึงการปลูกฝังค่านิยมต่าง ๆ ที่เป็นไปในแนวทางที่ส่งเสริมผลประโยชน์ของรัฐ เนื่องจากการสร้างความเปลี่ยนแปลงในสังคมนั้น ผู้มีอำนาจรัฐไม่สามารถกระทำผ่านการใช้กำลังบีบบังคับ ที่ชอบด้วยกฎหมายหรือที่เรียกว่า “กลไกด้านการปราบปรามการกดขี่ของรัฐ” หากแต่ต้องมีกระบวนการสำหรับการกล่อมเกลาความเชื่อและทัศนคติของคนในสังคมให้มีลักษณะนิสัยที่สอดคล้องกับความต้องการของรัฐ ทั้งนี้การกระทำในเชิงกล่อมเกลานี้อาจเรียกได้ว่าเป็น “กลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ” (กาจนา แก้วเทพ, 2557: 64-65)

โดยมีหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองเป็นเครื่องมือสำคัญในการปลูกฝังค่านิยม ความเชื่อและอุดมการณ์ ที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับนักเรียนในฐานะสื่อทางสังคมที่กำหนดความคิดรูปแบบสำเร็จให้แก่เด็กนักเรียน ซึ่งนักเรียนจะใช้ความคิดรวบยอดที่ได้จากหนังสือเรียนนี้เพื่อเป็นกรอบในการใช้ชีวิต ฉะนั้นหนังสือเรียนจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งที่รัฐให้ความสำคัญ เนื่องจากว่ารัฐสามารถที่จะใช้กลไกทางอุดมการณ์ของรัฐในการกำหนดแผนการศึกษา นโยบายการศึกษา หลักสูตรแกนกลางการศึกษา

---

[1] Louis Althusser, Ideologie et appareils ideologiques d’Etat, La Pensee, N 151, juin 1970, reimprime dans Louis Althusser, Sur la reproduetion, PUF, Collection: Actuel Marx, 1995. แปลโดย กาญจนา แก้วเทพ. อุดมการและกลไกทางอุดมการของรัฐ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2557.

และเนื้อหาในหนังสือเรียน กระทั่งสามารถที่จะอนุมัติหนังสือเรียนสำหรับการเรียนการสอน รวมไปถึงการสามารถสร้างความชอบธรรมของตนเองในการปกครองสังคมได้เช่นกัน

จากการศึกษางานวิจัยนี้พบว่า อำนาจที่ทำให้เกิดอุดมการณ์ความเป็นพลเมืองที่ปรากฏผ่านตัวบทนั้น ทำหน้าที่ควบคุมสังคม ผ่านระบบการจัดการศึกษาในรายวิชาหน้าที่พลเมือง เพื่อควบคุมความเชื่อและวิธีการคิด อันจะนำไปสู่การปฏิบัติตนตามบรรทัดฐานของสังคม ที่มีรัฐเป็นผู้กำหนดบทบาทและหน้าที่ให้เด็กเติบโตตามวิถีชีวิตที่สังคมเป็นผู้กำหนดไว้ โดยปราศจากการมีความคิดที่แตกต่างออกไป เช่น เด็กต้องเชื่อฟังและเคารพต่อผู้อาวุโส และเด็กต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม ไม่ว่าจะเป็นการเข้าแถวหน้าเสาธง เคารพธงชาติ และการทำความสะอาด รวมถึงกิจกรรมอื่น ๆ ที่เด็กนักเรียนจะต้องกระทำ ซึ่งล้วนเกิดขึ้นจากกลไกการควบคุมผ่านระเบียบ ข้อปฏิบัติที่รัฐกำหนดขึ้น โดยให้โรงเรียนฝึกฝน บ่มเพาะและขัดเกลาเด็กให้เกิดการยอมสยบและปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จนเกิดการคุ้นชินและยอมรับในอุดมการณ์ที่รัฐควบคุมอย่างไร้ข้อโต้แย้ง เพื่อเป้าหมายสูงสุดของสังคม คือ การที่เด็กกลายเป็นพลเมืองดีที่สังคมพึงปรารถนา ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอสมมาตรของอำนาจ ผู้ที่มีอำนาจมากที่สุดหรือผู้มีอำนาจรัฐย่อมถ่ายทอดอำนาจผ่านกลไกการควบคุมสังคม

สรุปว่า อุดมการณ์พลเมืองที่ปรากฏได้ทำหน้าที่เป็นกลไกหนึ่งที่รัฐนำมาใช้ผลิตซ้ำความสัมพันธ์ที่ทำให้การควบคุมทางสังคมเป็นเรื่องง่ายและราบรื่น โดยใช้หนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองเป็นตัวแทนในการหล่อหลอมให้สมาชิกในสังคมยอมรับอุดมการณ์ความเป็นพลเมืองที่ชี้นำพฤติกรรมของคนในสังคมให้มีส่วนในการเชื่อมโยงความหลากหลายของบุคคลกับสังคมเข้าไว้ด้วยกัน ถือเป็นกรอบความคิดที่รัฐสร้างขึ้นเพื่อเป็นกลไกในการควบคุมสังคมผ่านการหล่อหลอมขัดเกลาโดยโรงเรียน ทำให้อุดมการณ์ที่สร้างขึ้นภายในสังคมดูเป็นธรรมชาติ เด็กเกิดการยอมรับหรือยอมสยบต่ออุดมการณ์และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เป็นพลเมืองตามความต้องการของสังคม ในขณะเดียวกันโครงสร้างทางอสมมาตรก็ยังคงฝังลึกในโครงสร้างของสังคมไทย

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ศึกษาอุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือเรียนรายวิชาอื่นที่ยังไม่มีผู้ศึกษาวิจัย เพื่อเปรียบเทียบอุดมการณ์ที่รัฐปลูกฝังแก่นักเรียน

5.3.2 ศึกษาวาทกรรมที่ปรากฏในเพลงมาร์ชโรงเรียนเพื่อวิเคราะห์อุดมการณ์

เอกสารอ้างอิง

เอกสารอ้างอิง

กนกพร กระบวนศรี และคณะ. **หน้าที่พลเมือง**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ไทยร่มเกล้า, 2560.

กนกวรรณ ปัญญาหลวง. **การวิเคราะห์คุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตร แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในวรรณกรรมเรื่องความสุขของกะทิ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2558.

กระทรวงศึกษาธิการ. **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551**. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2551.

กฤษณ์พชร โสมณวัตร. “กฎหมายการชุมนุมในที่สาธารณะกับสังคมญี่ปุ่น”, **วารสารนิติสังคมศาสตร์**. 7(2): 129-173; กรกฎาคม–ธันวาคม, 2557.

กาญจนา แก้วเทพ. **อุดมการและกลไกทางอุดมการของรัฐ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2557.

กิตติพงษ์ นิลจักร์. (2554). **กิจกรรมเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองโลก โดย วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา**. https://www.sites.google.com/site/theskykittipongniljak/khwam-pen-phl-meux-ng-lok. 7 มกราคม, 2561.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ภาษาศาสตร์เบื้องต้น (ฉบับปรับปรุง)**. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

จันทิมา อังคพณิชกิจ. **การวิเคราะห์ข้อความ**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2561.

จารุณี สุขชัย. **มิติ “ความเป็นไทย” ในหนังสือการ์ตูนไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญานิเทศศาสตรมหาบัณฑิต: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

จินตนา ใบกาซูยี. **เทคนิคการเขียนหนังสือสำหรับเด็ก**. กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว, 2542.

ชนกพร พัวพัฒนกุล. **ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในวาทกรรมการพยากรณ์ดวงชะตาการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. **วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น**. กรุงเทพฯ: วิภาษา, 2543.

ณัฐพร พานโพธิ์ทอง. **วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ตามแนวภาษาศาสตร์: แนวคิดและการนำมาศึกษาวาทกรรมในภาษาไทย**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.

ถวิลวดี บุรีกุล และรัชวดี แสงมหะหมัด. **ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2555.

ธวัช ปุณโณทก. **วิวัฒนาการภาษาไทย**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนพานิช, 2553.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

นิยะดา เหล่าสนทร. **วัฒนาการของแบบเรียนภาษาไทย**. กรุงเทพฯ: ลายคำ, 2552.

พิชญา เชี่ยวภาษา. **"ความเป็นเด็ก" ในวาทกรรมโฆษณาสินค้าและบริการในนิตยสารครอบครัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559.

พิชาติ แก้วพวง. **หน้าที่พลเมือง**. กรุงเทพฯ: แม็คเอ็ดดูเคชั่น, 2558.

พิณสุดา สิริธรังศรี. "การพัฒนาการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง", **วารสารสุทธิปริทัศน์**. 31(100): 100-113; ตุลาคม–ธันวาคม, 2560.

พิมพ์จิต ตปนียะ. "นักวาดภาพประกอบหนังสือสำหรับเด็กจะต้องรู้อะไรบ้าง", **วารสารศิลปกรรมสาร**. 7(1): 45-60; มกราคม-มิถุนายน, 2555.

ภัททิรา วิภวภิญโญ. "**กลวิธีทางภาษาที่ปรากฏในบทเพลงของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ**", **วารสารศิลปศาสตร์**. 15(2): 145-161; กรกฎาคม–ธันวาคม, 2558.

ภัทรขวัญ ลาสงยาง. **คิด เขียน สร้าง นิทานและหนังสือสำหรับเด็ก**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2561.

ภากิตติ์ ตรีสกุล. **อวัจนภาษา หลักนิเทศศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2551.

รังรอง เจียมวิจักษณ์. "การศึกษาหนังสือเรียนภาษาไทย ภาษาพาที: ความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่ 1 การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12", **วารสารศิลปศาสตร์**. 18(2): 26-54; กรกฎาคม–ธันวาคม, 2561.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์, 2546.

วราธัช ตันติวรวงศ์. "ถอดรหัส DNA สิงคโปร์ โรงเรียนนักคิด ประเทศแห่งการเรียนรู้", **วารสาร K SME Inspired.** 33: 17-19; มกราคม–มีนาคม, 2558.

วิชัย วงศ์ใหญ่. **นวัตกรรมหลักสูตรและการเรียนรู้สู่ความเป็นพลเมือง**. กรุงเทพฯ: อาร์แอนด์ปริ๊นต์, 2554.

สมพงษ์ จิตระดับ. (2557). "**นักวิชาการหนุนฟื้นรายวิชาหน้าที่พลเมือง**" https://www.thaihealth.or.th/partnership/Content/24865-87.html. 11 มกราคม, 2561.

สมพร อ่อนน้อม และคณะ. **หน้าที่พลเมือง**. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช, ม.ป.ป.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. **แนวการจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง**. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, 2557.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. **หนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง**. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, 2559.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. **พจนานุกรมศัพท์ภาษาศาสตร์ทั่วไป**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสภา, 2560.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. **การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี**. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2548.

สิริวรรณ ศรีพหล. **การพัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกลสื่อประสมสำหรับครูสังคมเรื่อง การจัดการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2551.

สุนทรี โชติดิลก. **ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในวารสาร "อยู่ในบุญ" สุขที่พึงประสงค์ สุขได้ด้วยบุญ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.

สุนันท์ อัญชลีนุกูล. **การศึกษาพัฒนาการของหลักภาษาไทย**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

อรอนงค์ โชคสกุล. **การผลิตนวัตกรรมการเรียนการสอน: การจัดทำหนังสือสำหรับเด็ก**. ชัยนาท: ชมรมพัฒนาความรู้ด้านระเบียบกฎหมาย, 2544.

อาคม สมพามา. **หน้าที่พลเมือง**. กรุงเทพฯ: บริษัทพัฒนาคุณภาพวิชาการ, 2559.

อุมาวัลย์ ชีช้าง. **ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในเรื่องเล่าสำหรับเด็กในหนังสือวันเด็กแห่งชาติ พ.ศ. 2523 – 2553**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555.

Apple, M.W., and Chirstian-Smith, L.C.. **The politics of the textbook**. New York: Routledge, 1991.

Bai, H., and et al. "Contemplative Pedagogy and Revitalization of Teacher Education", **Alberta Journal of Educational Research**. 55(3): 319-334, 2009.

Berlo, K. **The Process of Communication**. New York: Holt, Rinehart and Winstons, 1960.

Fairclough, N. **Language and power**. London: Longman, 1989.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

Fairclough, N. **Critical discourse analysis: the critical study of language**. London: Longman, 1995.

Kindred, and et al. **The Middle School Curriculum: A Practitionre's Handbook**. Boston: Allyn and Bacon, 1976.

Sable, D. "The Impact of Contemplative Practices on Transformative Learning", in **Proceeding of the Seventh International Transformative Learning Conference**. New Mexico: Albuquerque. October. P. 24-26, 2007.

Van DijK, T. "Discourse semantics and ideology", **Discourse & Society**. 6: 243-289; April, 1995.

van DijK, T. A.. "Ideology and discourse analysis", **Joumal of Political Ideologies**. 11(2): 115-140, 2006b.

Watzlawick, et al., **Pragmatics of human communication: a study of interactional patterns, pathologies and paradoxes.** New York: W.W. Norton, 1967.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาวปิยธิดา นามโคตร
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2559 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาครุศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2560 – ปัจจุบัน รับราชการครู
ตำแหน่ง	ครูชำนาญการ
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนบ้านแก้งโตน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา อุบลราชธานี เขต 5 จังหวัดอุบลราชธานี